

GIRALDUS CAMBRENSIS

DE INSTRUCTIONE PRINCIPUM.

GIRALDUS CAMBRENSIS

DE INSTRUCTIONE PRINCIPUM.

LIBRI III.

LONDINI:
IMPENSIS SOCIETATIS.
M.DCCC.XLVI.

LONDON
Printed by S. & J. Bentley, Wilson, and Fley,
Bangor House, Shoe Lane.

PREFACE.

THE following work, it is hoped, will not prove unacceptable to the English reader. Independent of accidental circumstances, which render its publication desirable, its intrinsic merit, as contributing important materials to the stores of our history, claims for it a more than ordinary attention and regard.

Among all our early chroniclers there is not a more lively writer than Giraldus de Barri,—none of more varied and diversified talents. To the liveliness and versatility natural to his countrymen, he united (what then was very rarely found amongst them) a learning the most extensive and profound.

In the first book of this work, which is of an ethical nature, and wherein he describes the duties of Princes, and enforces them by various examples, he ranges through the regions of Sacred and Profane history with a familiarity never surpassed by modern writers; a degree of learning which they can be little prepared to expect, who have accustomed themselves to imagine, that the writers of this age lived in a kind of Egyptian darkness, or that the love and the study of History began at the period of the Reformation.

What makes this learning in Giraldus more admirable, is, that it was full, spontaneous, and abounding; not

forced or superficial, like that of one who studies for a particular purpose; showing as much acquaintance with the writings of the great Latin fathers, St. Jerome and St. Augustine, as with Cicero and Pliny.

It may indeed be questioned if any writer of that age ever displayed more variety of talent, or cultivated the various branches of learning with greater success. He was conversant not merely with Theology in its various forms of canon law, casuistry, and ecclesiastical antiquities, but with Natural Philosophy, History, and Geography.[1]

Geography, History, Ethics, Divinity, Canon Law, Biography, Epistolary correspondence, Poetry, employed his pen by turns; in all these departments of literature he has left memorials of his ability. But, of all these attainments, his knowledge of Geography was the most remarkable; as the secluded quiet of monastic life, and the perpetual jealousy of the times lessened the means of indulging in such pursuits, and rendered the study of it almost impossible. Where will there be found more amusing accounts of Wales or Ireland than in the Itineraries and the Topographical works of Giraldus?[2] Had England met with such an historian of its natural curiosities, what more valuable accession could have been made to our scanty materials, to the barren information we at present possess respecting the state of this country at such early times?

[1] Thus, speaking of one of his earlier productions, by way of apology as it were for a study which was then little understood and somewhat suspected, he says: "Occurrit hic igitur in primis, "tempore tenerior, *Chronographia* "nostra, et *Mundi Cosmographia*, "annis adolescentiæ versibus hexa- "metris pentametrisque metrice "composita; *plus philosophicum* "*quam theologicum nonnullis in locis* "*dogma secuta*." Cat. Librorum in Ang. Sac. ii. 445.

[2] Bale supposed that Giraldus had composed such a treatise. But it seems to me that Mr. Wright has satisfactorily explained Bale's mistake.

Any historical work, therefore, from such a writer might challenge attention; but there are other circumstances to which we shall have occasion to refer hereafter which give a peculiar interest to the present one.

The connexion of this country with the Continent during the reign of Henry II.; the great advances made by the Church in securing its temporal authority; its various foreign relations, more numerous than at any previous epoch,—made a residence in foreign countries necessary for any who wished to form an unbiassed judgment of passing events. In this respect Giraldus was favoured in a remarkable manner.

About the twentieth year of his age, he was pursuing his studies at Paris, where he stayed several years; at thirty he was made Legate in Wales, by Richard, Archbishop of Canterbury; the year after, upon the King refusing to ratify his election to St. David's, he returned again to Paris; a little before the year 1184, he was sent for to attend the English Court, and there he remained for some time, employed in various negotiations.

The state of intimacy in which he then lived with the King, we may gather from various circumstances.

In 1185 he was appointed to attend Prince John in his expedition to Ireland. In 1188 he accompanied Archbishop Baldwin, then engaged in preaching the Crusades. Subsequently, when the war broke out between Prince Richard and his father, which ended in the death of Henry, Giraldus was sent over to France, as a mediator with Archbishop Baldwin and Ranulph de Glanvilla;[1] so that he

[1] "Inter Pascha et Pentecosten "[A.D. 1189], mensibus videlicet "Aprili et Maio, ad colloquia in "Marchiæ finibus, inter Regem "et Comitem Pictavensem, non profuturo labore (quoniam et curiæ "sequela tunc fueram) pluries pro"fecti fuimus;" p. 117.

had every facility for ascertaining the truth of what he has narrated respecting the death of the King, and the cause of his dissension with his sons, — means for ascertaining the truth, such as no author possessed at the time.

At p. 63 of this work, he details a conversation which he held with Henry II. respecting aid for the Holy Land; at p. 114, a confidential discourse with the celebrated Ranulphus de Glanvilla, the most potent nobleman of this reign, one especially trusted by the King and employed in the most delicate negotiations; and for some years he was the daily companion of Archbishop Baldwin.

Of his competency, therefore, to form a due estimate of the reign of Henry II., there can be no question. He possessed the best possible means of arriving at full and correct information; living at the very time, and in the very theatre of the events which he narrates; and enjoying familiar intercourse with those who had been the chief actors in them. Employed about the King and his sons, he was able to speak from personal observation of their character and person, and to supply many anecdotes, unknown to the majority of writers, on the authority of those who had all their lives been employed about the Court.

As might with reason be expected in a writer thus favoured, the work before the reader contains details not to be met with elsewhere; more especially those which are of a personal character. Some anecdotes, more briefly noticed by other chroniclers, are given here in detail; others in a more lively style, or with a simplicity peculiar to an eye and ear witness. Of the former class are his statements respecting King Henry's impatience under his troubles;

his closing interview with the Patriarch Heraclius; his tears at the burning of Le Mans; the suspicions entertained by Richard of his father's intention to disinherit him in favour of John; the sad account of the last sickness of the King. These constitute the most amusing portion of the work, and, if faithfully narrated, the most important, as given on the authority of one who was present at the time.

Of the different forms in which anecdotes appear in his account may be mentioned that of Philip Augustus throwing himself for sorrow into Geoffrey's grave; the dream of the Prior of Dunstable, with the warning given to William II.; the last interview between Louis and the King of England.

To these circumstances, which give the work no slight value and interest, we may add the fact of its being the author's matured production, begun with his earliest, and finished with the last. To this work he refers more frequently than to any other of his numerous writings, as one on which he had bestowed the greatest pains, and used the utmost care in ascertaining the truth severely. Thus in one of his latest productions he says of it:—"*Dialogus* autem præsens, una cum libello *de Principis* "*Institutione* toties promisso, diu nimirum valde diligenter "atque latenter hyemalibus lucubrationibus crebris, juxta "veritatem historicam, et quæ veris parcere non novit "severitatem elaborato, ideoque tam sero prodire in "publicum et proferre caput denique vix auso, tanquam "anno ætatis meæ septuagesimo."—De Jure Menev. Eccl. p. 627. Again, in his Epistle to the Chapter of Hereford: "Post monita vero suscepta, grata plurimum "et accepta, maturioribus studiis atque majoribus animum

"applicando, librum *de Principis Instructione*, multis auc-
"toritatibus tam philosophicis quam theologicis, per ex-
"empla pariter et præcepta, studioso labore compagina-
"tum, longisque lucubrationibus elaboratum edere curavi."
—p. 442.

To these passages one other shall be added, as reference will be made to it hereafter: "Liber *de Principis* "*Instructione* toties promissus, fere inter primos inchoa-"tus, inter ultimos autem propalatus, diu nimium "clausus et sopitus, quando tute prodire posset plurimis "annorum curriculis tempus expectans, liberaliter quidem "et non livide legenti labor sua quoque laude non indig-"nus."—Catalogus brevior librorum suorum, p. 446.

An author like Giraldus, whose life had been chequered by such varied scenes, who had frequently visited Paris and Rome, had studied for years in both cities, had been employed in negotiations of the most delicate nature, and enjoyed the most intimate acquaintance with contemporary statesmen and prelates, in penning a work like the present, and reviewing the scenes of his past life, could scarcely fail of committing to paper events and anecdotes interesting to the general reader, and most important to the scholar employed in historical investigations.

It is then no matter of surprise, that the publication of the work should have been anxiously expected by persons fully competent to judge of its merits,[1] or that the Editors of the French Historical Collection should have so far departed from their plan, as to insert in their great work more copious abstracts from it.

Before closing this preface, it will be proper to allude

[1] See Wharton in his preface to the Anglia Sacra, and Mr. Wright in his Anglo-Norman Biography.

to another subject intimately connected with the foregoing, in which the fidelity of Giraldus as an historian is in some degree involved.

The Editors of the great Collection of French Historians, (Recueil des Historiens des Gaules,) have stated in their preface to the eighteenth volume, that this work of Giraldus was composed for a party, and to suit a political purpose.[1] The whole passage is so important, that it deserves insertion here.

"Giraldus, qui opus suum Ludovico, Philippi Regis "Francorum filio, præ cæteris illius ævi principibus destinandum duxit, res suo tempore gestas, et aliis scriptoribus fere intactas, prosequitur, ad denigrandam Angliæ "Regum e stirpe Andegavensi famam, et extollendam "Regum Francorum, tam in rebus politicis, quam in "religionis cultu excellentiam. Scripsit enim eo tempore "quo Angliæ barones, dominationis Plantagenetarum pertæsi et restituendæ pristinæ libertatis admodum cupidi, "conjuratione facta ut Joannem Angliæ Regem et solio "deturbarent, Ludovicum Regis Francorum filium, cui "ratione uxoris suæ jus aliquid in Angliæ regnum competebat, si justiores hæredes defuissent, advocarunt; et "viribus ejus adjuti continuis bellis spatio duorum annorum "adversus Joannem et filium ejus Henricum in detrimentum "patriæ decertarunt. Atqui hæc videtur caūsa cur opus "istud, publica luce alioqui dignum, hactenus in tenebris "delituerit. Sane Giraldum in perduellium baronum sententiam abiise, et eos scripto forte suo ad movendam "seditionem excitasse, perspicuum est tum ex tota scripti "serie, tum ex conclusione operis, ubi delusam spem et "cassos dissidentium conatus cum amaritudine deflet.

[1] Vol. xviii. 121.

"Et quidem in Distinctione prima, longe ante alias "pridem composita, scriptor studio a partium immunis, "agit de virtutibus quibus princeps instrui debet, ut con-"grue munere suo fungatur."—p. 121.

From the foregoing remarks it may be inferred that the Editors of Bouquet's Collection conceived that this work of Giraldus had been composed at two different times, and to suit two different purposes. They affirm that the first book or Distinction (as it is called) wherein the writer's object is to show the various duties of princes, was written long before the others (longe ante alias composita); and they thereupon conclude that the other two books were published at a much later period, in the reign of King John, to encourage the Barons in their rebellion against the King and his successor.

Both these assertions are important, and so intimately connected, that one can hardly stand without the other. There is also a strong appearance of probability in them; from the fact, that Giraldus often speaks against the race of the Anjou princes in terms of unmeasured reprobation. These passages are so numerous, that it would occupy too much time to collect them here; neither is it necessary, for the reader may see a particular and sufficient instance in the twenty-seventh chapter of the third book.

Two passages, however, are remarkable, and merit a more particular notice. At the close of the chapter just quoted, after observing that all insular people are subject to be governed by tyrants, according to the remark of Boethius,[1] Giraldus proceeds to say, that, had the dominion of France prospered in this country, as many desired that

[1] "Omnes insularum reges tyranni."

it should, an exception might have been found to this rule.[1]

More explicitly still at the close of his work: "This "treatise (he says) touching the Instruction of Princes, "promised so often, our diligence has at length completed, "as it best might, amidst such disturbances of the earth, "and in times so tempestuous. The nobles mourn, the "prelates sigh, the Church of God, alas! is moaning; "spoiled by more than Pagan rage, not merely of its "external possessions, but of its chalices, service-books, "crucifixes, fringes, ornaments, riches bestowed of old on "the service of Christ, by the thankfulness of the faithful. "In a word, to complete the description of our times, "(or rather, of our tempests,) the powerful do nothing "but oppress; the stronger, plunder; private men, be- "tray; the wretched, weep. For the malice of two men, "two kingdoms are exposed to intolerable rapine, and to "unknown exactions. Henceforth to other historians "must it be left to tell, how and by whom this malice "first sprung up; whence came this dire, this inexorable "discord among the great; by whom all the labour of "the faithful has been so quashed, that the Holy Land has "not yet been recovered; what end this contest is like to "have; what end also the Norman race of Kings shall "find, now or hereafter; all this is left, an ample space, "for the historians that shall be hereafter. But for us to "have detailed how that dog and tyrant, sprung from "tyrants the most cruel, of all tyrants himself the most

[1] "Veruntamen quoniam gene- "rali plerumque per speciale dero- "gari solet, nec alienum est extra "regulam interdum quid inveniri, "per Francorum dominatum (si "nostris fuisset diebus, in Anglia, "divinitus datum, sicut fuerat a "multis desideratum), qui quasi "naturali propagine reges esse con- "sueverunt non tyranni, pristina de "cætero tyrannis in insula, Deo pro- "pitiante, cessare valeret;" p. 156.

"tyrannical, how he by the wrath and disposition of "God graced the triumph of one who was born the "happy offspring of natural Kings, under whose just rule "and pious government the kingdom as well as the priest-"hood of France is known to prosper in the tranquil joys "of peace and liberty, and united two or three kingdoms "under one monarchy; how after such cloudy times, and "disadvantages so great and threatening, at last, the storm "and clouds having passed away, a calmer day once "dawned on England's realm, and the favour of God, with "liberty and liberation, it was earnestly hoped and desired "would look down on the western climes of the world "trampled so long under an insular tyranny, after the "dire and insupportable yoke of bondage; and for what "reasons God being angry, and punishing severely the "wrongs inflicted upon his Church, in consequence of "the violation of [the King's] words and promises, these "hopes were never realised; we, I say, by detailing these "things, have built up some material for praise," &c.

Now I am not aware that the Editors of Bouquet had any other grounds for their assertion except such as are derivable from these and similar passages; at least, they have not urged any other; nor is any statement to be found to this effect among contemporary historians and chroniclers. It may, therefore, be as well, in the absence of more explicit testimony, to examine more narrowly what degree of credibility this opinion deserves, which I confess seems to me to rest on insufficient evidence.

In the first place it does not seem to have occurred to these writers that this treatise of Giraldus, such as we have it now, is of the second and not the first edition;

and, as such, was undoubtedly published after the death, and not during the reign of King John. There is a passage towards the conclusion of the work, which leaves no doubt upon this head.[1] To this second edition only, and not to the first, are we indebted for such passages as contain the severest reprobation of this King's character and conduct; and hence many events are recorded, and opinions are expressed, inconsistent with other portions of the work.

If the remarks, therefore, of the Editors of Bouquet be well founded, they can refer only to the first and not to the second edition—and of that first edition no copy is known to exist. Were it true that Giraldus in composing this work had a political object in view,—that he wrote with the sole intention of blackening the character of the Anjou princes, and assisting the party of the Barons, he would have ill secured his object by publishing his work at the time when the prince whom he most condemned was beyond the reach of his reproof.

If again it be contended that the remarks of the French Editors might at least apply with propriety to the first, if not to the second edition, it is replied, that the passages on which their remark is founded were in all probability inserted only in the second edition, and did not occur in the first. How else can we reconcile the apparent contradictions in the author's words and opinions? How, for instance, on any other supposition could he pray in one part of his work, that King John might be long

[1] "Vide, lector, qualiter juxta "tempus, quo scripta sunt hæc, lo- "cutus est auctor. Tempore vero "*publicatæ postmodum editionis* more "trium præcedentium, quartus [Jo- "hannes], Rege Philippo in Francia "regnante, et hoc per filium primæ- "vum procurante, exinaniri jam "cœperat et evanescere." He then proceeds to speak of King John in such a way as leaves no doubt that this King was not then living.

preserved for the safeguard of ecclesiastical liberty and political tranquillity;[1] then afterwards speak of him as having vanished from the face of the earth, the greatest curse and tyrant that ever vented his fury on the soil of England? It is further to be remarked, that these observations on the character of King John enter not into the general body of the work, but are inserted incidentally at the close; and are evidently appended to the original work, like the conclusion of the first book, which refers to events simultaneous with the death of King John, or even subsequent.

Besides, according to the author's own statement, the work was commenced in very early life, among his earliest productions, and finished at the age of seventy—a period scarcely less than forty years[2]—a period too long for such a design as the Editors of Bouquet would attribute to it. Not to dwell longer on this point, the terms in which the author speaks of his work, (if they are at all to be accepted in a literal and genuine sense,) altogether militate against such an idea: he insists on the care and trouble which he had bestowed upon it; his regard for the truth; his fear of publishing it at an earlier period; his anxiety in watching for the time when it might be produced without danger—expressions altogether foreign to the notion of a political tirade. When in addition to all this we bear in mind his well-known antipathy to the Norman barons and prelates; the insults and injuries which he had received from them; his conviction that the time had passed away for securing the objects they were aiming at; can it be supposed that he would publish a work to encourage those very nobles in rebellion, and that, too,

[1] "Quartum autem filiorum "Regis Henrici adhuc superstitem, "ad tranquillam populi pacem et "ecclesiasticam libertatem conser- "vet Deus in tempora longa." De Inst. Princ. p. 160.

[2] See the passages quoted before, pp. ix. x.

at a time when all such attempts were utterly vain and hopeless?[1]

However, allowing the supposition of the French Editors to be well founded, the credit of this History will not be greatly affected by it. It is not with King John, but with Henry II. that the work is employed; not so much with the King's political as with his personal character; not with his conduct as a king, so much as with the father and husband; and it is for this private history of Henry II., and for the domestic anecdotes which it details, that the work of Giraldus is more especially valuable.

By whatever other feelings the author may have been actuated, it will scarcely be allowed that he had any political purpose to serve on this occasion. The time for such a purpose had passed away; and the agents who should effect it, as well as the Kings who would have been affected by it, had departed before the obnoxious edition was produced. When at length it made its appearance, the only person who could have been injured by its publication was Henry III., to whom no allusion is made in this, or in any other of our author's works. The author, moreover, advanced in years, and devoted to study, had retired altogether from public life: preparing for His coming, at whose approach all malignity subsides: (in nobis jam ætas infirmior, et metæ finalis cursus affinior.) And even had he been disposed to exert his abilities in favour of the French, by writing actively in their favour, all hopes on that head had long since vanished.[2]

The deep-rooted aversion with which he seems to have regarded the race of the Anjou princes is amply sufficient to account for the asperity with which he so frequently

[1] See p. 163. [2] De Instr. p. 178.

speaks of them. All the energies of a long and active life were devoted to the maintenance of a cause, to which they, of all others, were most opposed. The continual attempts of these princes to destroy ecclesiastical liberty, the only remnant of liberty in this country, were a sword with a double edge to the heart of Giraldus.

Like one who has a great cause at heart, and is ready to indulge even the faintest expectation of realizing his wishes, he looked at the commencement of each successive reign as a harbinger of better times. He possessed neither personal malice nor individual hostility; he was too much absorbed in the momentous question which he advocated, to indulge in such selfish feelings. When Henry II., who had entered upon his reign with more splendid anticipations, with greater popularity than any of his predecessors, disappointed the cherished object which Giraldus had ever at heart, convincing him, as it did many others, that under so much apparent frankness lurked the most selfish and tyrannical disposition, the most subtle policy, the utmost disregard for the real welfare of his people, the absorbing desire of mere personal aggrandizement, he learned at last to regard this King with abhorrence; but that aversion did not reach to his successor, till he found in him also the same selfish ends, and the same disregard of real liberty. When King John succeeded, a prince who was equally selfish and tyrannical as his predecessors, with far less of their shining qualities, their courage, their firmness, their generosity, Giraldus entertained not the more enmity against him for being the son and brother of those who had proved the direst foes to ecclesiastical liberty, the most wanton profaners of the Church in general, and of the Church of

Wales in particular. For the independence of his people, and especially their ecclesiastical independence, his whole life was spent, his hopes of promotion abandoned, his time and his talents devoted; hopes never destined to be realized, but still never abandoned, notwithstanding his severest disappointments; never despairing of success till he found that those for whom he had laboured, cared so little or nothing for that which he had been at so much trouble to secure. When the Norman prelates taunted him for his great labours and little success: "You were "very foolish," said the Bishop of Ely, "to give yourself "so much trouble to procure blessings for your people, "which they care so little about, and make them free "in spite of themselves; for you see that they now "disown you." "It is very true" (said Giraldus), "and I was far from expecting it. I did not think "that the clergy of St. David's, who so few years ago "were members of a free nation, were capable of bending "to the yoke, like your Englishmen; who have been so "long a time serfs and vanquished men, and with whom "servitude has become a second nature."

This devotion to the independence of his country, and the sympathy which he consequently felt for others engaged in a like cause, form the real key of his character; by this must we judge of the man and his writings. He had no political object beyond this; no sympathy with the Norman prelates and barons, beyond the hope that the struggle might bridle the power of the Norman Kings, and give some relief to the conquered. Whatever tended to promote this, the cherished object of his thoughts, was

[1] See Thierry's History of the Norman Conquest, p. 191; translated by Hamilton. A most admirable translation.

valuable in his estimation ; whatever led to the opposite result, whatever helped to increase the power of kings who were foreigners, who were oppressors, and looked upon the people over whom they reigned as slaves born to promote their interests, and assist them merely in their schemes of conquest; whatever, in short, increased their means of injuring, who were sure to be most injurious to his country and to the independence of God's Church, for these he had no toleration. Their splendid abilities had no charms for him; his mind turned upon the darker side of their character; and he saw in them, and in their ungovernable lust of power, the unnatural brother, the disobedient son, the scheming father, whose energies were devoted to the enthralment of his own flesh and blood, whose natural affections were blunted, and the channels of his heart congealed, by a dim and selfish ambition.

Thus far there may have been a political object in this work of Giraldus; thus far he may have advocated the cause of the Barons: but malice and slander were foreign to his character. He was no political agitator, but an earnest patriot, according to his views of things; for a great and noble object, he sacrificed ease, popularity, whatever is most esteemed by men ; a determined foe to oppression, a resolute opponent to kingly encroachments, a Thomas à Becket in Wales, what Thomas à Becket had been in England. That such was his ambition there can be no doubt; for, bitter as are his writings against the Monks and many of the dignified Clergy, he is constant and uniform in his praise of the Archbishop. To the same motive I think may be attributed his very high commendation of Henry Bishop of Winchester.[1]

[1] I need not say that this also is the view of his character taken

Thus far, but no further than this, was Giraldus a political opponent to Henry II. and his successors; and no further than this (as it seems to me) are we warranted in drawing the conclusions of Bouquet and his Editors.

It has been already stated, that no copy of the first edition of this work is now known to exist. Unfortunately the remark may be further extended; for no other MS. can be found than the one now preserved in the Cotton Library, and from which the work is now for the first time printed almost entire. I say almost entire, because the term applies strictly to the second and third books which contain a connected view of the reign of Henry II., and may be considered as forming a distinct treatise. It is for this reason that they stand in prior order to the first book, which being for the most part purely ethical, or as the author himself describes it, "per præcepta docens," was little suited to the purposes of the Society. All such passages, however, of the first book as were of the least historical interest, have been placed in the Appendix.

Although this arrangement may appear in some respect preposterous, yet it was thought to be more convenient, and less likely to interrupt the continuity of the history; especially as those passages of it which were deemed worth preserving and printing, have little or no connection with the subject of the second and third books. If, however, the reader wishes to peruse the work in its original order, he should begin with the Appendix, and then proceed with the second and third books in the order in which they are printed.

by Thierry. I am not here speaking of the abstract merits of the struggle, but stating as a *fact* what it seemed to be in the eyes of Giraldus.

The deficiency of other MSS. of the work is the more to be regretted, as the one preserved in the Cotton Library is written with extreme inaccuracy. In many places no sense can be made: in others as little, except by having recourse to violent alterations. To have stated all instances of faulty reading, would have overloaded the page, and needlessly swelled the work. It might be mentioned as an instance of this, and as proof of the extreme carelessness of the scribe, that the rubrics prefixed to the chapters in the original, scarcely ever agree with those prefixed to their proper books, and are full of the most extraordinary blunders.

Obvious mistakes I have tacitly ventured to correct; more violent, and less obvious, alterations are noticed among various readings; some few passages have been left to the ingenuity of the reader. But I have never ventured on wanton corrections; when a passage would yield tolerable sense, I have been content to retain it; though convinced, it was not in the form in which it proceeded from the author's pen. In this respect it would be unjust in me not to acknowledge the very great benefit I have received from the gentleman connected with the press, to whom the reading of these sheets was entrusted. His suggestions have more than once enabled me to see my way in a passage which I had before abandoned as hopelessly obscure and corrupted.

I have only further to add, that a chronological abstract of the reign of Henry II. has been added for the convenience of the reader.

J. S. B.

CHRONOLOGICAL ABSTRACT

OF THE

REIGN OF HENRY II.

CHRONOLOGICAL ABSTRACT

OF THE

REIGN OF HENRY II.

1153.[1] Stephen King of England, and Henry of Anjou, come to an arrangement, whereby the succession of the Crown is secured to Henry.

1154. Roger King of Sicily dying, is succeeded by his son,
1 Hen. II. William I., father of William II., who married Joan, third daughter of Henry II. of England.

Roger Archdeacon of Canterbury is created Archbishop of York.

Henry II. crowned and consecrated by Theobald Archbishop of Canterbury.

Letters of Adrian IV. conceding Ireland. (p. 52.)

1155. Elianor gives birth to Henry, called Henry III. during the life-time of his father. (p. 47.)

Six castles of Henry of Blois, Bishop of Winchester, pulled down and destroyed.

The Flemings expelled. (p. 12.)

Gloucester, Scarborough, and other castles surrendered to the King by Hugh Mortimer and William Earl of Albemarle. (p. 74.)

1156. Henry II. passes over into Normandy; is engaged in
2 Hen. II. a war with his brother Geoffrey (p. 12); takes the castles of Mirabeau and Chinon.

William his eldest son dies, and is buried at Reading. (p. 16.)

Matilda born. (p. 15.)

1157. Richard, afterwards King of England, born at Ox-
3 Hen. II. ford, in September.

[1] Giraldus about eight years old.

Henry II. returns to England. Carlisle, Bamborough, Newcastle-on-Tyne restored to him by Malcolm King of Scotland.

Thomas à Becket created Chancellor.

1158. Henry II. crowned at Worcester, for the last time.

4 Hen. II. New money coined in England.

Geoffrey Earl of Nantes, the King's brother, dies. (p. 12.)

In the month of August, Henry II. crosses over to Normandy, to treat with the King of France for a marriage between his eldest son Henry and Margaret daughter of Louis VII.

Thomas à Becket the Chancellor goes to Paris with great pomp to receive the Princess.

Prince Geoffrey born, on September 23.

In December, Theobald Earl of Blois makes peace with him by delivery of two castles, Ambacia (Amboise) and Fracta Vallis in Touraine.

1159. An agreement formed between Henry II. and Ray-
5 Hen. II. mond Earl of Barcelone, for a marriage between Richard and the Earl's daughter Berengaria.[1]

Henry consents to settle on his son Poictou and Aquitaine.

In Lent, Henry attacks Raymond S. Gilles, Earl of Toulouse.

Aug. 23, Pope Adrian dies. Alexander III.

Terric Earl of Flanders returns from Jerusalem.

Oct. Le Quercy entrusted by the King to Thomas the Chancellor.

[1] SANCTIUS, King of Aragon.

SANCTIUS, ob. s. p. ALPHONSUS, ob. s. p. RAMIRUS, (at first a monk.)

RAYMOND Earl of Barcelone. = Daughter.

BERENGARIA.

To understand this claim more clearly, it must be remembered that a brother of Raymond married a daughter of Robert Earl of Mortagne. One daughter was the fruit of this union; with her the earldom of Toulouse, by right of her father,

Simon, the third Earl of Evreux, surrenders to Henry Rochefort and other places, to the great detriment of the French King.

Probably this is the same Earl who signed the act of Agreement at p. 26.

1160. May. Peace declared between France and England.

6 Hen. II. Constantia Queen of France dies.

Louis VII. marries Alicia, daughter of Theobald Earl of Blois, within fifteen days.

In Nov. Prince Henry is betrothed to Margaret the daughter of Louis; whereupon Henry II., according to the agreement, takes possession of Gisors, Neuphle, and Neufchatel.

Offended at this, Louis VII. and Theobald Earl of Blois occupy Chaumont; but are driven thence by Henry II. who entrusts the place to Hugh of Amboise, Theobald's enemy.

Keeps his Christmas at Mons with Elianor.

1161. At Easter, Theobald Archbishop of Canterbury

7 Hen. II. dies.

Theobald Earl of Blois sets Louis and Henry at variance.

In July, Henry besieges Castillon in Aquitaine, and takes it in a week.

1162. Princess Elianor born. (p. 15.)

came to her husband, William Duke of Aquitaine. This Duke pawned Toulouse to Raymond, his wife's uncle. Of William Duke of Aquitaine was one son, William, father of Queen Elianor; in her right, then, Henry claimed Toulouse.

PONS II. Earl of Toulouse.

RAYMOND S. GILLES. — WILLIAM III. Earl of Toulouse, married Emma, daughter of Robert Earl of Mortagne.

On daughter, PHILIPPA. = WILLIAM IX. Duke of Aquitaine, who pawned Toulouse to Raymond.

WILLIAM X.

Q. ELIANOR.

8 Hen. II. Thomas the Chancellor and other nobles do fealty to Henry, then seven years old, commonly called Henry III.; first in Normandy, afterwards in England.

Thomas à Becket made Archbishop of Canterbury. After his consecration he sends a messenger to Henry, who was still in Normandy, and resigns his chancellorship.

Alexander III. mediates between Louis and Henry.

1163. Henry crosses to England, Jan. 25.

9 Hen. II. In March, Baldwin III. King of Jerusalem dies, and is succeeded by Amalricus his brother.

July 1. Malcolm King of Scotland does homage; with Rhys Prince of South, and Owen Prince of North, Wales. (p. 74.)

A general Inquisition held in England.

1164. Terric Earl of Flanders goes to Jerusalem a third
10 Hen. II. time, and dies shortly after.

Philip his son succeeds; married to Elizabeth, daughter of Raoul I. Earl of Vermandois. (p. 88.)

Jan. 25. The Council of Clarendon.

Dedication of St. Mary's, Reading.

The Welsh revolt, at the suggestion of Rhys and his uncle Owen.

Louis gives the office of Dapifer to Theobald Earl of Carnot, which had formerly been held by the Earls of Anjou.

Oct. 14. The Archbishop escapes to Flanders.

1165.[1] In Lent, Henry crosses over to Normandy.

11 Hen. II. Elianor gives birth to Princess Joan in Normandy.

Henry returns to England, and represses the disturbances in Wales.

Whilst the King is at Westminster, Reginald Archbishop of Cologne comes to England to receive Maud the King's daughter, then in Normandy, for Henry Duke of Saxony.

Philip Augustus born in August.

[1] Giraldus, being then about twenty years old, pursues his studies at Paris, p. 146.

Malcolm King of Scotland dies, and is succeeded by William his brother.

1166. Having settled Wales, Henry repasses to Normandy.

12 Hen. II. Determines to send a subsidy to Jerusalem.

William King of Sicily dies, and is succeeded by his son William II.

Henry, having brought the people of Maine to obedience, makes a marriage-compact between Constance, the only daughter of Conan Earl of Britanny, and Geoffrey his third son.

He receives Britanny.

Prince John born.

The Archbishop excommunicates his chief opponents.

1167. Henry the younger crosses over to Poictiers to his
13 Hen. II. father, who enters the territory of William of Auvergne because he had joined Louis VII.

Reginald Archbishop of Cologne dies.

Hostilities continue between Louis and Henry, from the octaves of Whitsuntide till August. A truce is concluded till Easter following.

Death of Maud the Empress, Sept. 10.

Queen Elianor crosses to England, and is delivered of her youngest son, John, Dec. 24.

1168. Marriage of Henry Duke of Saxony with Maud the
14 Hen. II. King's daughter.

Having quelled an insurrection of the Poitevins, Henry turns his arms against the inhabitants of Britanny.

Dissension still continues between the Kings of France and England.

1169. Peace concluded between them. (p. 142.)

15 Hen. II. Prince Henry does homage to Louis for Anjou, on which he is made Seneschal of France.

Geoffrey does homage to his brother Henry for Britanny.

Henry returns from Gascony to Normandy; is again at variance with Theobald Earl of Blois, with respect to Montmirail.

1170. Henry crosses to England, and punishes the Sheriffs

1170. of the different counties for their violence and
16 Hen. II. extortions.

At Whitsuntide, Henry, his son, is crowned by Roger Archbishop of York. Thomas à Becket is still in exile. (p. 142.)

Henry recrosses to Normandy.

Elianor, his daughter, betrothed to Alphonso King of Castile. (pp. 16, 75.)

Thomas Archbishopof Canterbury, after six years' absence, is allowed to return.

Is killed, December 30.

1171. Conan dying, Geoffrey obtains the dukedom of
17 Hen. II. Britanny.

A Survey made of the royal and other demesnes in Normandy.

Peace made with Henry and Rhys of South Wales.

A conference held at Argenton (Argentomagum) respecting the conquest of Ireland.

Death of Henry Bishop of Winchester.

In August, the King crosses to England, with the purpose of entering upon the conquest of Ireland.

Henry the younger holds his Court at Bourg near Bayeux (Burgum apud Baiocas).

1172. Henry Duke of Saxony goes to Jerusalem.

18 Hen. II. After Easter, the King returns from Ireland,[1] and before the Legates purges himself of all participation in the death of S. Thomas.

Margaret, the wife of Prince Henry, crowned; after the ceremony they return to France.

1173. The Earl of S. Gilles does homage to the King for
19 Hen. II. Toulouse, and to his son Richard.

In Lent, the Prince, having quarrelled with his father, retires to the Court of France.

His cause is espoused by his brother Geoffrey, Queen Elianor, and others.

Richard Prior of Dover made Archbishop of Canterbury.

[1] On which occasion he was warned by the vision at Kairdif, p. 37.

Louis lays siege to Verneuil; but, hearing of the approach of King Henry, raises the siege precipitately.

The Earl of Leicester made prisoner.

Richard Archdeacon of Poictou made Bishop of Winchester; Geoffrey, Bishop of Lincoln, &c.

1174. 20 Hen. II. Queens Elianor and Margaret conducted to England.

The Earls of Flanders, Carnot, and Claremont join Prince Henry.

The King crosses over to England, and visits the tomb of S. Thomas.

William King of Scotland taken prisoner at Alnwick.

After thirty days, King Henry returns to Normandy.

Louis breaks up the siege of Rouen.

Baldwin IV. made King of Jerusalem.

"Obiit Norradinus rex Halapiæ" (Aleppo).

1175. 21 Hen. II. Peace renewed between Henry and his sons.

Richard sent to Aquitaine; Geoffrey to Britanny.

After Easter, the two Henrys return to England.

William King of Scotland does homage; and surrenders Roxburgh, Berwick, and *Castrum Puellarum* (Edinburgh).

Hugo Leonis the Legate visits England.

1176. 22 Hen. II. Roger Archbishop of York ill-treated at a meeting of the Legates.

1177. 23 Hen. II. John of Salisbury created Bishop of Carnot.

William King of Sicily marries Joan, the King's daughter. (p. 16.)

In August, the Pope and the Emperor reconciled.

Henry crosses over to Normandy with his son Geoffrey.

The King takes into his own keeping the castle of Ralph de Dole, (Castrum Radulphi.)

The quarrel between the Kings of Castile and Navarre decided by Henry.

[1] Giraldus made Legate in Wales by Richard Archbishop of Canterbury.

Canons of Waltham removed. (p. 27.)
Saladin repulsed from Jerusalem with great loss.
1178. Peace concluded between Henry and Louis.
24 Hen. II. Discussion between them for taking the Cross.
1179. Philip Earl of Flanders returns from Jerusa-
25 Hen. II. lem.
Elianor detained in custody.
Richard levels the castle of Taillebourg. (p. 103.)
Louis visits the shrine of S. Thomas.
The Sultan of Iconium compelled to flee.
1180. Coronation of Philip Augustus.
26 Hen. II. Quarrels with his mother. (p. 87.)
Treaty between Philip and Henry.
Louis dies.
1181. Pope Alexander dies; is succeeded by Lucius
27 Hen. II. III.
Louis VII. falls sick; shortly after dies.
Philip Augustus marries Margaret daughter of Baldwin Earl of Hainault.
Philip Earl of Flanders encourages his friends to resist Philip of France.
Baldwin elected to Worcester.
1182. At the end of July, Henry crosses over to Eng-
28 Hen. II. land.
Geoffrey, his son, marries the daughter of Conan Earl of Britanny.
Geoffrey, his natural son, made Chancellor.
Henry II. distributes 42,500 marks for the necessities of Jerusalem.
1183. Peace formed between Philip Augustus and Philip
29 Hen. II. of Flanders. (p. 87, 88.)
Henry of Saxony is banished, and takes refuge in England.
Walter de Constantiis, Archdeacon of Oxford, made Bishop of Lincoln.
Gerard Pucelle made Bishop of Coventry.
Prince Henry dies.
1184. Gerard Bishop of Coventry dies; and Richard Arch-
30 Hen. II. bishop of Canterbury.

Walter Bishop of Lincoln made Archbishop of Rouen.

Henry, passing through Flanders, comes to England in June.

Baldwin Bishop of Worcester made Archbishop of Canterbury.

Philip Archbishop of Cologne visits England with Philip of Flanders; whom, on his return, he assists against Baldwin Earl of Hainault.

Heraclius Patriarch of Jerusalem visits England.

1185. Baldwin preaches the Crusade.

31 Hen. II. Lucius III. dies; Urban III. succeeds.

Henry crosses the sea with the Patriarch, the Bishop of Durham, the Master of the Hospital, and keeps his Easter at Rouen.

Prince John, having received the order of knighthood, crosses over to Ireland, 31 March; returns thence, December 17.

Gilbert Archdeacon of Lisieux created Bishop of Rochester.

1186. Death of Geoffrey of Britanny, Aug. 19.

32 Hen. II. Hugh Bishop of Lincoln.

Meeting at Gisors of the Kings of France and England; when the dispute between Philip and the Earl of Flanders is set at rest, touching the possessions of Raoul Earl of Vermandois. (p. 90.)

Henry with his Queen returns to England.

Joannes Cantor made Bishop of Exeter.

Philip demands of Henry, that Richard, his son, should cease from molesting the Earl of S. Gilles.

1187.[1] Feb. 17. Henry crosses to Normandy.

33 Hen. II. Gilbert Bishop of London dies.

Dispute between Philip and Henry, respecting Gisors and other places forming the dowry of the Prin-

[1] About this time Giraldus published the first edition of his Topographia Hibernica, which he recited at Oxford: (transactis annorum curriculis triginta vel pluribus.) Ang. Sac. ii. p. 439. He was still with Archbishop Baldwin. The second edition was published after the Speculum Ecclesiæ, ib.

cess Margaret; claimed by Philip on occasion of Prince Henry's death.

Philip proceeds to lay siege to "Castrum Radulphi."

Jerusalem taken.

Richard assumes the Cross. (p. 97.)

Pope Urban dies of grief; Gregory VIII.; Clement III. Louis VIII. born.

1188. January 13. Colloquy near Gisors, between Philip
34 Hen. II. and Henry, who assume the Cross. (p. 98.)

Richard Bishop of Winchester dies.

The Earl of S. Gilles revolts from Richard, who punishes him by taking his castles. Hereupon Philip makes reprisals upon Henry, and takes "Castrum Radulphi," &c. (p. 103.)

Geoffrey de Lusigny (de Lizeniaco) supported by Henry in his hostilities against Richard.

In November, colloquy at Bonmoulins. Henry desires peace. Richard requires of his father to declare him heir to the throne. On his refusing, Richard does homage to Philip. (p. 111.)

The Emperor Frederick writes to Saladin. (p. 123.)

1189. Colloquy between the Kings of France and England,
35 Hen. II. "prope Feritatem Bernardi" (La Ferté Bernard).

Prince Richard and Philip draw their forces together, to beleaguer Henry in Le Mans. (p. 140.)

Henry leaves Le Mans, which is set on fire.

Peace between the two Kings.

Henry does homage to Philip, and quits all claim to Auvergne. (p. 148.)

Dies. (p. 148.)

GEOGRAPHICAL INDEX.

GLOSSARY OF UNUSUAL WORDS.

Affidare, *fidem facere*, 46.
Aval, Br. *an apple*, 193.
Aurifrigium, *a bonnet*, 158.
Caruca, *a plough* 40.
Dissaisiti, *dispossessed*, 46.
Feodum, 46.
Lecator, *a jester*, 147.
Pelvis, 42.
Riculæ, 168.
Saisina, *seisin*, *possession*, 46.
Scannum, 159, for stannum, i. q. stagnum, *a lake*.
Scutella, 41, a round vessel ; whence our word *scuttle*.
Suma, 41.
Vadium, 46.

GIRALDUS CAMBRENSIS

DE INSTRUCTIONE PRINCIPUM.

PRÆFATIO.[1]

DE Principis instructione tractatum edere me compulit id præcipue, quod in principum moribus et prælatorum, qui alios tam exemplo quam potestate regere tenentur et informare, quod digne reprehendi possit, plus invenio. Quis enim hodie princeps qui non indultam de super potestatem ad omnes animi motus, ad omnem carnis libitum ac luxum, ad omnem pravæ tyrannidis atrocitatem indifferenter extendat; et tamquam quicquid libet liceat, velut æquis ambulantia passibus posse pariter et velle non metiatur? Quis hodie princeps qui regium inunctionis sacramentum, qui coronam et sceptrum et insignia singula, quid sibi velint attendat?

Proinde et in veterum scriptis principes illiterati tanquam asini censentur coronati. Quis enim hodie princeps, qui principium exile, medium fragile ac corruptibile, cadaver post exitum vile cogitet? Juxta illud philosophicum responsum tyranno, qui quasi de duce nuper inunctus fuerat in regem, de rege statim sublimandus in imperatorem, jactabunde quærenti: "Quid fui, quid sum, quid ero?" *Vile sperma, vas stercorum, esca vermium.* Dicitur enim Alexandro Macedoni gradatim ad dignitates ascendenti et

[1] This is the preface to the first book; and no other is found in the MS. of the Cotton Library. David Powell, however, in his edition of the Itinerarium Cambriæ, published in Camden's Collection of Historians, (Anglica, Normannica Scripta, &c. p. 817,) quotes a large extract, taken from the preface to this book. This passage does not now appear in any one of the three prefaces as given in the Cotton MS.

It will be found in the Appendix, with such other portions of the first book as are of any historical interest. See also the Introduction.

inde jactanti ac glorianti, a Dionysio philosopho sic responsum fuisse. Præterea quis hodie prælatus, qui canonicam illam pastoralis viri descriptionem vel in paucis adimpleat? Quis orphanorum et pupillorum sustentator? Quis bonorum ecclesiæ fidelis dispensator? Et ut de anima pro ovibus ponenda taceam, quis hodie pastor, qui, lacte solum et lana perceptis, debitam gregis solicitudinem vel in modico gerat? Paucos etenim in partibus nostris prælatos hodie videmus, qui non fiscalibus longe propensius quam episcopalibus curis indulgeat? Sunt quippe pastores qui non pascere quærunt, sed pasci; sunt prælati qui præesse cupiunt, non prodesse; sunt episcopi qui non omen dignitatis sed nomen, non onus sed honorem amplectuntur. Tales itaque principes, talesque prælati nostro nunc causam calamo donant.

Est ergo trimembris operis hujus distinctio; prima de principe instruendo per varia auctorum tam theologorum quam ethnicorum et ethicorum testimonia, doctrinam continet et præcepta. Secunda vero et tertia rationem docen regiminis per exempla.

Sed quoniam opuscula nostra quæ juveniles olim anni ambitu pleni laboriose produxerant, alia principibus edita fuerant, alia prælatis et infructuose; (scriptis hodie novis, quamquam egregiis, innata finalis hujus temporis malitia odium auctoribus, invidiam pariter et offensam, non præmium aut gratiam comparantibus); hos aliosque conatus nostros, quos divino dante favore nostra de cætero poterit parere diligentia, posteritati, quæ dignis saltem et absque livore laudum præconiis litteratos cujusque labores extollet, præsentabimus. Illud nobile Ciceronis eulogium semper ad animum revocantes, præsentes fructus contemnamus, posteritatis gloriæ serviamus." Et illud ejusdem: "Vitæ brevis est cursus, gloriæ sempiternus." Et illud cogitemus, corpus esse mortale, animi vero motus et virtutis gloriam sempiternam. Et illud Plinii: "Quicquid agas, semper gloria sit tibi ante oculos et æternitas."

Cæterum si cuipiam modernorum principum opuscula

nostra, quæ provectior ætas elaboraverit, præsentanda fuerint, unum elegimus, cui præ ceteris digne magis præsentari posse videntur; Ludovicum sc. Philippi Francorum regis filium primævum; tum quia litteris et liberalibus studiis affatim est a teneris annis imbutus, (quæ virtus quidem quanto in principibus est hodie rarior, tanto ubi affuerit longe pretiosior et præclarior) tum etiam quia est liberalitate conspicuus;[1] quæ duo revera, tanquam aurum gemmæ, sic principis animum exornant. Quamquam tamen in nobis jam ætas infirmior,[2] et metæ finalis cursus affinior, liberales et largos ad remunerandum literati labores ingenii non illaudabiles, nec expectat amodo, nec expetit retributiones.

Quam sint autem principibus appetibilia litterarum notitia liberaliaque studia, principum electorum exempla docent, et ad hoc invitant evidentissima, qui quanto litteratiores erant et eruditiores, tanto in rebus bellicis animosiores extiterant et strenuores. Veluti Macedonum dux Alexander egregius, Romanorum Cæsar Julius, necnon et nepos ejusdem Augustus Octovianus, qui liberalibus studiis, præsertim eloquentiæ, in tantum incumbebat, ut nullus neque in procinctu laberetur dies quin legeret, scriberet, dictaret: et ut ad propiora respiciamus nostris diebus tempora, longeque propinquiora; Francorum rex et Alemannorum Carolus Magnus, qui quidem, Alquino

[1] Giraldus elsewhere complains of the want of liberality in those to whom he dedicated his works. See the proemium to the second edition of his Hibernia Exp. p. 813; the Dedication to Abp. Langton of the Itin. Camb. p. 819; the second preface to the Descriptio Cambriæ, p. 881.

[2] At the time of composing this work Giraldus was in his 70th year, according to Wharton, Ang. Sac. ii. 374.

The preface was added, probably, after the conclusion of the whole, or, at least, of the first book; which bears evident marks of having been written long before the others.

See also the preface to Bouquet, vol. xviii. p. 5, and the author's own letter to the Chapter of Hereford, giving an account of his writings (Wharton, ib. 442); and still further, in the catalogue of his works drawn up by himself; in which he states expressly, that this treatise, De Instructione Principum, was commenced almost with the earliest, and finished almost with the latest, of his productions.—Ib. 446.

testante, non solum juvenibus annis inter arma martia et imperialia negotia tanta, verum et in ipso senio, dictum Alquinum præcipuum præceptorem habens et eruditorem, libris et litteris animum applicare non cessabat; quicquid temporis arduis rebus agendis supererat id totum studio donans.[1]

Laus itaque virens et convenientia dicens, quod regni princeps, quo præ cæteris militia viget utraque, tam armata quam togata, tam martia sc. quam litterata, studio floreat et præcellat utroque. Illud quoque dignum est nota quod philosophiæ militiæque se comitare semper studia solent; sicut in Græcia sub Macedone, sicut sub Cæsaribus Romæ, sicut et olim in Francia sub Pipinis, Carolis, et sub eorumdem usque in hodiernum regia prole.

[1] Giraldus refers to this again at f. 67 a.; and repeats the celebrated jest: "Quid distat inter Scotum et sotum."

EXPLICIT PRÆFATIO PRIMA.

INCIPIUNT CAPITULA SECUNDÆ DISTINCTIONIS.

[1] Anglorum, MS.

[2] Pergere, MS.

EXPLICIUNT CAPITULA.

INCIPIT PRÆFATIO IN SECUNDAM DISTINCTIONEM.

QUONIAM juxta varia fortunæ ludibria quosdam diu deprimi videmus et humiliari, ut gratius postmodum et sublimius exaltentur; et e diverso, alios subito et ex inopinato in altum tolli, ut lapsu graviore ruant; huic ultimo casui insistendo, hæc secunda libelli distinctio, Anglorum Regis Henrici secundi inopinatam, ut nemo desperet, sublimationem et gloriam; sequens vero, gravem ejusdem, ut in superbiam prospera neminem extollant, dejectionem pariter et ærumnam explicabit. Quoniam, ut ait Hieronymus *Lætemur ad ascensum, timeamus ad lapsum; non est tanti gaudii excelsa tenuisse, quanti mœroris de excelsis corruisse.* Adversus tantos quippe regni detentores, et tot inimicos, militem insignem sc. Stephanum Regem, Regis Henrici I. ex sorore nepotem, et militem egregium Stephani Regis filium, et Lodovici Francorum Regis sororium, Eustachium; quis unquam Henricum puerulum comitis Andagavensis filium, ausibus tam imparem armis et ante suffragia[1] regnum speraret adepturum? Porro divina dispositio, nullis obstare valentibus, et noxia submovet, et dum arridet, cuncta profutura concedit. Ad hæc etiam post ascensum regni solium, quis tam gravem ecclesiæ malleum, tam iniquum regni tyrannum, et in malis fere cunctis tam obstinatum, tanta et tam incomparabili, tanquam rebus per omnia bene gestis, potitum vidit et victoria. Adeo ut quotiens per filios, per Francos, per circumfusas fere undique nationes, ei flagella divinitus parari viderentur ad vindictam; fere semper eidem post longas vexationes, quæ utinam de-

[1] Auribus tam imparem armis et an suff., MS.

dissent intellectum, totum accessit ad victoriam, totum ad gloriam et obstinatæ mentis arrogantiam, tanquam successus in eo contendere viderentur et excessus. Sed longanimis expectator Dominus et prudens ac potens universorum moderator, veluti pater filios, pie sæviens in perversos nunc flagellis[1] terret et castigat; nunc beneficiis mitigat et demulcet, ut et ab erratis formido deterreat, et ad obsequendum virtutisque præmia sequendum vis dilectionis invitet. Facit ergo longa expectatio longaque vindictæ dilatio, ut benigna Dei patientia delinquentium magis conversionem appetere quam eversionem evidenter appareat. Facit etiam ut post tantam tolerantiam in reprobos et perversos, nec inmerito, durior fieri debeat aniversio.

In hac ergo secunda operis hujus particula ubique fere patientiam justi Judicis invenies et misericordiam; in tertia vero et ultima plena judicio atque justitia cuncta reperies.

[1] Flagitiis MS.

EXPLICIT PRÆFATIO.

GIRALDUS CAMBRENSIS

DE INSTRUCTIONE PRINCIPUM.

INCIPIT DISTINCTIO SECUNDA DE PRINCIPIS CUJUSDAM NOSTRI TEMPORIS SUCCESSIBUS ET GLORIA.

CAP. I.

De Regis Anglorum Henrici secundi eventibus ab ineunte ætate secundis, et terris ejusdem in immensum augmentatis.

Of the prosperity attending the reign of Henry II. at its commencement, and the vast extension of his kingdom.

ANGLORUM itaque Rex Henricus secundus prosperos fortuitorum casuum eventus ab ortu et non solum inter initia, verum etiam ab ineunte ætate, divinum in omnibus fere, plus ex gratia quam meritorum exigentia, visus est obtinuisse favorem. Imprimis etenim Regis Henrici primi unico filio et hærede, Willielmo, fluctibus æquoreis submerso,[1] ad ipsum utpote Regis ex filia primæva nepotem, tam ducatus quam regni jura, serie hæreditaria sunt devoluta. Rege tamen rebus humanis exempto, istoque puero quasi quinquenni et hærede relicto, Stephanus Blesensis Regis e latere nepos ex sorore, injuriose regni coronam occupavit.[2] Sed postquam annis uno de viginti

[1] A.D. 1120. [2] A.D. 1135.

regnaverat, Stephano rege defuncto,[1] necnon et paulo ante milite insigni filio ejusdem Eustachio,[2] tanquam de medio sublatis impedimentis omnibus, Henrico jam juveni adulto omnia bona injuste detenta, cum integritate sunt reformata.[3]

Statim igitur Henrico secundo in regni solium sublimato, inter ipsa primordia, felicis ominis auspicio, sicut ante regni detentores,[4] sic et pacis regni turbatores omnes, nec solum extranei sed et fratris ipsi,[5] sicut et postmodum filii, subito et quasi miraculo quodam extincti sunt.[6] Regi pacifico tranquilitatis et quietis obstacula cuncta exquisito fortunæ favore sunt summota. Sic itaque feliciter regnando, non solum terras hæreditarias, gratia cooperante, potenter pacificavit, quin immo regna remota et extranea, nulli prædecessorum suorum, a Normannorum adventu seu etiam Anglorum, competentia, victoriose triumphavit. Hiberniam quippe, transmeato pelagi profundo, classe petiit et magnifice subjugavit;[7] Scotiam quoque capto Rege Willielmo[8] subpeditavit, et Anglicanæ coronæ tam nobile præter solitum adjiciens incrementum, regni metas et terminos, a meridionali viz. oceano usque ad boreales Orcadum insulas egregie

[1] A.D. 1154.

[2] He died raving at S. Edmund's Bury, a judgment upon him, as it was then considered, for plundering the property of the monks. Chron. Gervasii, ap. Twysden, p. 1371. The author, however, of the work entitled *Gesta Regis Stephani*, praises highly his affability and munificence, his uprightness, and innate love of honour and justice. Scriptor. Norman. p. 973.

[3] A.D. 1154.

[4] This will be better explained by Hemingford. "Considerans Rex [Henricus] quod regii reditus et dominica, per mollitiem Regis Stephani, ad multos jam dominos devenissent, præcepit ea cum omni integritate, infra tempus certum, a quibuscumque *detentoribus* resignari et in jus statumque pristinum revocari." p. 491.

[5] Geoffrey Earl of Nantes died in 1158; William, in 1164. Bouquet, xviii. p. 127. In 1156, fearing Geoffrey's designs, Henry had taken hostages of him. Chron. Gervasii, p. 1378. The *extranei* of the text were Flemings. Diceto, p. 528.

[6] See more especially Hemingford, who has vividly described Henry's first measures on ascending the throne, and the popularity with which he was received. 491. Gale.

[7] A.D. 1172. See Hemingford, p. 498.

[8] A.D. 1174. Hemingford, p. 500. See the Act of Submission in Hoveden, f. 312.

dilatavit; totam insulam Britanniæ, sicut oceano clauditur, in unam potenti manu concludens monarchiam.[1] Quod a tempore quo Picti et Scoti boreales insulæ partes primum occupaverant, in nullo legitur authentico scripto, post tempora Claudii Cæsaris, qui non solum Scotiam regno Britannico, sed et insulas Orcadum Romano quoque adjecit imperio, a quoquam factum fuisse. Sed tantus (proh dolor!) et tam magnificus honor ab Anglicana corona per successorem proximum,[2] vili commercio et irreparabili damno venundatus evanuit, et pro pretio prætereunte perpetuum et impretiabile decus exspiravit.

Dicunt tamen Scoti, et propter honorem terræ suæ assertive proponunt, quod princeps eorum tantum de terra, quæ Leonis vocatur, usque ad mare Scoticum, quod Scotiam propemodum insulam factam, ab Anglicano antiquitus regno discriminavit; cum tribus castellis egregiis in ea contentis Rocheburch tunc redditis, Regi Anglorum primo captionem apud Aunewic et liberationem hominum fecit. Verius autem et longe verisimilius esse videtur quod princeps eorum bello captus et incarceratus, ad cujuscumque discriminis subjectionem, aut etiam belli jure servitutis cujuslibet incommodum, ut solveretur a vinculis ferreis et carcerum tenebris, arctari posset.

Præterea in transmarinis Aquitanicæ Galliæ partibus, præter Andegaviam, Cenomanniam et Turoniam, quæ ei patrimoniali jure, Pictaviam quoque et Gasconiam totam usque ad Pyrenæos Hispaniæ montes, quæ ei matrimonialiter obvenerant, dominatui suo Alverniam et Berricum, Gisortium quoque cum Vegesino Normannico, olim Normanniæ subtracto, viriliter adjecit. Nec solum ad Francorum, simplicis ac sancti viri Ludovici Regis abutens commoditate, verum etiam ad Romanorum imperium, occasione werræ diutinæ et inexorabilis discordiæ inter Imperatorem Fredericum et suos obortæ, tam ab Italia tota quam urbe Romulea sæpius invitatus, comparata quidem sibi ad hoc Morianæ vallis et Alpium via, sed non efficaciter obtenta, animosi-

[1] See Hemingford, p. 496. [2] Sc. Johannem.

tate sua ambitum extendit.[1] Solet quippe, quoniam ex abundantia cordis os loquitur, animosum pariter et ambitiosum coram privatis suis nonnunquam verbum emittere, "totum videlicet mundum uni probo potentique viro parum esse.[2]" Adeo siquidem per universum orbem nominis ejus fama celebris extiterat, ut ipsa præ cunctis terræ regibus ac principibus et fidelibus ad gloriam fuerit, et gentilibus ad terrorem. Cuncti quoque terrarum principes, tam Christiani quam Gentiles, et sicut Alemannicus Frethericus, et Manuel Græcus, sic Noradinus suo tempore, et post Saladinus; et sicut Asiæ sic et Europæ, Hispaniæ videlicet, tam fidei domestici quam infideles, eundem exeniis et nunciis crebris honorare consueverunt et visitare.

CAP. II.

De magnorum virorum, isto regnante, in Angliam adventibus.

Of the distinguished persons who visited England during his reign.

CONFLUXERUNT[3] in Angliam, isto regnante, et ob ejus maxime sublimitatis honorem, de diversarum terrarum finibus viri præter solitum magni et magnifici multi. De Germaniæ regno, præter Comites ac Marchiones quamplurimos, Archiepiscopi Colonienses duo, animosus ille Reginaldus et vir inclytus postea Godefridus;[4] iste pere-

[1] By the treaty of marriage in 1173, ratified on occasion of the nuptials of his son John with the daughter of Humbert Earl of Maurienne. See the letters in Benedictus Abbas, and Bouquet, xviii. p. 127.

[2] See Ross, Hist. Regum, who quotes this expression, nearly in the words of our author, p. 143.

[3] Conflixerant, MS.

[4] Under the year 1184, Diceto mentions the coming of *Philip* Archbishop of Cologne, with Philip Earl of Flanders, to visit the shrine of S. Thomas at Canterbury (Twysd. X. Script. 625); and also the embassy of the schismatical Archbishop Reginald in 1165 (p. 539, ib.); but of Godfrey I find no mention. Probably it should be Philip.

Bouquet observes: "Memoriæ lapsu Giraldus perperam scripsit Reginaldus, anno 1166 mortuus. Qui, anno 1184, ad Henricum Angliæ Regem legatione functus est pro Imperatore Frederico, is erat Philippus de Heinsberg. Vide in tomo nostro xvii. 460."

grinationis obtentu, ille legationis.[1] De Francia vero, præter alios tam comes Druensis, Ludovici Regis frater Robertus, quam Blesensis Theobaldus et Theobaldi frater, Archipræsul primo Senonensis Willielmus,[2] Philippi Francorum Regis avunculus, et Regi Henrico consanguinitate propinquus, famosus quoque et Palatinus Comes ille Flandriæ Philippus, Regis Henrici ex amita[3] consobrinus.

Ad cumulum autem honoris tam Regis quam regni totius, nobilis ille peregrinus Francorum Rex, transverso Gallici maris brachio, Ludovicus advenit; et ad martyris egregii tumbam Thomæ Cantuariensis humilis ac devotus accessit.[4] Et præter legatos Romanos, et Cardinalem Hugutionem Petri Leonis et alios, demum Patriarcha Hierosolymitanus Heraclius,[5] de cujus adventu postea dicetur; reges Hispaniæ, Castellæ sc. et Navariæ, ad sedandas inimicitias et discordias graves super terris quibusdam et castellis inter ipsos olim exortas, missis in Angliam viris magnis, jurisperitis et advocatis, judicium curiæ Regis istius, in quem compromiserant, reportarunt.[6]

Tres filias suas[7] quas de nobili Alienora Regina susceperat, ad tres Europæ partes oppositas destinavit; Saxoniam, primam et primævam, Henrico Duci Saxoniæ; Hispaniam, secundam et sequentem, Regi Toletano et

[1] To obtain the hand of Maud, the King's eldest daughter, for Henry Duke of Saxony. Diceto, ib. and Gervasius, p. 1403, who assigns this circumstance to the year 1167.

[2] A.D. 1184.

[3] Sibylla of Anjou.

[4] Aug. 23, A.D. 1179. See also Chron. Gervasii, p. 1457.

[5] A.D. 1185.

[6] See the letters in Benedictus Abbas, under the year 1177, and in Hoveden, p. 321, sq.

[7] Mathilda, Eleanor, Joan.—William de Nangis mentions a fourth daughter, probably mistaking her for a daughter of Louis VII. As the passage may serve for a fair comment on the text, it is here given at length. "Genuit ex Alienora...quatuor filias; quarum una data est uxor Regi Castellæ, unde orta est postmodum Blancha Regina Franciæ [mater sancti Ludovici Regis]; altera vero Constantinopolitano Imperatori nomine Alexi; tertia quoque Saxoniæ Duci, unde natus est Otho qui postea Imperator fuit; quarta vero Tholosano Comiti, unde natus est Remundus, cujus filiam postmodum accepit Alphonsus Comes Pictaviensis, frater Regis Franciæ apud Carthaginem defuncti." Vol. i. 49, ed. Geraud.

Castellæ Alfonso; Siciliam, tertiam et natu minorem, Willielmo Siculorum regi, matrimonio copulandas.

Ex eadem Alienora sex quoque filios inclytos suscepit; quorum duobus in teneris annis præmature sublatis, quatuor adultis plus pater in flore quam in fructu, plus in herba quam in spica, plus in pueris quam provectis gavisus est; sicut in vaticinali expugnationis Hybernicæ historia nostra, et in descriptione Regis ejusdem quam fecimus, quam et huic operi subsequenti adjecimus, legi potest ibi: "Legitimæ prolis pueritia," &c.[1] Digna nimirum et exquisita divinitus hoc ei datum est ultione; ut ob graves excessus et enormes, prole propria, minus licite minusque legitime suscepta quam deceret, puniri meruerit, et in terris et usque ad extremam exhalationem anxie perturbari, juxta prophetiam Naaman; *Non recedet gladius de domo impii.*[2] Et illud ejusdem, *Suscitabit Deus semen tuum contra te.*"

Cap. III.

De enormibus ejusdem postea delictis et martyrio Thomæ.

His various oppressions and cruelty.

Imprimis etenim Francorum Reginam Alienoram domino suo Lodowico Francorum Regi, sicut satis est notum, indebite subtraxit, sibique de facto conjugali vinculo copulavit.[3] Ex qua et prolem prædictam, processu temporis, omine infausto suscepit; per quam, ut diximus, ob hoc et alia delicta gravissima, quorum quædam subsequenter enumerabimus, eum Dominus, quia vexatio dabit intellectum, humiliari voluit et ad penitentiam revocari; vel si obstinatus inventus fuerit, prole propria, patrem plecti, et carne carnificem cruciari.

Fuerat enim et ab initio et usque ad finem nobilitatis oppressor, jus et injuriam, fasque nefasque pro commodo

[1] Published in Bouquet, vol. xiii. p. 214.
[2] 2 Sam. x. 12.
[3] See Hemingford, p. 489, ed. Gale.

pensans. Justitiæ venditor et delator; verbo varius et versutus; nec solum verbi, verum etiam fidei, transgressor facilis et sacramenti. Adulter publicus, Deoque ingratus et indevotus; ecclesiæ malleus, et filius in perniciem natus: unde et ad cumulum quoque nequitiæ perfidiæque, sicut pater ejusdem in beatum Gerardum Sagiensium Antistitem in suo tempore crudeliter desævit,[1] sic et iste longeque crudelius sua commaculans tempora, in gloriosum martyrem nostrum Thomam Cantuariorum Archipræsulem in malo patrissans desævire præsumpsit. Martyris autem ad titulum quod in Vaticinali scripsimus Historia et huic quoque [non] inutile duximus adjiciendum.

[2] Ea tempestate Thomas Cantuariensis Archiepiscopus in Anglia gladiis impiorum occubuit, non sine multa magnorum tam regni quam sacerdotii nota. Cui præter[3] multiplex illud septennalis fere exilii martyrium, in multo mœrore, cilicio sc. duplici, tam femorali quam corporali; in lectione et oratione continua, et omnium angustiarum gravissima, nec ætati parcente nec sexui, tam miserabili sanguinis universorum[4] proscriptione, ad consummabilem totius martyrii gloriam id totum accessit; quod ipse furibundis hostibus templi fores aperuit; et aperto vertice gladiis occurrens, sacram vulneribus coronam obtendit; quod in ecclesia matre et metropolitana, et coram altari; quod a quatuor[6] aulicis canibus, rabie plusquam canina furentibus, in corona (quæ clero potius signum protectionis esse solebat) quatuor vulnera sustinuit et nullum extra; quod ea solum in parte quæ passionem sustinuit,[7] Christi miles et martyr insignis intrepide passus conticuit,[8] felici commercio incorruptibilem pro corrupta coronam

[1] Deservit, MS. et infra. Bouquet reads *desexuit*, subjoining the following note: "Desexuit, id est ementulavit. Narrat autem Radulphus de Diceto, Girardum dicere solitum se *in volutabro sanguinis fuisse consecratum*, tomo nostro xiii. p. 183."

[2] This entire paragraph is repeated in the author's work entitled "Hibernia Expugnata," p. 771. See also his treatise, "De Vitis Sex Episcop." A.S. ii. p. 423. Wharton.

[3] We learn the same from Trivet. Ann. p. 42.

[4] Universi. Hib.

[5] Christi significat. Id.

[6] Emicuit. Id.

suscipiens; quod sacram Dominici Natalis ebdomadam suo quoque sanguine consecravit; et sicut primus Thomas quinta Natalem luce prævenit,[1] sic iste secundus sacris ex nomine jam cessantibus eundem nimirum consequenter implevit; quod ille Orientis lampas fuit, hic Occidentis; quod ille nascenti ecclesiæ lumen dedit, hic senescenti. Et sicut ille surgentis ecclesiæ fundamenta suo sanguine cementavit, sic iste suo diu fundatæ tanquam ruinosæ jam, et tam senio confectæ quam vi tempestatum crebro concussæ, pristinum statum[2] reformavit. Et sicut ille fervens erat fide fervente, sic iste non tantum fervens, sed et plus quam fervor fuit, jam refrigescente.[3] Et sicut ille, ut ecclesiæ substantiam erigeret, tortoribus se cruentis[4] exposuit; sic iste, ut ejusdem formam conservaret illæsam, gladiis occumbere non formidavit. Cujus quoque triumphales tantæ victoriæ[5] titulos hi duo versiculi sub compendio satis egregie comprehendunt.

Pro Christi sponsa, Christi sub tempore, Christi
In templo, Christi verus amator obit.

De quo inter varias ejusdem virtutes illud præcipue spectabile memoriaque dignum occurrit, quod separatis membris et projectis inaudito more nova reposuit, et[6] hac suæ novitate virtutis vere novus martyr apparuit. Occidit autem hoc tritici granum, et in terram cadens multum fructum attulit. Anno viz. ortus sui xlviii, consecrationis viii°, exilii vii°, in fine Decembris[7] felici bravio cursum finiens; veteremque vitam cum anno terminans, et novam inchoans. Ab incarnatione vero Domini millesimo centesimo lxxi, præsidente Romæ Alexandro III°. imperante Frederico, regnante in Francia Ludovico; unde et a quodam succincte satis et dilucide Incarnationis Dominicæ tempus sic expressum fuit:

Annus millenus, centenus, septuagenus,
Primus erat, primas corruit ense Thomas.[8]

[1] Lucem prævenit. [2] Om. Hib.
[3] Erat jam frigescente. Id.
[4] Crucientis. MS.
[5] Gloriæ. Hib. [6] Ex. Hib.
[7] Dec. 29, 1170. [8] See also William de Nangis, in an. 1171.

Cap. IV.

De rota fortunæ ipsius de cætero semper inclinata, et per filios ipsum infestantes semper in præceps data.

Ab hujus autem tam detestandi sceleris, tamque nephandi facinoris ausu sacrilego, cœpit ei [1] rota fortunæ volubilis ocius ad ima devolvi, solitoque segnius ad alta levari. Cœpit sors regia paulatim attenuari; cœpit et regnandi robur de die in diem enervari. Quamquam etenim post afflictiones graves et desperabiles, divina permissione pariter et probatione, interdum resurgere et virtuosius ampliorem ad gloriam coascendere videretur, semper tamen filiis jam adultis in ipsum frequenter insurgentibus, cordaque procerum sibi quotidie magis ac magis allicientibus, in nullo potuit felicitatis statu, nullo securitatis gaudio permanere. Exacto nempe post triumphalem martyris nostri palmam quasi biennio,[2] Henricus ejusdem filius et extantium primævus, quique, ipso procurante, jam regni fuerat coronam adeptus, ad socerum suum Francorum Regem Ludovicum cum duobus fratribus suis, Pictavensium [3] sc. et Britonum [4] comitibus, a patre et in patrem palam discessit, proceres multos et magnos tam Anglicanos quam transmarinos complices habens et fautores. In quo conflictu a necessariis fere desertus omnibus, adeo desperabili, Rex affligi cœpit, ut nec ab ipso nec ab alio ulla resurgendi gratia speraretur. Quum enimvero inimici hominis domestici ejus, et inter pestes, pessima familiaris semper inimicitia, hoc ei ad cumulum doloris et desperationis accessit; et illi quoque quos cubicularios sibi milites elegerat, in quorum manibus mortem similiter

Of the misfortunes which attended his latter years, and particularly of the undutiful conduct of his sons.

[1] For a general estimate of Henry's character, the reader is referred to the Abbot of Coggeshale, p. 62; and to an extract from the Necrologium of Fontevraud, quoted by Bouquet, ib.

[2] A.D. 1173.

[3] Richardum.

[4] Gaufridum.

et vitam commiserat, qualibet fere nocte, ad filios hostili animo se transferentes, mane requisiti non comparebant.[1] Veruntamen intellectum dante vexatione, et contritionem conferente vel ad tempus tribulatione, ad tumbam martyris egregii nudis pedibus, a loco unde in ecclesiam S. Trinitatis primum oculos conjecit, quasi per stadia duo Cantuariam Rex devotus accessit, ibique in orationibus felici vigilia pernoctavit.[2] Dominus etenim qui bonorum fidelis ac festinus est retributor, delictorum autem longanimis expectator, ob martyris sui honorem, regiam incontinenti, temporaliter saltem, remunerans devotionem, in crastino circa horam tertiam Albaniæ Regem Willielmum, qui boreales regni partes cum barbarorum multitudine crudeliter invaserat, ei captum apud Anwicense castrum tradidit et captivum.[3] In quo successu tota statim turbatio[4] quievit Anglicana, et in brevi postmodum transmarina. Quia sicut nullum bonum, sic nec tantæ devotionis exemplum transire potuit irremuneratum. [5]Bellum etenim tam desperabilis initii tam triumphali fine melior fortuna conclusit, tantoque favore Regis gloriam et tam feliciter augmentavit, ut sicut in primis indignatio divina vindictam accelerasse omnium æstimatione putabatur, sic eadem, conversione magis gaudens quam eversione, processu dierum digna demum complacatione misericorditer resedisse videtur.[6]

Post gravem itaque Dolensis capturæ dolorem,[7] post Sancti Edmundi[8] inundantem[9] regna favorem, post Cantuariæ nocturnam principis peregrinantis pœnitentiam, propitiante nobili martyre Thoma, lachrymis et devotione jam

[1] Chron. Andegaven. ed. Labbe, in Coll. MSS. vol. i. p. 276.

[2] He passed a night and a day there, according to the testimony of the fore-mentioned chronicler.

[3] A.D. 1174. "Facto mane priusquam ab ecclesia discederet, monstratum est ei Regem Scotiæ, qui ex parte sua Angliam invaserat, confectum esse et retentum." Chron. Andeg. ib.

[4] Bis in MS.

[5] Transcribed from the author's Topographia Hiber. p. 782.

[6] Videretur, H.

[7] He refers to the victory gained by Henry II. at Dole in Britanny, in August 1173. Neub. ii. 29.

[8] See Neub. ii. 30, Diceto, p. 578, in Twysd.

[9] Inundantis. H.

placato, in crastino apud Aunewicense castrum, presidente probo prudentique viro, et in utraque fortuna fidelissimo, Ranulpho Gluanvilensi,[1] divinam adepta est Anglia[2] diuturnamque letitiam.

De successibus Regis Henrici secundi variis.

Captus igitur Albaniæ Rex,[3] capti Cestriæ[4] comites et Leycestriæ;[5] præterea ex utraque Gallici maris parte, sorte consimili, tot proceres capti, tot duces, tot viri militares, ut vix victis vincula, vix captis carceres, invenirentur. Sed quoniam princeps, donec de se ipso triumphet, obscure de hostibus triumphabit, (quippe nihil est unde non triumphet animi triumphator,) inter tot rerum victorias,[6] fortuna ubique spirante favorem, egregiæ virtutis et inauditæ pietatis exemplo sibi imperans, deque seipso triumphans, vincens animos iramque suam, qui cetera vicit, hostibus undique victis et triumphatis vitam reddidit et honorem; quodque rebus in secundis rarum esse solet, æqua ferens commoda mente, inter ipsos triumphales eventus, summam clementiam, summam inter prospera modestiam conservavit. Post varias igitur belli biennalis vexationes et inanes omnino fatigationes, sub pacis demum osculo, umbratilique magis quam vera concordia, sicut ex post facto claruit, ad patrem filii sunt reversi.

Biennali vero clade sedata, cessantibus quoque plagis et persecutionibus, non divinæ miserationi, sed brachio suo totum adscribens, tanquam Pharao alter, cor induravit; et ad solitam vitiorum voraginem vel quasi proclivior usus in pejora datus, longe deteriorem incorrigibiliter inclinavit. Et ut aliis omissis unum in medium proponamus, olim incarcerata sponsa sua Alienora Regina in pœnam forte maritalis excidii primi,[7] consensusque secundi, qui adulter

[1] See John of Brompton, 1095, ed. Twysd.
[2] Post *Anglia, pacem* inserit H.
[3] William. [4] Hugo.
[5] Robert.
[6] Rerum aliarum victorias, H.
[7] She was kept a prisoner at Salisbury for nearly ten years; Chron. Vosiens. pp. 319, 339, ed. Labbe. Her son Henry, on his

antea fuerat occultus, effectus postea manifestus, non mundi quidem rosa juxta falsam et frivolam nominis impositionem, sed inmundi verius rosa vocata, palam et impudentius abutendo;[1] et quoniam componitur orbis Regis ad exemplum, non solum facto, quin immo longe magis offendit exemplo.

Ad hæc etiam, ut adhuc ex multis pauca proponam, circa prima regni sui tempora, Regi Francorum Ludowico super aggrediendam communiter peregrinationem Hierosolimitanam fidei sacramentique vinculo constrictus; et ab eodem Rege multotiens ad hoc invitatus, sæpissime quidem suasorie provocatus, semper distulit, semper in tempus protelavit. Erat enim dilator in omnibus, et in his etiam quæ motu ultroneo votivoque desiderio facere disposuerat; sicut ex litteris de compromissione eorundem et confederatione, compositis, et hic insertis, palam esse potest.[2]

death-bed, requested her liberation in very earnest terms; but the King, though inconsolable for the loss of his son, did not think fit to comply with this request. In truth, it was not till after twelve years' imprisonment, and the intercession of Baldwin, Archbishop of Canterbury, that the rigor of her confinement was somewhat abated. (Gerv. 1475.) The King pretended, as a cause for this cruel detention, the countenance she gave to her sons in their rebellion against him; but this was not the only cause. See the authorities already quoted, especially Gervase of Canterbury, who says of her, "Erat prudens femina, valde nobilibus orta natalibus, sed instabilis." There can be little doubt of the correctness of the last epithet.

[1] He alludes to the epigram made on her name:

"*Hic jacet in tumba Rosa mundi, non Rosa munda;*
Non redolet, sed olet, quæ redolere solet."

—See Brompton in Twysden, p. 1151.

[2] Geoffrey, the Prior of Vigeois (Vosiensis), in his chronicle, adds some circumstances to this pilgrimage not generally noticed by our English writers.

He tells us that the King upon conversing with his confessor, a Norman bishop, was told that if he would become a humble pilgrim, and visit S. Thomas of Canterbury, he might expect to recover his peace with God. The King replied that he would go if his confessor would go with him. "I will go willingly," says the bishop. They crossed the sea, and visited the shrine. The King passed the night in prayer and fasting; and was rewarded for his piety by a sign from the Martyr. As he was retiring in the morning after Mass, a messenger met him, saying, "Rejoice, King of England! victory is given thee from Heaven. Thy servant Manzer (?) has vanquished the King of the Scots, who was yesterday committed to prison."

Cap. V.

Litteræ compromissionem Regis Francorum Ludovici et Regis Anglorum Henrici, Hierosolymam pergere simul eundi protestantes.[1]

"Ego Ludowicus Dei gratia Rex Francorum, et ego Henricus eadem gratia Rex Angliæ, volumus ad omnium tam presentium quam futurorum notitiam pervenire, nos Deo inspirante promisisse et jurasse, quod simul ibimus in servitium Christianitatis, et crucem suscipiemus ituri Ierosolymam, sicut in alio scripto de susceptione crucis facto continetur. Volumus etiam quod omnes sciant, quod sic sumus et amodo volumus esse amici, quod uterque nostrum alteri conservabit vitam et membra et terrenum honorem suum contra omnes homines pro posse suo. Et si quæcumque persona alterutri nostrum malum facem præsumpserit, ego Ludovicus juvabo Henricum Regem Angliæ contra omnes homines pro posse meo, sicut hominem et fidelem meum, et ego Henricus juvabo Ludovicum Regem Franciæ contra omnes homines pro posse meo. Sicut dominum meum salva fide, quam debemus hominibus nostris quamdiu ipsi fidem nobis servabunt. Et neuter nostrum amodo retinebit inimicum alterius in terra sua ex quo inde requisitus fuerit. Et ut inter nos amodo tollatur omnis

Letters of agreement between King Henry and Lewis of France for a pilgrimage to the Holy Land.

Then the King, turning to the spectators, said, "Know ye this, that peace has been restored to me by the intercession of S. Thomas, whose help I have anxiously implored."

Forthwith, crossing the seas, the King visited Rouen; the citizens welcomed him with acclamation, with ringing of bells, and sound of trumpet from all the towers of the city.

But King Lewis and Philip Count of Flanders, who were besieging the city, in conjunction with young Henry, were astounded at sight of the King, and broke up the siege. Labbe, Coll. MSS. ii. 319. Compare with this, Rad. de Diceto, p. 575; John of Brompton, 1095; Chron. Gervasii, 1427, apud Twysden, X. Scrip.

[1] Printed also in Hoveden, f. 325, b. Rad. de Diceto, who has given a brief abstract of this letter, adds at the conclusion: "Hæc acta sunt apud Nonnancurt, vii. kl. Octobris." [1177] Twysden, p. 599.

materia discordiæ, concessimus ad invicem, quod de terris et possessionibus et omnibus aliis rebus, quas quisque nostrum modo possidet, alter adversus alterum inde nihil amodo petet, excepto eo de Alvernia, unde contentio inter nos est; et excepto feodo de castro Radulphi, et exceptis minutis feodis et divisis terrarum nostrarum de Berri, si homines nostri aliquid inde interceperint inter se vel adversus alterum nostrum. Si autem super his, quæ superius excepta sunt, per nosmet ipsos convenire non poterimus; ego Ludovicus Rex Francorum elegi tres episcopos, Claromontensem, Nivernensem, Trecensem; et tres barones, Comitem Theobaldum, et Comitem Robertum, et Petrum de Curtenay, fratres meos. Ego vero Henricus Rex Angliæ elegi tres episcopos, Willielmum Cenomanensem, Petrum Petragorensem, et Robertum Namnetensem; et tres barones, Mauricium de Creun, Willielmum Mangunel, et Petrum de Monte Rabel, ex parte mea; qui inquisita diligenter hinc et inde veritate, tam per seipsos, quam per juramenta terrarum illarum omnium prædicti episcopi in verbo veritatis asseverabunt, et laici jurabunt, quod quicquid cognoverint de jure cujusque nostrum esse, hoc inter nos dicent, et nos eorum dicto bona fide firmiter stabimus. Si vero omnes episcopi illi quos ego Ludovicus elegi interesse non poterunt; nihilominus stabimus dicto illorum duorum, qui intererunt. Et si omnes barones ex parte mea nominati non interfuerint, pro eo non remanebit quin stemus dicto illorum duorum, qui interfuerint. Et similiter erit de his quos ego Henricus elegi, tam de episcopis quam de baronibus. Juravimus etiam quod nullum malum eis faciemus propter veritatem quam dixerint. Et si forte, quod Deus avertat, inter nos de terris nostris aliqua querela amodo orietur, per eosdem bona fide, et sine malo ingenio, sine dilatione terminetur. Si autem aliqua prædictarum personarum interim mortua fuerit, altera loco ipsius substituetur. Si vero alteruter nostrum ante susceptionem crucis, iter peregrinationis arripere voluerit, alter qui remanebit, terram illius, qui in peregrinatione erit, et

homines, sicut sua propria et dominica fideliter custodiet et manutenebit. Postquam Deo vero volente crucem susceperimus, homines nostros qui nobiscum ibunt faciemus jurare, quod si alteruter nostrum in via decesserit, quod Deus avertat, ita illi qui superstes erit, fideliter servient, sicut servirent domino suo si vivus esset, quamdiu in terra Ierosolymitana morari voluerit. Pecuniam vero defuncti vivus habebit ad faciendum servitium Christianitatis, præter partem illam, quam ante iter suum certis locis et certis personis dandam decreverit. Et si uterque nostrum decesserit, quod Deus avertat, eligemus, si Deus nobis spatium indulserit, de probis et fidelibus hominibus nostris, quibus committetur pecunia utriusque nostrum ad faciendum servitium Christianitatis, et qui ducent et regant homines nostros, antequam iter arripiamus. Post vero susceptam crucem faciemus illos jurare, quos custodes et gubernatores constituemus terrarum nostrarum quod ipsi bona fide cum omni posse suo si necesse fuerit sese ad invicem juvabunt ad defendendum terras nostras cum ab invicem fuerint requisiti, ita quod illi quos ego Henricus Rex Angliæ præfecero ad gubernandum terras meas sic juvabunt ad defendendum terras Ludovici Francorum domini mei, quemadmodum terras meas defenderent si civitas mea Rothomagi obsessa esset. Et eodem modo quod illi quos ego Ludovicus præfecerim ad gubernandum terras meas cum omni posse suo juvabunt ad defendendum terras Henrici Regis Angliæ, quemadmodum terras meas defenderent, si civitas mea Parisius obsessa esset. Volo etiam quod mercatores et omnes homines tam clerici quam laici cum omnibus rebus suis securi sint et pacem habeant per omnes terras meas. Et ego Henricus Rex Angliæ similiter volo quod mercatores et omnes homines tam clerici quam laici terræ domini mei, Regis Francorum, cum omnibus rebus suis, securi sint et pacem habeant per omnes terras meas.

"Hæc omnia supradicta nos firmiter observaturos promisimus et juravimus in præsentia venerabilis Petri tituli

S. Chrysogoni presbyteri Cardinalis, Apostolicæ Sedis Legati, et in præsentia Wintoniensis Episcopi Richardi, et Johannis Carnotensis, et Henrici Baiocensis, et Frogerii Sagiensis, et Egidii Ebroicensis, Episcoporum; et Henrici Regis Angliæ filii, et Comitis Theobaldi, et Comitis Roberti, et Petri de Curtene, et Comitis Simonis, et Willielmi de Humez, et multorum aliorum tam clericorum quam laicorum.[1]

Cap. VI.

De duobus interim Cardinalibus ad scrutinium de morte martyris Thomæ faciendum in Normanniam transmissis.[2]

Of the two Cardinals who were sent to examine the causes of S. Thomas' death.

ADVENERUNT interea[3] in Normanniam de curia Romana transmissi Legati duo, Albertus sc. et Theodinus, de morte martyris scrutinium facturi, in quorum præsentia Rex, purgata jurejurando magis ad hominem quam ad rationem innocentia sua. Quia tamen ex confessione ipsius quanquam vero [non] auctor sceleris sed forte occasio fuisset; dicebat enim non per ipsum milites illos ministros necis et nequitiæ facinus illud perpetrasse; inter alia quædam quæ loco penitentiæ eidem injunxerunt, ipsum de peregrinatione Hierosolimitana, olim fide mediante ac sacramento promissa, infra triennium sequens perficienda, sacramento quoque et tunc corporaliter præstito, firmiter astrinxerunt.

[1] This act was repeated and confirmed by Philip Augustus at the commencement of his reign. See Trivet. an. 1180.

[2] See Radulphus de Diceto in Twysden, p. 560. The form of the King's absolution, and the correspondence of the Legates, will be found in Hoveden, f. 303.

[3] A.D. 1172. Giraldus refers to this arrival of the Legates in his Hibernia Expugnata, ch. 36. In the same place he states the difficulties under which the King was labouring at that time; being additional inducements to bring him to submission.

Cap. VII.

De tribus monasteriis in compensationem Iersoolymitanæ peregrinationis jam toties promisis, sophistice factis.

The King trifles with his vow.

Elapso vero triennio, nunciis suis Romam transmissis, ut peregrinationis protelationem impetraret, se tria monasteria sumptibus suis in terra sua facturum firma sponsione promisit. Et sic mitissimi principis et Christianissimi jam interim vergentis in senium, laudabile propositum, quia sine ipso secure progredi non poterat, longa fatigatione et frustratoria, quoad gloriam non quoad gratiam, prorsus evacuavit. Tria vero monasteria quæ in peregrinationis compensationem facere debuerat sic fecit;[1] Canonicos apud Waltham, ab antiquo singulariter et sancte Deo servientes, in conventualem communemque vitam et regulam regali potestate redegit. Moniales de Ambresbire,[2] hoc est de Ambrosii curia, antiquitus plantatas extirpavit, et alias, id est transmarinas, de fonte Ebrardi violenter intrusit.[3] Tertium vero vel nullum, vel simile prioribus sibi-

[1] "Fundavit abbatias de Stonley, Basingwark et Waltham pro canonicis regularibus, expulsis vero prioribus possessoribus, decano et canonicis secularibus." Ross, Warwic. p. 142. Stonely in Warwickshire, and Basingwark in Flintshire, belonged to the Cistercian order; though a benefactor, he was, in strict justice, not a founder of either.

[2] See Hoveden, f. 320.

[3] A.D. 1177. It is but fair to give another version of these proceedings, such as is put forth by Gervase of Canterbury, whose words are these: "King Henry being at Windsor, sent Richard Archbishop of Canterbury, Gilbert Bishop of London, Geoffrey Bishop of Ely, to Holy-Cross church, Waltham. He had purposed to settle there regular canons, because the seculars, who still remained had abandoned themselves to carnal works and unlawful pleasures, instead of devoting themselves to God's service. So the dean of the aforesaid church, whose name was Guido Ruffus, resigned his deanery into the hands of the Archbishop. Then the King commanded a new church to be built there, with its offices; and, some months after, ordered canon regulars to take possession of the ancient church, six from Cirencester, six from Osney, four from Chichester. He sent also Bartholomew Bishop of Exeter, and Roger Bishop of Worcester, to the abbey of Ambresbury to eject the abbess and her nuns, convicted for incontinence (de manifesto lenocinio); and introduced in their room the religious from St. Evreux." Twysden X. Script. 1434.

que prorsus inutile fecit; nisi forte domum conventualem tantum ordinis Cartusiensis de Witham, s. modicis sumptibus et exilem, ad hoc fecisse dicatur; simplicem atque benignam Dei patientiam humanis in hunc modum sophistice versutiis, circumvenire contendens.

Sed quid attinet humana versutia contra divina consilia? *Non est sapientia, non est prudentia, non est consilium, adversus Dominum. Sapientes autem sunt ut faciant mala, bona vero facere nesciunt.*[1] Veruntamen, ut ait Apostolus, *Ubi sapiens, ubi scriba, ubi conquisitor hujus sæculi; nonne stultam fecit Deus sapientiam hujus mundi?* Et iterum; *Volo vos sapientes quidem esse in bono, simplices autem in malo.* Sicut enim nemo a seipso sapiens esse potest, sed ab Illo illustrante, de quo scriptum est, *Omnis sapientia a Domino Deo est.* Et alibi, *Nolite prudentes esse apud vosmet ipsos fallentes*, &c. Cui concordat illud Isaiæ; *Væ vobis qui sapientes estis in oculis vestris et apud vosmet ipsos prudentes.* Item: *Prudentia carnis mors est.* Et subsequitur, *Sapientia carnis inimica est Deo.* Et iterum, *Sapientia hujus mundi stultitia est apud Deum.* Ad hæc Augustinus; "Si Domino mentiris, ei mentiris quem non fallis; mentiri Deo potes, Deum fallere non potes. Intus te videt, intus examinat; intus aut damnat aut coronat." Item Jacobus; *Nolite gloriari et mendaces esse adversus veritatem. Non est sapientia desursum descendens, sed terrena anima vel diabolica.* Item Cassiodorus; "Insipiens est ille qui cælesti sapientia vacuus, humanis versutiis plenus est." Item Apostolus; *Perdam sapientiam sapientium, et prudentiam prudentium reprobabo.* Unde in Job: *Comprehendam sapientes in astutia eorum.* Item ejusdem: *Quod stultum est Dei, sapientius est hominibus, et quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*

O stultas igitur, o fatuas, o pertinaces ineptias et obstinatas! Nihil apud hunc Rex omnino lexis argutia, nihil ornata proficit eloquentia; apud quem sola virtus et veritas (quia *regnum cælorum vim patitur, et violenti rapiunt illud,*) vel extorquet vel persuadet. Optimus

[1] Prov. xxi. 30; Jerem. iv. 22.

dialecticus est cum quo disseritur omnium argumentorum locos, qui loco non clauditur; ipse distinguet omnium fallaciarum fantasias, qui falli non potest; ipse dissolvit, apud quem plus valet innocentia, quam astutia; plus simplicitas quam urbanitas; plus veritas quam verbositas, plus elinguis verecundia quam peccatrix eloquentia. Nec longa logicus iste disputatione fatigat; uno tamen cuncta claudit et concludit syllogismo; proponet enim legem, assumet transgressionem, concludet damnationem.

Cap. VIII.

De flagellis Regi Henrico a Deo datis, et obitu Regis junioris.

Of the divine punishments wherewith he was visited, and of the death of his son Henry.

Ceterum quanto se pravis actionibus a Domino magis elongavit, tanto propensius eum divina benignitas, ut resipisceret, vicissim et flagellis exagitavit et beneficiis invitavit. Henricus etenim filius ejus, [propter dissentionem] inter ipsum et fratrem ejusdem, Pictaviæ Comitem, Richardum, cui Rex pater tunc temporis fautor extiterat, nuper obortam, paucis post annorum curriculis, iterum hostiliter a patre discedens,[1] magnas Pictaviæ partes occupavit; multos patriæ proceres sibi allectos, multamque Gallicæ militiæ juventutem circumducens, necnon et militem egregium, fratrem suum Britanniæ Comitem Gaufridum, mali totius inventorem, qui Normanniæ fines et Andegaviæ, valida Britonum cohorte stipatus, magnis viribus inquietabat. Rex itaque tantis ex inopinato turbationibus emersis, anxie permotus grandes undique cogens exercitus, in auxilium Comitis Richardi Lemovicum usque pervenit.

Rex autem junior, non procul inde, viz. apud Marcellum, tantam armatorum multitudinem in brevi convocaverat, quantam ullis unquam diebus a viro terris et thesauris omnino carente fuerat ante commota. Cum itaque tanti conflictus tantique discriminis jam propius dies immineret longe tamen impari animis quam armis parte patris exis-

[1] A.D. 1183.

tente, (filius enim plus omnino dilectus extiterat,[1] pater vero adeo cunctis infestus et exosus, quod si Martis alea processisset a finibus propriis in primo conflictu, sicut postea scitum est et compertum, filio captivus traderetur;) filius, inquam, interim lethali morbo correptus, intra paucissimos dies, soluta, proh dolor! tanta per interemptionem contentione; cum exercitus utriusque dolore non modico, vir virtutis invictæ morte præmatura circa kalendas Junii victus occubuit.[2]

Patri vero præ omnibus incomparabili mœrore tantus dolor et tam immoderatus accessit,[3] quod solatium respuens omne, inter duo mala perplexus, longe maluerit filium de se quam mortem de filio triumphasse.[4]

[1] Such is the unanimous statement of the writers of this period.

[2] A.D. 1183. "iii. idus Junii, in festivitate beati Barnabæ apostoli." Appendix Roberti de Monte, p. 335, ed. Bouq. The same writer, who gives a more detailed account of this Prince's death, laments over him with the affection of a friend. After some dispute, his body was taken up and buried in the cathedral of Rouen. Compare also the Chron. Rothomagense, ib. p. 357; and the Chron. Laudun. ib. 704; Chron. Voss. in Labbe, ii. p. 338; and the letter of Peter of Blois to Queen Eleanor, on occasion of her son's funeral. Opera Bles. p. 250.

[3] His grief was the greater, because his son, repenting on his death-bed of his disobedience, earnestly entreated of his father, as a last favour, to come and visit him. But the King, though his bowels were moved with compassion (as the Chronicler says), was dissuaded by his counsellors from this visit, who were apprehensive of danger to his person. He therefore sent his son, a ring, in sign of his forgiveness, which the Prince upon receiving, reverently kissed and soon after breathed his last. Hemingford, p. 507.

[4] On his death-bed he wrote a letter to his father, the contents of which are preserved by the Prior of Vigeois.

He headed his epistle with this passage from the Psalms: "*Delicta mea et ignorantias meas ne memineris.*" After entreating his father to treat his mother with kindness, who had now been a prisoner at Salisbury upwards of ten years, he besought him to provide for his widow Margaret, the daughter of the French King. He then proceeded to request of him to make peace with the people of Limoges and the neighbouring states, to repair whatever injuries had been committed in the war, and to restore their treasures to the churches.

As some satisfaction for his own ill-conduct, he desired that his eyes, brains, and entrails should be laid at the feet of the Apostle, until such reparation had been made. Labbe, Bib. MSS. ii. 339.

I have referred the more frequently to this and other Chroniclers of foreign growth, because they supply many defects, and have been often neglected by our English historians.

Cap. IX.

De titulis Henrici tertii.

Quod autem de titulis Henrici tertii Hybernica Topographia nostra declarat, eisdem et hic verbis interserere non alienum reputavi. Præmisso namque de fratribus tractatu communiter, de ipso postmodum subjungitur in hunc modum; "Quorum omnium præcipuus et uno dempto primævus, paterno tam nomine fungens quam honore, de magno major, de luce lucidior, et tanquam alter Priameius Hector, suis honor, hostibus horror, omnibus amor; inter armatas acies tanquam de igne fulgur egrediens, cunctorumque mentibus, vel unica spes, vel metus existens: His panegyric.

Omnis honoris honos, decor et decus urbis et orbis,
Militiæ splendor, gloria, lumen, apex;
Julius ingenio, virtutibus Hector, Achilles
Viribus, Augustus moribus, ore Paris.[1]

Inermis siquidem privatusque, lenis et affabilis, mitis et amabilis, injuriarum quarumlibet data occasione, pius indultor, quamtumlibet reos longe pronior absolvere quam condemnare. Qui et animum sic instituerat, ut nihil unquam dono dignum cuiquam denegaret; neminem tristem, neminem voti non compotem a se discedere dignum ducens. Illum sibi denique diem perditum iri reputans, quo non sibi multimoda liberalitate, multos alliceret multorumque tam corda quam corpora multiplici beneficiorum largi tione compararet.

In armis vero rebusque militaribus, galeato jam capite, sublimis, effrenis, atrox, longeque fera ferocior omni, ubique fere virtute magis quam fortuna triumphans, et Hectora Priamiden expresse representans, nisi quod ille

[1] Quoted by Brompton. For other testimonies equally laudatory, see the notes of Gussanville on Peter of Blois; Blesens. Opera, p. 660. The only exception to these is William of Newborough.

pro patre patriaque, hic vero pravorum consilio, (proh dolor !) e contra militavit. Hoc unum ei votum et desiderii caput extiterat, tantæ strenuitatis exercendæ materiam, tamquam Julius alter, et tempus assequi posse, quo viri virtus digne valuerit enitere. [1] Ad hoc etiam tam electa militia tamque eleganti stipatus fuerat, quanta nec nostris diebus, nec ante, uni adhærens homini vel visa est usquam vel audita. Præter alios quippe multos qui inter optimos maximi fuerant tales et tam electos, tanquam Macedo secundus, habebat de familia centum vel plures, quorum quisque torneamentum quodlibet, ad quod probandarum virium causa undique fortissimi tanquam ex condicto viri militares confluebant, corporis sui valore se vincere debere confidebat. Unde et quoniam nihil humanum omni ex parte perfectum esse potest, tantam naturalium bonorum gratiam in unum congeri livida natura detrectans, tandem tamen niveo candori nævum adjecit splendidissimum, virum solius ingratitudinis vitio et optimi patris vexatione notabilem reddens. De quo inter cætera sui prodigia, et hoc pro miraculo duci potuit, quod hominem terris et thesauris ex toto carentem, totus fere mundus sequebatur ; qui in brevi (ut sperabatur) et mundi monarchiam reformasset, si non tam præpropere, tam præmature, tam inopinate vernantem florem verno in tempore, invida faltorum series rapuisset ; tempore sc. ætatis suæ trieteride nona, coronationis anno XIV, ab incarnatione vero Domini MCLXXXII.[2]

[1] This passage is omitted in the editions of the Topographia.

[2] Rather 1183. Peter of Blois wrote a consolatory letter to King Henry on this occasion, which is printed in his works. (Opera Blesens. epist. ii.)

It would exceed the due compass of a note to insert the whole ; one passage, however, is here given as a comment on the remarks of Giraldus. The Archdeacon, addressing the King, says to him, " Let it turn to your joy that such a son proceeded from your loins, in whom all the gifts of nature were united. The most distant nations feared him ; the malignant and the envious were constrained to love and to revere him. After reaching such military eminence and distinction as falls to the lot of no man, he died at the last a humble penitent, renouncing all the things of this world, Christ's true soldier. He left you an example that you should follow his steps. No one was more humble in confession ; more contrite in his self-accusation ; more devout in his repent-

Cap. X.

De Comite Gaufredo jam iterum a patre diviso, et obitu ejusdem paulo post intempestivo.[1]

The death of Geoffrey of Britanny.

Ad cumulum quoque vexationis pariter et doloris, paucis postmodum annis, mitigato paulisper temporis beneficio tanti mœroris incommodo, cum laxata parumper tam inquietudine quam angustia jam aliquantulum respirasset, (quoniam nulla longæva est terrena tranquillitas, et quoniam semper extrema gaudii luctus occupat,) Gaufredus Armoricæ Britanniæ Comes inclytus, ob discordias similiter inter ipsum et fratrem suum, Pictaviæ Comitem, Ricardum, super terrarum suarum finibus implacabiliter exortas, a patre jam tertio, quia primævi fratris fautor extiterat, ad Philippum Ludovici filium jam in Francia pro patre regnantem ex toto discessit.

Hæc etenim fuerat Regis Henrici natura perversa, quod summo opere discordias inter filios suscitabat et fovebat, solum sibi ex eorum discordia pacem sperans et quietem. Comes itaque Gaufredus adeo Philippi Regis procerumque Franciæ cunctorum sibi jam animos allexerat, ut unanimi omnium voto Seneschallus Franciæ crearetur.[2] Qui cum

ance and amendment; more strict in his mortification; more zealous in making reparation. It was by the counsel of the wicked that, unwisely, he raised himself against you and bent his bow. But the Lord hath bent His bow against him, and 'prepared the instruments of death.'"

[1] Hemingford, 507.

[2] On this passage the Editors of Bouquet observe: "Eo scilicet intuitu ut Britanniam Gaufridus Regi Francorum clientelarem faceret. Ait enim Benedictus Petroburgensis tomo nostro xvii. p. 467: *Quidam autem dicebant quod ipse Gaufridus ad Regem Franciæ profectus erat, et obsides ei dare volebat de Britannia, et quod ipse valde superbe locutus erat se vastaturum Normanniam,* cujus eatenus erat feadatorius. Et Gervasius Dorobernensis, narrato Gaufridi obitu: *Rex Angliæ,* inquit, *dominatum Britanniæ sibi voluit revocare; sed Rex Francorum Philippus ipsius impediebat propositum. Est enim Britannia Minor de dominio regni Franciæ, quam Rex Angliæ quodam modo resignaverat, cum præfatum Comitem Gaufridum, suum videlicet filium, una cum uxore et terra, Regis Franciæ traderet ditioni, &c. Ibid. p.* 666."

in tanta jam potestate, tantaque Regis familiaritate constitutus fuisset, adeo Francorum Regem totamque Franciam communiter in patrem suum et fratrem verbis persuasoriis, ut erat eloquentissimus pariter et amantissimus, jam excitaverat, ut inquietudinem tantam, quantam, nisi morte preventus fuisset, antea non viderant, eis procul dubio comparasset. Cum etenim jam in armis posita, fundata quidem firmiter sed et inchoata fere turbatio tanta fuisset, Comes Gaufredus eodem quo et frater antea morbo acutissimo, sc. febrili calore, lethaliter correptus, infra paucissimos dies, cum Franciæ totius Regisque præcipue dolore permaximo, Parisius circa kalendas Augusti rebus humanis exemptus est.[1] Rex etenim Philippus tanto fuerat in morte ipsius et tam desperabili mœrore confectus, ut in ecclesia Parisiensi cathedrali, viz. Beatæ Virginis, et principali quoque coram altari, ab ipso in honoris pariter et amoris signum Comes jussus humari, exequiis jam solemnitate exactis, cum in funebrem fossam terra claudendus extrema demitteretur, se ob vehementiam doloris una cum ipso in tumbam hiantem nisi violenter a suis retractus fuisset, præcipitare parasset.

Porro præ omni dolore patris dolor incomparabilis erat; non enim erat dolor sicut dolor ejus. De priori nempe filio dolorem beneficio temporis jam sopitum, dolor iste sequens resuscitavit; quoniam et tunc crudescere vulnera cœperunt quibus cicatricem diuturnitas obduxerat. Ictus quippe novissimus etiam veteres plerumque plagas dolore rescindit; vulnus enim animi quod tempore et ratione curatum est, commemoratio rursus exulcerat. Unde et effectum est ut qui modo cum filiis vivere non poterat, sine filiis vivere jam recusaret. O quam dura, quam aspera sors; quia de tantis patri pignoribus nihil omnino poterat nisi vel morte mœror, vel vita vexatio provenire! Num et illud Osee huic adaptari potest: *Si genuerint filios, absque patre faciam eos.* Et infra: *Quod si genuerit, interficiam amantissima uteri eorum?*[2]

[1] Aug. 19, 1186.

[2] Hosea ix. 12, 16.

Cap. XI.

De titulis Comitis Gaufredi et fratris ejusdem junioris mixtim consertis.

Quod igitur ad hujus quoque titulos præmissa Topographiæ Hibernicæ depromit Historia cum fratre mixtim, et hic inserere dignum duxi. [1] Dignas quoque duorum sequentium laudes Armorica-Britannica et Hibernica regna proclamant. Ambo hi [2] staturæ modicæ pauloque mediocri plus pusillæ, et formæ pro quantitatis captu satis idoneæ. Horum igitur alter virtutibus insignis, titulisque jam summus, et alter erat. Ille militaribus negotiis plene instructus, hic instruendus. Ille in spica, hic messis in herba. Ille in re magnus, hic in spe magnificandus. Ille stirpe ab inclyta non degener nobilissimos fratres virtute pro viribus æquiparavit: huic ab utroque parente virtus originaliter inserta suo in tempore degenerare non poterit. Ille vero eloquens et astutus, et quia de facili falli non potuit, fallere si nollet, prudentissimus. Duabus militiis, diversisque naturis, tam Ulyssem præferens quam Achillem, (proh dolor,) in patrem semper ingratus existens, magnique fratris vestigia nimis in hoc expressa sequens; plus aloes intus quam mellis habens. In facie vero mollito super oleum effluens sermone, suavi quoque suadaque facundia diffœderare prævalens conjunctissima, linguaque potens duo regna corrumpere, mirabili industria rerum omnium simulator, varius, et dissimulator. Sed quoniam vir linguosus et ingratus non dirigetur in terra, Dominus non direxit vias ejus, nec multiplicavit dies ejus. His character.

Sic vero fluxæ ferventisque juventæ tam laqueis illectus quam stimulis irretitus, "cæreus in vitium flecti, monitoribus asper;" tempori se conformans, et naturæ motibus non repugnans; ratione siquidem ætatis, mollitiis hac-

[1] See the Topographia Hiberniæ, p. 753.

[2] sc. Geoffrey and John.

tenus magis addictus, quam militiis, deliciis quam duritiis; veneri quam virtuti, [juvenili quippe magis adhuc levitati, quam virili quo nondum attingit maturitati.[1]] Illa plurimum exercitatus malitia qua militat omnis amans; per quam et bonæ indolis adolescentes ad armatam plerumque militiam animari solent, et a Cupidinis castris ad Palladis artes et arces sublimari. Sicut ergo viridis juventutis suæ,[2] sic et sequentium ætatum jura sequetur. Unde et quoniam "non lusisse pudet, sed non incidere ludum," juvenilis excusabilis est levitas, cum laudabilis fuerit ipsa maturitas; tunc primo est inculpabilis ætas, cum ludis ponunt tempora metas. Ille tanquam arbor in radicem ramos convertens, radices facere altas nequivit; ultimus hic fratrum (et utinam futurus virtute non ultimus!) utrique parenti fere semper obtemperans, longævus in terris et felix esse promeruit. [Cujus etiam descriptioni vulgatum illud Merlini Ambrosii vaticinium de illo, qui Hiberniæ mœnia subvertet dictum: utinam sic vere consonet sicut et verisimiliter consonare videtur. "*Principium,*" inquit, "*ejus, vago effectui succumbet, et finis ad superos convolabit.*"[3]]

Dii boni, si tanti fratres fraterno se invicem fœdere, filialique affectu patrem filii respexissent, duplicique tam benevolentiæ quam naturæ vinculo astricti fuissent; quanta et quam inæstimabilis, quam inclyta et incomparabilis in ævum et patris fuisset gloria et prolis victoria! O quam digna memoria et Maronis ingenio digne explicanda historia! Quænam virtus his viribus, quive reges his regibus, tantisque belli ducibus quæ regna resisterent? Ad tantæ virtutis exercendæ materiam mundus ipse minor est; ad explicandos triumphales tantæ virtutis titulos, terræ superficies non sufficeret. In quantum igitur et quam arduum robur, ramis naturaliter sibi cohærentibus, succumque a stirpe trahentibus,

[1] *Juvenili .... maturitati.* Om. MS.

[2] *Sicut .... suæ.* Sicut viridis vivente propria, MS.

[3] *Cujus ..... convolabit.* Om. MS.

arbor excrevisset, ipsa pretiosorum tanta et tam præmatura ruina declarat. Sicut enim rami a stipite præcisi per se non coalescunt, sic et mutilata frondibus arbor cum læsæ majestatis dispendio, tam dignitate minuitur quam decore.

Cap. XII.

Quod non solum plagis verum et revelationibus crebris et comminationibus Rex Henricus a Deo frustra præmunitus fuit et castigatus.

The King is warned supernaturally.

Non solum autem plagis et persecutionibus verum etiam minis eumdem et revelationibus miserator et misericors Deus, qui non vult mortem peccatoris sed magis ut convertatur et vivat, multipliciter ad conversionem excitavit. Anno nimirum post martyris nostri Thomæ passionem ac palmam secundo, quia extunc tam revelationes cœperunt quam persecutiones, Rege de Hybernia revertente, quia apud Meneviam in crastino Paschæ jam applicuerat cum per maritimam australis Kambriæ viam ad castrum de Kairdif, Sabbato Paschali primo pernoctasset, missa in crastino mane, Dominica scilicet, sicut in Itinerario[1] scripsimus, audita; cum a capella Sancti Pirani præter Regem omnes exissent; ipso præ omnibus plus solito tunc in orationibus forte morante; tandem cum exiret et ad ostium capellæ jam equum ascenderet, astitit ei vir quidam ante faciem, poste quodam præfixo, [de claustro ad capellam [et] ad aulam[2] ducente,] quasi pro podio fungens; flavus, tonsuraque rotunda, vultus macilenti, staturæ aliquantulum proceræ, ætatis quasi circiter annos quadraginta, tunica indutus alba et clausa usque ad calcem pedis demissa, zona præcinctus, et pedibus nudis; qui et Regem in hæc verba

[1] This vision is found in the Author's treatise entitled Hibernia Expugnata, ch. xxxix., and again in his Itinerar. Cambriæ, i. 6. Hygden has also inserted it in his Chronicle, p. 2395, ed. Twysden. This writer was evidently well acquainted with the work now in the reader's hand.

[2] *Aula*, MS. Cætera om. Camden.

quasi Teutonice convenit: *God houlde dhe Cuning!* [quod Latine sonat, *Deus te custodiat, Rex!*[1]] Et postea eadem lingua prosecutus est in hanc sententiam: "Salutat vos Christus et pia mater ejus, Joannes quoque Baptista et Apostolus Petrus, mandantes vobis, quatenus per totas ditioni vestræ terras subditas, ne mercatus Dominicis diebus fiant, firmiter inhiberi faciatis; et quod in illis nihil uspiam operis fiat, nisi divinum officium, et illud devote facere et audire, præter cibaria solum, quæ ad usum diurnum præparentur. Quod si feceritis, nihil unquam inchoabitis quod fine bono non compleatur, vitamque feliciter consummabitis." Rex autem militi, cui nomen Philippus de Mercros,[2] qui et frænum equi tenebat, de finibus illis oriundo, qui etiam hæc nobis vera relatione propalavit, dixit lingua Gallica: "Quære a rustico illo, utrum hoc somniaverit?" Et cum hoc Anglice miles exponeret, subjecit ille lingua priore, "Sive hoc somniaverim, inquit, sive non, vide quis hodie dies sit;" (loquens Regi, non interpreti;) "quia nisi hoc feceritis, vitamque maturius emendaveris, priusquam annus iste prætereat, tales de rebus, quas in mundo plus diligis, rumores audies, talemque turbationem inde recipies; quæ tibi usque ad exitum vitæ non deficiet." Et cum Rex hoc dicto, equo calcaribus monito, parum versus portam et quasi passibus octo processisset, super hoc tamen quod audierat cogitans, et lora regyrans, "Vocate mihi," inquit, "bonum hominem illum." Et cum miles prædictus, et juvenis quidam, cui nomen Gulielmus, qui soli tunc in oppido cum Rege remanserant, illum vocassent, et non inventum primo in capella, deinde per aulam et diversoria cuncta quæsivissent, nusquam comparuit. Rex autem, eo non reperto, cum tamen diutius eum solus in oppido dum alii quærerent, expectaret, mœstus plurimum et plangens, quod amplius illi locutus non fuisset, versus Novumburgum per pontem de Remni iter arripuit. Sicut autem comminando vir ille promiserat, sic anno contigit non completo; filii namque ipsius tres,

[1] *Quod . . . . Rex.* Om. MS. [2] Marceos, MS.

primævus sc. Henricus, et alii duo, Pictavensis et Brito, contra ipsum, in Quadragesima sequente ad Regem Francorum Ludovicum discesserunt. Unde tanta mota est ei inquietatio, quantam antea nunquam habuerat, et quæ semper ei usque ad extremum spiritus halitum, [per aliquem [1]] filiorum fere incessanter perduravit.

Exquisita namque Dei vindicta qualem se filium patri spirituali exhibuerat, tales erga se quos genuerat filios carnales invenit.[2]

Post hanc revelationem et biennalem quæ secuta est persecutionem quasi triennio, vir quidam simplex, rectus, et justus in Hybernia manens, qui tamen non Hybernicus sed Anglicus erat, in somnis hanc vocem audivit: "Vade ad Anglorum Regem et dic ei, quatenus jus suum cuique reddat, vitamque suam in melius emendet; alioquin in brevi iram Dei incurret exterminantem." Cumque vocem eamdem audisset nocte sequente, et tertia quoque cum comminatione, interjectis etiam inter signis Regi dicendis, ad se secretissima nulli hominum nisi ipsi soli cognita vel comparata, statim iter arripiens transcursoque duplici maris brachio, tam Gallici videlicet quam Hybernici, ad Regem in Aquitanicæ Galliæ finibus, in verba prædicta pervenit. Sed Rege per hoc non correcto nec commoto, nuncius ad propria completa legatione remeavit. Vir autem cum iter aggrediendo, transcurso mari Hybernico, per Galliam transiret, Episcopum Sancti David, Petrum nomine, et illum qui scripsit hæc Archidiaconum ejus, in quodam monasterio Cisterciensis ordinis, cui nomen Alba Landa, invenit. Qui statim Episcopo causam itineris sui secreto revelavit, et Episcopus Archidiacono.[3]

[1] Per aliquam. Om. MS.

[2] Cf. Scalacron. p. 43.

[3] Cf. Scalacron. p. 43. Peter de Leia, Prior of Wenlock, appointed in opposition to Giraldus, to the See of St. David's, 1176. See Girald. de rebus a se gestis, i. 11. He was the King's creature in all respects, according to the same testimony.

Cap. XIII.

Revelatio militi de Lincolniæ finibus, Rogero scilicet de Estreby, facta.

The vision of Roger Estreby.

Circa hæc eadem tempora, sed paulo post, militi cuidam de Lincolniæ partibus cui nomen Rogerus de Estreby revelatio facta talis fuit. Cum iter [faciebat] in campo, solus, audivit vocem majorem et postea minorem, quasi contestantes in idem et dicentes ei quod iret Londonias ad Archiepiscopum Cantuariensem Baldewinum, et Ranulphum de Glanvillis tunc Angliæ Justiciarium, et diceret eis ex parte Dei ut statim transfretarent ad Regem Henricum et dicerent ei quod vii. mandata compleret, quæ ei mandabat; et si hoc faceret, honorifice per septennium viveret et crucem Christi de inimicis ipsius perquireret, et vitam feliciter terminaret. Alioquin non ultra quatuor annos viveret et ignominiose moreretur. Ipse vero putans phantasma esse signo crucis se munivit, et diabolum ut ab ipso discederet adjuravit. Ipsi vero quorum voces audiebantur e contra dicebant, se ex parte Dei esse; et cum inquireret quinam essent, dicebant quod Petrus et Gabriel erant. Multotiens audivit eos hoc idem protestantes, sed fidem eis non adhibuit. Tandem autem cum jam per annum et dimidium hoc durasset, die Jovis ante Mediam Quadragesimam ivit videre carucas suas, et audivit voces illas id ipsum ei injungentes. Rogabant et quod aggerem fabarum quem habebat et pro xv. marcis venalem exposuerat, eis venderet pauperibusque distribueret, (erat enim tempus carum,) et ipsi ei x. marcas plus darent quam alius ei obtulisset. Et etiam loricam suam quam valde caram habuerat impignoratam apud Aaron Judæum eique perquirerent; et quam inde securitatem habere vellet excogitaret et facerent ei. Ipse vero tunc primum quod ex parte Dei esse possent, quia de pauperibus cura ipsis erat, conjectabat. Et cum parumper inde cogitasset, dixit eis, quod si crux quædam in Ecclesia quadam provinciæ suæ quæ ab

antiquo magnæ reverentiæ fuerat et auctoritatis in partibus illis, crucifixi imaginem præferens, hoc ei dixisset, fidem haberet dictis eorum tam his quam prioribus. Cui responderunt quod statim illuc iret, et missam audiret de Spiritu Sancto, et audiret crucifixum loquentem. Ipse vero statim illuc pergens, rogavit presbyterum ut missam diceret. Quo facto, cum miles in nave stans ecclesiæ, et crucem quæ supra introitum Sanctuarii ad excitandam laicorum devotionem præfixa fuerat diligenter observaret, in hora ipsa sacramenti vidit crucifixum manus suas ante se conjungere et ei dicentem, quod fidem haberet dictis eorum quos ad ipsum miserat, Petri Apostoli sc. et Gabrielis Archangeli, et quod ipse in manu capiebat promissa eorum, quia sua erant; eoque dicto manus suas ut ante fuerant, retraxit. Miles autem, missa completa, putans presbyterum et paucos qui aderant vocem audisse, et brachia præposita et post retracta vidisse, cum ipsos super hoc conveniret, nihil audierant, nec illi qui in nave ecclesiæ fuerant quicquam audierant inde aut viderant; nec etiam, quod magis admirandum, militis vocem audierant cum illo loquentem. Ipse vero statim domum reversus fabas flagellari jussit, et pauperibus distribui, uxore ipsius et familia multum obloquentibus. Primum autem vetula venerata quæ [1] scutellam plenam ipso donante habuerat, cum ad aliam villam pergeret, habuit obvium virum quemdam antiquum quasi Ierosolymitanum palmas a tergo ferentem. Cui roganti ut aliquid ei ad vescendum daret, si forte haberet, dedit ei ille numeratas xx. fabas, quas ipse comedit, et gratias agens evanuit. Fabæ autem illæ cum distribuerentur omni pauperi petenti duraverunt a Media Quadragesima usque ad tres ebdomadas ante nativitatem Sancti Johannis Baptistæ.—Erant autem numero quasi LXVI. summæ [2] et dimidia. Cum autem omnes essent distributæ

[1] *Venerata quæ.* Veteris aq., MS.

[2] Summa for *suma*, according to early writers, is a horse's burthen; hence our word *sumpter* horse. More precisely, a measure containing eight bushels of corn; a seame. See the Glossary in Twysden's X. Scriptores, s. v. *Saginarius*.

præter summam et dimidiam instinctu familiæ suæ vendidit illas pro dimidia marca quam misit cuidam mercatori, cui eam debuerat, nec amplius præterminare poterat nec aliunde habuerat, unde redderet. Statim autem hoc facto cum in curia sua deambulasset, audivit voces illas acriter ei comminantes, quasi quod Deo dederat vel potius vendiderat, alios in usus posuerat; et cum ipse responderet quia pactum ei non tenuerant, quia loricam suam nondum habuerat, dixerunt ei, "Quin imo habes eam, et ad pedes lecti tui jacet;" et cum iret videre, sic invenit. Et cum reversus esset iterum infremuerunt in eum et minis intonuerunt; et statim involvit eum globus igneus, cujus impetu in profundum quasi in abyssum delatus est.

Et cum semper Dei misericordiam postularet et beatam Virginem invocaret, dixerunt ei ut statim iret emere tres summas fabarum, summam et dimidiam pro alia quam eo redderet; et aliam summam et dimidiam in pœnam transgressionis, pauperibus erogaret. Quo dicto et concesso, invenit se in curia sua, loco sc. unde se raptum putabat, igne nusquam comparente, prorsus illæsum. Et statim scandens equum ivit et fabas emit. Cum autem tres summæ apportatæ per x. pelves in die pauperibus darentur, quatenus xxx. summas fecerunt, et a tribus ebdomadibus ante festum Sancti Johannis usque totidem ebdomadas in autumno completas, duraverunt. Unde per computationem dierum et pelvium LXXXVII. summæ de tribus summis excreverunt; et cetera multa mirandis eventibus plena.

Demum tamen milite ad Regem in Normanniam transfretante post multa circiter hæc negotia quasi miracula visa, professus est Rex in publico se VII. mandata illa completurum integre, et cœpit continuo reddere hereditates et ablata omnia conquerentibus ibidem et jura sua notificantibus; et factus est ad hoc concursus magnus, usque ad magnam noctis partem. Et tunc quia jejuni erant, procrastinatum est usque mane ad perficiendum quod laudabiliter fuerat inchoatum. In crastino autem facta voce hac

concurrentibus infinitis quibusdam ut ablata restituerentur, aliis aut ut servitia sua eis redderentur; Rex pravi[1] consilio, et hesterna devotione refrigescente, iterum procrastinavit. Et sic de die in diem per dilationes et frustrationes multorumque ob hoc sequentium tam pauperum quam divitum vexationes totum evanuit. Hæc autem sunt VII. mandata; tria quæ juravit in coronatione sua de Ecclesia Dei manutenenda. II. De legibus regni justis tenendis. III. Ne aliquem sine judicio licet reus fuerit morte damnaret. IIII. In hæreditatibus quibuslibet reddendis et jure faciendo. V. De justitia gratis et sine pretio facienda. VI. De reddendis servitiis ministris suis. VII. De Judæis a terra sua expellendis, parte pecuniæ suæ eis relicta, unde abire et cum familia sua vivere possent. De vadiis autem et chartis nihil haberent; sed sua quique reciperent.[2]

CAP. XIV.

Quod sicut flagellis et revelationibus sic et beneficiis interdum et quasi blanditiis Dominus eum ad conversionem excitavit.

SICUT enim minis et flagellis pater pius filium ad correctionem castigavit, sic et eumdem pravo affectu perdere [nolens] quem creaverat quemque redemerat, in vita sustinens, beneficiis multis et quasi blanditiis post flagitia, totiens in triumphales titulos extollendo et tranquillitatem interdum indulgendo, ad conversionem invitavit, nihil siquidem ex contingentibus omittendo. Quoniam, ut ait Isidorus: *Interdum peccantibus nobis sua Deus dona non retrahit, ut ad spem divinæ propitiationis mens humana consurgat. Ab illo enim nobis omnia bona, gratia præveniente, donantur.* Unde Psalmista: *Miserator et misericors Deus, longanimis, et multum misericors.* Super quem locum Augustinus, *Miserator actu et misericors natura. Et longanimis, quia peccatores diu sustinet. Et misericors, quia dat bona et*

His continued prosperity.

[1] forte *pravo* legendum.
[2] See David Powell in his notes to the Itin. Camb. p. 841; and Hygden, ib. 2395.

vocat multis modis; vocat enim beneficiis creaturæ, vocat in parendo tempus vivendi; vocat per flagellum correctionis; vocat per materiam consolationis. Item Gregorius: *Tribus modis terret Deus homines, ut vel sero commutentur. Quia nunc minis, nunc plagis, nunc revelationibus quosdam concutit. Ut qui voluntate converti despiciunt, commoti terroribus corrigantur.* Et Augustinus: *Omnis malus aut ideo vivit ut corrigatur; aut ideo ut per illum boni exerceantur, vel mali affligantur. Dabit enim bonis intellectum, vexatio et malis ac reprobis per principes pravos et prælatos pena plerumque inchoatur. Permittit enim Dominus tam hypocritas quam et tyrannos regnare propter peccata populorum; interdum etiam et propter peccata propria, ut et eorum mundus videat confusionem, et potentes in terris, etiam potentes, divina ultione torqueantur.*

Quantam autem tranquillitatem et terrenam adhuc gloriam eidem circa dies istos et ante longanimis expectator Dominus clementer indulserit, ex litteris sequentibus, privilegiis et testamento quoque scripto, quod proculdubio tamen magis ostentatio peperit quam devotio, cum aliis quibusdam intersertis, patescere potest.

CAP. XV.

Litteræ concordiam Regis Henrici cum Philippo Rege protestantes.[1]

Letters testifying the reconciliation of Philip and his uncles.

"HENRICUS Dei gratia Rex Angliæ, Dux Normanniæ et Aquitaniæ, et Comes Andegaviæ, dilecto et fideli suo Ranulpho[2] de Glaunvilla salutem. Quanto personam nostram Redemptor benignus respicere, actusque nostros per misericordiam suam felicius dirigere dignatus est, tanto majori devotione ejus præconiis insistere, ejusque præceptis obedire debemus. Noverit igitur dilectionis tuæ

[1] See a letter to a similar effect, between the two Kings, in Rad. de Diceto, ed. Twysd. p. 611.—Walter Constance was created Bishop of London in 1183; Diceto, p. 615. We may refer this letter, therefore, to A.D. 1182.

[2] Richardo, in MS.

sinceritas, nos, gratia Sancti Spiritus cooperante, licet nonnulli quos nobis benevolos et familiares esse speravimus, in hac parte plurimum nobis adversantur, pacem firmam et honorabilem, ad securitatem nostram et liberorum nostrorum, cum domino Rege Francorum et Comite Flandrensi, atque cum aliis adversariis nostris de partibus illis omnino ad voluptatem et dispositionem nostram fecisse, quam, sicut nobis et familiaribus nostris videtur, per immensam clementiam Dei, ad honorem nostri et securitatem sumus assecuti; ita quod omnes qui dominio regni Francorum subjecti sunt, Dominus noster sua miseratione nobis pro beneplacito nostro reconciliavit; gloriæque nostræ et exaltationi ac honoris nostri incremento plurimum adjecit. Ad hæc etiam successibus nostris accessisse cognoscas, nos dominam Reginam Franciæ,[1] et dominum Remensem Archiepiscopum,[2] et Ducem Burgundiæ,[3] et Comitem Theobaldum, et Comitem de Lato,[4] et Reginaldum Merunensem pro voluntate et dispositione nostra[5] ad nostrum eorumque omnium honorem et commoditatem, domino Regi Franciæ et Comiti Flandrensi[6] et Comiti Hannensi[7] feliciter reconciliasse. Noveris etiam quod tam filii quam et homines nostri ad voluntatem nostram se habent operibus nostris universis per gratiam Dei procedentibus. Quod autem in nostro sedeat proposito, tibi quam citius poterimus significabimus. Tu igitur nostris interim sicut de te confidimus negotiis cum omni diligentia intendere non cesses. Teste Magistro Galtero de Constantiis Archidiacono Oxenfordiæ, apud Gisortium."

[1] Alice, Queen of Louis VII. For the cause of this contention between her and her sons, see this work, Dist. iii. ch. 2.

[2] William.

[3] Hugo III.

[4] Radulphum de Coci?

[5] The Editors of Bouquet's Collection have thus corrected this passage: '*Ducem Burgundiæ et Comitem [Radulphum Claromontensem, Radulphum de Coci] pro voluntate*," &c.

[6] Philip.

[7] Baldwin IV.

Cap. XVI.

Litteræ pacem et concordiam inter Regem Franciæ et Comitem Flandriæ per Regem Henricum factam protestantes.

Philip's reconciliation with the Earl of Flanders.

"Idem Rex Henricus dilecto et fideli suo Ranulpho de Glaunvilla salutem. Scias quod die clauso Paschæ[1] inter Gilberacum et Curciacum habito ibi colloquio, Dei gratia constituta est pax et concordia, plurimum interveniente opera et sollicitudine nostra, inter dominum Regem Franciæ et Comitem Flandriæ et eos qui Comiti adhæserant. Ita quod ipso die affidata fuit utrobique tenenda, sicut prolocuta fuit. Et ego insuper in manum cepi ad efficiendum ut secundum quod divisa est procedat. Forma autem pacis talis est. Comes siquidem Flandriæ et complices sui redire debent in homagium et liganciam et servitium et fidelitatem domini Regis Franciæ, sicut erant antequam guerra inciperet. Et illi qui dissaisiti erant per guerram, talem saisinam habebunt de terris suis, qualem habebant xv. die antequam guerram inciperent. Et omnes qui capti erant ex utraque parte liberati et quieti erunt; excepto eo, quod redemptio quæ data est, non restituetur, nec reddenda persolvetur, super comitatu vero de Perun et de Viromandia res ita se habet: quod Comes Flandriæ publice recognovit, quod nil juris sibi vindicat in terra illa de Viromandia nisi tantummodo vadium et suppositionem quam misit in emendationem terræ illius. Præterea Comes Flandriæ reddidit domino Regi Franciæ Pitrefontam; et Rex idem castrum reddidit Episcopo de Saissuns; et Episcopus dominæ Agathæ, quod eam hæreditarie contingat, exhibebit. Comes vero Claremontensis[2] et Radulphus de Curtiaco sunt ex toto in manu domini Regis Franciæ, liberi et quieti a Comite Flandriæ, ex his quæ de ipso[3] tenebant de feodo comitatus Viroman-

[1] A.D. 1182. [2] Radulphus.
[3] "Nempe cum Comes Flandriæ bellum contra Francorum Regem ageret, Britolium sibi, tan-

diæ. Quia vero Dux Burgundiæ[1] et Comitissa de Campania,[2] et qui eis adhæserant, non interfuerunt paci prædictæ faciendæ, oportet ut ego, ad pacem consummandam, si in proxima Dominica post clausum Paschæ inter Silvanectis et Crespi in Valeis, quo ipsi advenient, ut quod de pacis consummatione restat, ibi perficiatur, quatenus firma et stabilis permaneat."

Cap. XVII.

Litteræ testamentum Regis Henrici apud Waltham sollemniter factum protestantes.[3]

"Henricus Rex Angliæ, Dux Normanniæ et Aquitaniæ, et Comes Andegaviæ, Henrico Regi, Richardo, Gaufredo et Johanni filiis suis; Archiepiscopis, Episcopis, Abbatibus, Comitibus, Baronibus, Justitiariis, et Ballivis per universam amplitudinis suæ, salutem et gratiam suam. Notum vobis facio, quod apud Waltham, præsentibus Episcopis Ricardo Wintoniensi, Johanne Norwicensi, Gaufredo Cancellario filio meo, Magistro Waltero de Constantiis Oxenefordiæ Archidiacono, et Godefrido de Luci [Archidiacono de Derbi,[4]] Raunulpho de Glaunvilla, Rogero filio Remfridi, Hugoni de Morewic,[5] Radulpho filio Stephani Camerario, Willielmo Rufo, feci testamentum meum[6] de quadam parte pecuniæ meæ in hunc modum. Henry's testament.

"Domui militiæ Templi Ierosolymæ quinque millia

quam principali domino, ratione comitatus Viromandensis, a Radulpho Claromontensi Comite tradi postulabat, itemque Cociacum a Radulpho de Cociaco, prout narrat Gilbertus Montensis ad an. 1182." Bouquet.

[1] Hugo III. [2] Maria.

[3] This letter is printed in the first volume of the new edition of the Fœdera, p. 47; in Bouquet, tom. xvii. p. 662; and in the Chronicle of Gervase of Canterbury, who prefaces it with these observations: "A.D. 1182. Rex Anglorum Henricus tantis malis finem dare desiderans, mense Martio pervenit ad mare, et in plurimorum audientia principum plane et plene suum fecit testamentum, acsi in crastino vel in proximo esset moriturus. In scriptum quoque redigi præcepit quod testatum est, quod et suo præsulumque sigillis xiv. ut subscriptum est voluit corroborari." p. 1459.

[4] Om. MS. [5] Alii, *Norwic.*

[6] Alii, *divisam meam.*

marcarum argenti; domui Hospitalis Ierosolymæ quinque millia marcarum argenti; ad communem defensionem terræ Ierosolymitanæ, quinque millia marcarum argenti; per manum et visum Magistrorum Templi et Hospitalis Ierosolymæ habendas, præter pecuniam illam, quam prius prædictis domibus [Templi et Hospitalis[1]] commiseram custodiendam; quam dono similiter ad defensionem terræ ipsius Ierosolymitanæ, nisi eam in vita mea repetere voluero.

"Et aliis domibus religiosis totius terræ Hierosolymitanæ et leprosis et inclusis et heremitis ejusdem terræ quinque millia marcarum argenti, dividendas per manum et visum Patriarchæ Ierosolymæ et Episcoporum terræ et Magistrorum Templi et Hospitalis.

"Domibus religiosis Angliæ, monachorum, canonicorum, sanctimonialium, leprosis et inclusis, et heremitis ejusdem terræ, quinque millia[2] marcas argenti dividendas per manum et visum Ricardi Cantuariensis Archiepiscopi et Ricardi Wintoniensis, et Baldwini Wigorniensis, et Galfridi Elyensis, et Johannis Norwicensis Episcoporum, et Ranulphi de Glaunvilla justitiarii Angliæ.

"Domibus religiosis Normanniæ, monachorum, canonicorum, sanctimonialium, et inclusis et heremitis ejusdem terræ tria millia marcarum argenti dividendas per manum et visum Rothomagensis Archiepiscopi, Baiocensis, Abrincensis, Sagiensis et Ebroicensis Episcoporum.

"Domibus leprosorum ejusdem terræ CCC. marcas argenti per manum et visum prædictorum dividendas. Monialibus Moretaniæ C. marcas argenti. Monialibus de Veilers[3] extra Falesiam C. marcas argenti.

"Domibus religiosis terræ Comitis Andegaviæ patris mei (exceptis monialibus de ordine Fontis Ebrardi), mille marcas[4] argenti, per manus Episcoporum Cenomannensis et Andegavensis dividendas; ipsis autem sanctimonialibus Fontis Ebrardi et domibus ipsius ordinis, duo millia[5] marca-

[1] Om. MS. [2] Om. MS.
[3] *Julers.* Gervasius.
[4] Om. MS.
[5] *MM. marcas.* Fœdera.

rum argenti, dividendas per manum et visum Abbatissæ Fontis Ebrardi.

"Sanctimonialibus Sancti Sulpicii [Britanniæ[1],] c. marcas argenti.

"Domui et toti ordini Grandis Montis, MMM. marcas argenti.

"Domui et toti ordini Cartusiæ, MM. marcas argenti.

"Domui de Cistercio et omnibus domibus ipsius ordinis (exceptis domibus ejusdem ordinis, quæ in terra mea sunt, quibus divisam meam feci), MM. marcas argenti dividendas per manum et visum Abbatis[2] Cistercii et Clarevallis.

"Domui Cluniaci M. marcas argenti, præter hoc quod eidem domui accommodavi, quod ei perdono, nisi in vita mea repetere voluero.

"Domui Majoris monasterii perdono M. marcas argenti quas ei commodavi, nisi eas in vita mea repetere voluero.

"Sanctimonialibus juxta Camac' c. marcas[3] argenti.

"Domui de Præmonstrate et toti ordini (exceptis domibus ejusdem ordinis quæ in terra mea sunt), CC. marcas argenti.

"Domui de Aroes et toti ordini (exceptis domibus ejusdem ordinis terræ meæ), c. marcas argenti.

"Ad maritandas pauperes et liberas feminas Angliæ quæ carent auxilio, CCC. marcas auri, dividendas per manum et visum Ricardi Wintoniensis, Ricardi Wigorniensis, Galfridi Elyensis, et Johannis Norwicensis Episcoporum, et Ranulphi de Glaunvilla.

"Ad maritandas pauperes et liberas fæminas Normanniæ quæ carent auxilio,[4] c. marcas auri, [dividendas] per manum et visum Rothomagensis Archiepiscopi, Baiocensis, Abrincensis, Sagiensis, Ebroicensis,[5] Episcoporum.

"Ad maritandas pauperes et liberas fæminas de terra comitatus Andegaviæ, patris mei, c. marcas auri, per

[1] Om. MS. [2] *Albertis*, MS.
[3] c. *marcas*, om. MS.; alii, *Marcilli*, vel *De Marcilla*.
[4] *Arpaisio*, MS.
[5] *Eboracensis*, MS.

manum et visum Cenomannensis et Andegavensis Episcoporum dividendas.

"Hoc autem testamentum feci in prædicto loco, anno Incarnationis Domini MCLXXXII. Quod vobis filiis meis, per fidem quam mihi debetis, et sacramentum quod inde mihi jurastis, præcipio ut firmiter et inviolabiliter teneri faciatis; et quod super eos, qui ipsum fecerint et executores extiterint, manum non ponatis. Et quicumque contra hoc venire præsumpserint, indignationem et iram Omnipotentis Dei et maledictionem ipsius Dei et meam incurrant.

"Vobis autem Archiepiscopis et Episcopis mando ut per sacramentum quod mihi fecistis, et fidem quam Deo et mihi debetis, in synodis vestris, sollenniter accensis candelis excommunicetis, et excommunicari faciatis, omnes illos qui hoc testamentum meum infringere præsumpserint; et sciatis quod dominus Papa hoc testamentum meum scripto et sigillo suo confirmavit sub interminatione anathematis. Summa XLVI. M. marcas argenti, et quinquaginta marcas auri.'

CAP. XVIII.

De privilegiis a domino Papa Alexandro tertio[1] *maxime propter Galenses perquisitis.*

Alexander III. excommunicates all such as refuse submission to their natural king, Henry II.

PRIVILEGIA vero a curia Romana tam ad pacis regni proprii confirmationem quam extranei quoque subjectionem impetravit in hunc modum: "Alexander Episcopus, servus servorum Dei, dilecto in Christo filio Henrico illustri Anglorum Regi salutem et apostolicam benedictionem. Quanto personam tuam ampliori diligimus caritate et affectu, quantoque regni Anglicani fecunditas non solum ecclesiæ Romanæ verum etiam domibus religiosis Hospitalis et militiæ Templi, regnoque Ierosolymitano et toti fere fidelium orbi proficua magis esse dinoscitur; tanto diligentius ea quæ ad personæ incolumitatem regnique tui status integritatem spectant et tranquillitatem,

[1] P. Alexander III.

totis viribus procurare tenemur. Hinc est quod universis et singulis infra regni Anglicani ambitum constitutis firmiter injungimus et apostolico scripto præcipiendo mandamus quatenus fidem Christi debitam per omnia fideliter observent; tibique tanquam domino ac principi suo subditi ut decet et obedientes existant. Siquis autem eorum spreto hoc nostro mandato judicium curiæ tuæ declinans, te potius armis inquietare regnumque tuum infestare præsumpserit; Archiepiscopis regni dedimus in mandatis quatenus post trinam admonitionem nisi resipiscere et ad fidelitatem tuam et pacem redire voluerit, eum publice, candelis accensis nostra excommunicent auctoritate, et ab omnibus interim tanquam excommunicatum cautius denuntient evitandum."

Cap. XIX.

De privilegiis aliis propter Hybernicos impetratis.[1]

The Pope grants Ireland to Henry.

Alia vero privilegia expugnationis Hybernicæ licentia sub eodem tenore quo in libro Expugnationis Hybernicæ posita sunt, et hic quoque posita lector inveniet. "Interea quanquam martiis plurimum intentus et detentus exercitiis, Anglorum Rex suæ tamen inter agendum Hiberniæ non immemor, cum prænotatis spurcitiarum litteris in synodo Cassiliensi per industriam quæsitis; directis ad curiam Romanam nuntiis, ab Adriano Papa de Anglia oriundo, tunc præsidente, privilegium impetravit, ejusdem auctoritate et assensu, Hibernico populo tam dominandi, quam ipsum in fidei rudimentis incultissimum, ecclesiasticis normis et disciplinis juxta Anglicanæ Ecclesiæ mores informandi. In Hiberniam itaque privilegio transmisso per Nicholaum Guallingfordensem tunc Priorem, Malmesburiensem quoque postmodum Abbatem, tam positum quam depositum, necnon et Gulielmum Aldelmi filium, convocata statim apud Guaterfordiam Episcoporum synodo, in publica audientia

[1] Ex Hibern. Exp. p. 787 totum cap. vi.

ejusdem privilegii cum universitatis assensu, solemnis recitatio facta fuit, necnon et alterius privilegii per eosdem transmissi, quod idem rex ab Adriano Papa Alexandri prædecessore antea perquisierat, per Joannem Sarisburiensem, postmodum Episcopum Carnotensem, Romam ad hoc destinatum, per quem etiam idem Papa Regi annulum aureum in investituræ signum præsentaverat; qui statim simul cum privilegio in archivis Wyntoniæ repositus fuerat. Unde et utriusque privilegii tenorem hic interserere non superfluum reputavi. Erat itaque primi et primo impetrati tenor hic:

"Adrianus[1] Episcopus servus servorum Dei, charissimo in Christo filio illustri Anglorum Regi salutem et apostolicam benedictionem.[2] Laudabiliter satis et fructuose de glorioso nomine propagando in terris, et æternæ felicitatis præmio cumulando in cœlis, tua magnificentia cogitat; dum ad dilatandos Ecclesiæ terminos, ad declarandam indoctis et rudibus populis Christianæ fidei veritatem, et vitiorum plantaria de agro Dominico extirpanda, sicut Catholicus princeps, intendis; et ad id convenientius exequendum consilium Apostolicæ sedis exigis et favorem. In quo facto quanto altiori consilio et majori discretione procedis, tanto in eo feliciorem progressum, te, præstante Domino, confidimus habiturum; eo quod ad bonum exitum semper et finem soleant attingere, quæ de ardore fidei, et religionis amore, principium acceperunt. Sane Hiberniam et omnes insulas quibus Sol justitiæ Christus illuxit, et quæ documenta fidei Christianæ ceperunt, ad jus Beati Petri et sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ (quod tua etiam nobilitas recognoscit) non est dubium pertinere. Unde tanto in eis libentius plantationem fidelem et germen gratum Deo inserimus, quanto id a nobis interno examine prospicimus exigendum. Significasti siquidem nobis, fili in Christo charissime, te Hiberniæ insulam, ad

[1] Pope Adrian IV, an Englishman; previously Abbot of St. Alban's.

[2] Jo. Fordun, Scoti-Chron. xii. 33. Printed also in Radulph. de Diceto, ed. Twysd. p. 529: and in our author's treatise, De rebus a se gestis, A.S. ii. 485, and again in the Hib. Expugn. 787.

subdendum illum populum legibus, et vitiorum plantaria inde extirpanda, velle intrare; et de singulis domibus annuam unius denarii Beato Petro velle solvere pensionem, et jura ecclesiarum illius terræ illibata et integra conservare. Nos itaque pium et laudabile desiderium tuum cum favore congruo prosequentes, et petitioni tuæ benignum impendentes assensum, gratum et acceptum habemus, ut pro dilatandis Ecclesiæ terminis, pro vitiorum restringendo decursu, pro corrigendis moribus et virtutibus inserendis, pro Christianæ religionis augmento, insulam illam ingrediaris; et quæ ad honorem Dei et salutem illius terræ spectaverint, exequaris: et illius terræ populus honorifice te recipiat et sicut dominum veneretur; jure nimirum ecclesiarum illibato et integro permanente; et salva Beato Petro et sacrosanctæ Ecclesiæ Romanæ de singulis domibus annua unius denarii pensione. Si ergo quod concepisti animo, effectu duxeris complendum; stude gentem illam bonis moribus informare; et agas tam per te quam per illos quos ad hoc fide, verbo et vita idoneos esse perspexeris, ut decoretur ibi Ecclesia, plantetur et crescat fidei Christianæ religio; et quæ ad honorem Dei et salutem pertinent animarum taliter ordinentur, ut a Deo sempiternæ mercedis cumulum consequi merearis, et in terris gloriosum nomen valeas in sæculis obtinere."

Secundi vero privilegii tenor hic; Sicut a quibusdam impetratum asseritur aut confingitur, ab aliis aut unquam impetratum fuisse negatur.[1]

"Alexander episcopus, servus servorum Dei, karissimo in Christo filio illustri Anglorum Regi salutem et apostolicam benedictionem. Quoniam ea quæ a prædecessoribus nostris rationabiliter inducta noscuntur perpetua merentur stabilitate firmari, venerabilis Papæ vestigiis inhærentes nostrique desiderii fructum attendentes concessionem ejusdem super Hibernici regni dominio vobis indulto, salva Beato Petro, et sacrosanctæ Romanæ Ecclesiæ, sicut in

[1] See three other letters of this Pope on the same subject in the Fœdera, i. p. 45.

Anglia, sic et in Hibernia, singulis domibus annua unius denarii pensione, ratam habemus et confirmamus. Quatenus eliminatis terræ illius spurcitiis, barbara natio quæ Christiano censetur nomine vestra indulgentia morum induat venustatem. Et redacta in formam hactenus informi finium illorum ecclesia, gens ea per vos Christianæ professionis nomen cum effectu de cætero consequatur."

Cap. XX.

Cassiliense Concilium.[1]

The Synod of Cashel.

Cassiliense quoque concilium cum constitutionibus suis a prædicto hoc libro nec indebite translatum lector advertat. "Silente igitur insula in conspectu Regis et tranquilla jam pace gaudente, Ecclesiæ Dei decus Christique cultum in partibus illis magnificandi, ampliori desiderio Rex accensus, totius cleri Hiberniæ concilium apud Cassiliam convocavit. Ubi requisitis et auditis publice terræ illius et gentis tam enormitatibus quam spurcitiis, et in scripta etiam sub sigillo Legati Lismoriensis (qui cæteris ibidem dignitate tunc præerat) ex industria redactis; constitutiones sacras, quæ adhuc extant, de matrimoniis contrahendis, de decimis dandis, de ecclesiis debita devotione venerandis et frequentandis, quam plures emisit, ecclesiæ illius statum ad Anglicanæ Ecclesiæ formam redigere modis omnibus elaborando."

Cap. XXI.

Tituli Regis Henrici Secundi de fine Topographiæ Hybernicæ hinc transcripti.

Henry's commendation.

Præterea et ea quoque quæ ad Regis ejusdem titulos in fine Hybernicæ nostræ scripta reperiuntur et huc non inmerito transferri debent. Quæ quidem licet blande aliquantulum videantur emissa; puta quæ principi regnanti adhuc et in sceptris potenter agenti conscripta

[1] Taken from the Expugn. Hyber. p. 776.

fuerant, sunt tamen in omnibus historica veritate suffulta. . . . .

"[1] Gens igitur Hybernica a primo adventus sui tempore et primi illius Herymonis regno usque ad Gurmundi et Turgesii tempora (quibus et turbata quies et interrupta aliquamdiu fuit ejus tranquillitas), iterumque ab eorum obitu usque ad hæc nostra tempora, ab omni alienarum gentium incursu libera mansit et inconcussa; donec per vos (Rex invictissime) et vestræ animositatis audaciam, his denuo nostris diebus est subjugata; anno videlicet ætatis vestræ XLI. regni vestri XVII. ab Incarnatione vero MCLXXII.

"Certant enim cum orbe terrarum victoriæ vestræ; cum a Pyrenæis Hispaniæ montibus usque in occiduos et extremos Borealis oceani fines Alexander noster Occidentalis brachium extendisti. Quantum igitur his in partibus natura terras, tantum et victorias extulisti. Si excursuum tuorum metæ quærantur, prius deerit orbis quam aderit finis. Animoso quippe pectori cessare possunt terræ, cessare nesciunt victoriæ; nec deesse poterunt triumphi, sed materia triumphandi.

"Qualiter igitur titulis et triumphis vestris Hibernicus orbis accesserit? Quanta et quam laudabili virtute oceani secreta et occulta naturæ deposita transpenetraveris? Quam præmature et intempestive, quam celerrime et scelerosissime intestina conspiratione ab ausu nobili revocatus fueris, victoria tamen completa, sed nondum in formam regione redacta? Qualiter fulguranti adventus vestri lumine attoniti occidentales reguli tanquam ad lucubrum avide, ad vestrum statim imperium convolaverunt. Quam innaturaliter et illaudabiliter conjurata in ventrem viscera, tam Orientalis Asiæ quam etiam Hispaniæ victorias vestras, quas Occidentalibus continuare et fidem Christi egregie dilatare animo excelso jam conceperas, tam pravo et iniquo consilio, totique fidelium orbi damnosissimo, distulerint. Quantam misericordiam, et quam laudabilem in Principe et capitaliter offenso Rege

[1] Topog. Hybern. p. 750.

clementiam, perpetuaque memoria et exemplo dignissimam, superborum et sublimium collis mira virtute calcatis, et hostibus ubique triumphatis, in Reges et Principes victos, Rex et victor exercueris, et vere Rex victor, animum virtute regens, iramque modestia vincens. Illud quoque heroicum memoriter recolens: 'Vince animos, iramque tuam, qui cætera vincis.' Et illud nobile Caii Cæsaris eulogium alta mente revolvens: 'Perierat totus orbis nisi iram[1] finiret misericordia.' Et cetera laude dignissima."

Cap. XXII.

De regno Hierosolymitano per Saladini potentiam iterum artato jam nimis et oppresso.[2]

Saladin oppresses the kingdom of Jerusalem.

Ut autem ad historiæ seriem redeamus, et ad orientalem Palestinæ regionem paulisper stylum vertamus. Dum hæc in occidentis partibus geruntur, regnum Hierosolymitanum et Crucifixi patrimonium per Saldini cujusdam, viri magni in gente sua et magnifici, nimis amplam potentiam, qui Damasco Babyloniam, Alexandriam, necnon et Egyptum totam adjiciens, bellicosisque Parthorum populis potenter imperans, regna quamplurima suæ ditioni largitate magis et animositate quam hereditaria proprietate subjecerat, nobili de Vado-Jacobi castello cum aliis quibusdam in marchia subversis, præter solitum artari cœpit et enervari, et infra pristinos regni fines longe substringi. Accesserat ad hæc incommoda quia Regum prosapia per invalitudinem heredum et infirmitatem, sexus quoque fragilitatem, evacuata prope penitus fuerat et exinanita, necnon et discordia inter majores nostros, Regem sc. Widonem et Comitem Tripolitanum[3] qui ad regnum adspirabat, peccatis urgentibus, implacabiliter exorta. Sicut ex litteris summi

[1] *Eam*, MS.

[2] For a fuller narrative of these events, see Diceto in Twysden, p. 621; Ralph Coggeshale, in Chron. p. 60, ed. Bouquet; and in his Chronicon Terræ Sanctæ, apud Martene, Amplis. Coll. v. 568.

[3] Raymond. See Robert. Altissiod. in Bouquet, xviii. 253. "Ipse Comes Regi Ierosolimorum regnum invidebat et conjugem." Gervas. p. 1501.

Pontificis in Angliam ob hoc directis, quas et hic inseruimus, clarescere potest.

CAP. XXIII.

Literæ Urbani in Angliam ob hoc directæ.[1]

"URBANUS Episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Cantuariensi archiepiscopo, Apostolicæ sedis Legato, et Episcopis et dilectis Abbatibus et aliis ecclesiarum prælatis, per Angliam constitutis, salutem et apostolicam benedictionem.

Letters of Pope Urban III., setting forth the sad estate of Jerusalem, and demanding aid accordingly.

"Dum attendimus quot calamitatibus et pressuris Orientalis Ecclesia sic indesinenter exposita est, et quomodo ad exterminium ejus gens impia paganorum totis viribus elaboret, menti nostræ dolor ingens se ingerit; cum pauci sint de cismarinis partibus, quod dolentes dicimus, Christiani, qui eidem terræ succurrant; cujus desolationi zelo fidei Christianæ summo opere formidare deberent. Licet autem inimici Crucis Christi omni tempore super ipsius terræ sunt exterminatione solliciti, nunc tamen eam tanto fortius impugnare nituntur, quanto principes ejusdem qui eam tueri deberent, manifestius sentiunt mutuis contentionibus detineri. Quoniam[2] karissimus in Christo filius noster, illustris Ierosolymorum Rex,[3] et nobilis vir Tripolitanus Comes[4] graves inter se inimicitias habeant et cædantur;[5] in se arma, nisi manus Domini eorum voluntati restiterit, conversuri. Nuper sane, sicut ad aures nostras flebili dilecti filii nostri Magistri Domus Militiæ Templi[6] significatione pervenit, cum ipse et bonæ memoriæ R.[7] quondam Magister Ierosolimitani Hospitalis cum

[1] "Ipso anno [sc. 1184] Heraclius Patriarcha Hierusalem, et cum ipso duo Magistri Templariorum et Hospitalariorum, mare transeunt; et defuncto interim Magistro Templariorum [Arnaldo de Turre-Rubea], post Papæ colloquium transalpinant, hac autem de causa ut opem poscerent." Robert. Altissiod. in Bouq. xviii. 252.

[2] *Qun?* MS.

[3] Guido Leziniacensis.

[4] Raymond. [5] *in se cæd.* MS.

[6] Terrici.

[7] Rogerus de Molinis; "vir moribus et prudentia clarus." Rob. Altis. 253; ob. 1187.

quibusdam personis aliis habuissent de pace inter prædictum Regem et Comitem reformanda tractatum, contigit ipsos audire Turcos in manu valida Christianorum fines intrasse; et licet nonnisi centum et decem milites secum haberent, zelo tamen Christianitatis accensi cum sex millibus Turcorum[1] pugnaverunt. Et tandem, prout Domino placuit, prædictus Magister Hospitalis, et frater Robertus Frenellus Mareschallus Templi, et frater Jaquelinus, cum quinquaginta militibus, et decem servientibus Templi, præter alios, animas suas Domino reddiderunt: et quidam etiam vivi in captione Turcorum sunt, quod sane[2] multa amaritudine cordis audivimus, abducti.[3] Unde quia prædictus Magister Templi, præter personarum jacturam, gravissima equorum et armorum damna in ipso conflictu se pertulisse proponit; et gentem nefariam paganorum ad impugnationem præscriptæ terræ fortius solito, juxta propositum suæ iniquitatis, accensam: nos quibus imminet principaliter et præcipue de conservatione illius terræ solicitudinem gerere, volentes eos ad defensionem ejus reddere proniores, monemus fraternitatem vestram, mandamus atque præcipimus, quatenus principes et barones et fideles alios crebris monitis et exhortationibus inducatis, et injungatis eis in remissionem peccatorum, ut Christianitati jam dictæ terræ pro Deo et salute sua potenti manu succurrant, et fratribus militiæ Templi, in equis et armis, quibus terram illam melius defendere valeant, non differant misericorditer subvenire; et eam super his solicitudinem habeatis, quod in operis efficacia comprobetur; et populus nobis commissus de suffragiis quæ præscriptæ terræ et fratribus ipsis impenderint, et vos de verbo exhortationis nostræ præmia possitis consequi sempiterna. Dat. Veronæ, III. Non. Septemb."

[1] *Thurcorum*, MS., et sic etiam infra.

[2] *Sine*, MS. et *captivorum* pro *captione*.

[3] "Anno 1185, commissum fuisse id cum Saladino, immo potius cum Roberto de Sancto-Albano, Templario apostata, prælium, testatur Benedictus Petroburgensis, tomo nostro xvii. p. 465." Bouquet.

Cap. XXIV.

De Patriarcha Hierosolymitano propter Henricum Regem, ejusque[1] subsidium, in Angliam transmisso.

The Patriarch of Jerusalem visits England to demand aid.

Videntes itaque regni proceres et primates, Templi militiæ fratres et Hospitalis, tanta imminere pericula, communi omnium voto pariter et decreto, propter Anglorum Regem Henricum secundum, Patriarcham suum Heraclium transmiserunt,[2] concessis eidem castellorum omnium et municipiorum, sive de Templo, sive aliunde, quæ antea expetierat, dominioque regni toto et subjectione. Fuerat namque apud Gentiles nominis ejus olim incomparabili strenuitate fama terribilis, et ipse quoque de stirpe regia terræ illius, quam Andegavia peperit originaliter propagatus. Preparatis igitur tanto itineri necessariis, ab Orientali Asia ad extremos tendens Europæ fines, in Angliam demum duplici navigio, extra communem videlicet orbem, angulum Occidentalis Oceani remotissimum, non absque labore et periculo magno circa kalendas Feb. Patriarcha pervenit.[3] Qui statim ad Regem in urbe Wyntoniensi accedens, claves urbis sacræ, sacrique Dominici sepulchri, cum regio vexillo martioque signo, ex parte primorum terræ Palestinæ, tam fratrum sc. Militiæ Templi et Hospitalis quam procerum patriæ cunctorum, præsentavit; necnon et

[1] *Usque*, MS.

[2] He was attended by Roger, the Master of the Hospital at Jerusalem. Diceto, describing their mission at greater length, states that they passed through Italy and France, and were but coldly received by the Pope, by the Emperor, and by the French King. Arriving in England, they met the King at Reading. When they explained the causes of their tedious journey, and the desolation of the Holy City, the King and the whole assembly melted into tears at the sad recital. To give greater effect to their message, they carried in their hands various relics and memorials of our Blessed Lord's Nativity, Passion, and Resurrection; the keys of David's tower, the standard of the Holy Cross, the keys of the Holy Sepulchre; all of which were everywhere received with the greatest reverence. Twysd. X. Script. p. 625. The same writer dates this mission in the year 1185.

[3] See the Hibernia Expugnata, p. 800, from which work our author has borrowed many entire sentences.

totius tam cleri quam populi unanimi voto et acclamatione, regni dominium cum castellis quoque quæ ante petierat, eidem obtulit et subjectionem; supplicans in lachrymis, et ad regia genua provolutus humiliter deplorans, quatenus ad terræ sanctæ ab hostibus fidei jam desperanter afflictæ, specialisque patrimonii Christi Jesu subventionem misericorditer moveretur. Alioquin asserens (quod infra biennium post evenit [1]) et mente plerumque presaga malorum firmiter asseverans, regnum universum in [2] Saracenorum et Saldini, tam Egyptiorum quam Damascenorum tunc principis, manus sacrilegas in brevi devolvendum. Litteras etiam magnatum regni virorum, signis suis impressas id totum testificantes, seseque ex toto, cum regno universo suo dominatui submittentes, eidem porrexit.

Ad hæc litteras summi Pontificis, qui tunc præfuit, Lucii, suasorias quidem ad hoc aggrediendum (sed et utinam persuasorias!); districtum quoque in fine, propter obligationes olim super hoc factas, et promissiones coram Legatis et Ecclesiæ Romanæ Cardinalibus sacramento firmatas, præceptum sub interminatione continentes, ei similiter nuncii Papæ tunc portarunt, in hunc modum.

Cap. XXV.

Litteræ Lucii Papæ,[3] tam monitoriæ quam minatoriæ, Regi Henrico tunc directæ.

e letter of cius III.). 1184, nanding for the ly Land, l requiring ng Henry's filment of vow.

"Lucius Episcopus, servus servorum Dei, carissimo in Christo filio Henrico illustri Anglorum Regi, salutem et apostolicam benedictionem. Cum cuncti predecessores tui præ ceteris terræ principibus armorum gloria, ut animi nobilitate longe retro claruerunt, eosque fidelium populus habere in sua didicerit adversitate patronos, merito ad te non tantum regni, sed paternarum virtutum hæredem, quadam securitate recurritur, ubi populo

[1] *Bis* in MS. [2] *Et*, MS.
[3] Pope Lucius III. Other copies of this letter will be found in Hoveden, p. 358, and in Bouquet, xvii. p. 463.

Christiano imminere periculum, immo exterminium formidatur, ut per brachium regiæ magnitudinis, membris Ejus impendatur præsidium, qui te ut ad tantæ gloriæ et prælationis apicem pervenires, sua pietate concessit, et te contra sui nominis impugnatores nefarios murum inexpugnabilem ordinavit. Proinde noverit serenitas tua, jam crebris et molestis super hoc pulsata querelis, qualiter terra Ierosolymitana, specialis hæreditas Crucifixi; in qua nostræ salutis sunt pronunciata mysteria, et ipsius rei exhibitione completa, quam Ille qui cuncta condidit, in sortem suam peculiari privilegio deputavit; perfidæ et spurcissimæ gentis attrita et convallata pressuris, nisi ei celeri remedio succurratur, prona sit ad ruinam; et inde, quod absit, sustineat irreparabilem religio Christiana jacturam. Ille enim Saladinus sancti et tremendi nominis immanissimus persecutor, ita spiritu furoris incanduit, et totius nequitiæ suæ vires ad internecionem populi fidelis exercet, ut nisi immanitatis ejus vehemens impetus, quasi objectis obicibus reprimatur, certam spem fiduciamque suscipiat, quod Jordanis influat in os ejus, et terra aspersione vivifici sanguinis consecrata spurcissimæ superstitionis ipsius contagio polluatur; et quam gloriosi et nobiles prædecessores tui a dominio gentis incredulæ multis laboribus multisque periculis exemerunt, rursus nefando tyranni nequissimi dominio subjugatur. Ob hanc itaque necessitatis, et imminentis doloris instantiam, magnificentiam tuam Apostolicis literis duximus exorandam, imo dilatatis præcordiis summa acclamatione pulsandam, quatenus ad honorem Ipsius respiciens qui te constituit in sublimi, et juxta nomen magnorum, qui sunt in terris, nomen tibi contulit gloriosum, ad desolationem præfatæ terræ pietatis studio te convertas, et ut Ejus confusio in hac parte tollatur, qui pro te in ipsa terra voluit haberi ludibrio, operam adhibeas efficacem; quatenus prædecessorum tuorum vestigia subsecutus, quam ipsi a principis tenebrarum faucibus exuerunt, in cultu magni Dei per tuam diligentiam, auxiliante Domino conservetur.

Eo autem curiosius altitudinem tuam in tanta oppressionis angustia convenit laborare, quod terram ipsam regis intelligis præsidio destitutam, et totam spem suæ defensionis ipsius proceres in tuæ magnitudinis duxerunt patrocinio collocandam. Quod inde clarius tua serenitas potest agnoscere, quia summos terræ illius et magnificos defensores, venerabilem fratrem nostrum Heraclium Patriarcham, et dilectum filium nostrum Magistrum Hospitalis ad tuam excellentiam destinarunt, ut ex ipsorum præsentia considerata dignitate perpenderes, quanta fuerit necessitatis angustia, pro qua eorum sustinent tam diu carere præsidio, ut per ipsos facilius ad vota sua tuam devotionem inclinent. Viros igitur præfatos, tanquam ab ipso Domino tibi destinatos benigne suscipias et debita charitate pertractes, eorumque postulationibus tanto facilius acquiescas, quanto suæ gravitatis et honestatis intuitu favor est eis et gratia exhibenda. Sane recolat prudentia tua, et sollicita securaque meditatione revolvat promissionem illam, qua de impendendo sæpedictæ terræ præsidio tuam celsitudinem obligasti; et ita in hac parte te cautum et studiosum exhibeas, ut te in tremendo judicio tua conscientia non accuset; et Ejus qui non fallitur, districti Judicis interrogatio non condemnet."

Quibus ita patratis solita qua erga legatos extraneos semper urbanitate[1] præcellebat Rex, Patriarcham, cum magno sicut decebat honore, suscepit: responsumque suum usque Londonias quod caput est regni, propter quod et illuc concilium grande regni totius convocari jussit, ex industria proterminavit.

[2] O quanta tam Regis quam regni gloria, quod prætermissis et præteritis tam Imperatoribus quam terrarum Regibus et Principibus cunctis, tanquam in mundi medio non fuerit locus huic remedio, in hunc finalem orbis angulum, et quasi secretis quibusdam oceani secessibus orbem alterum,[3] ad tantæ subventionis auxilia requirenda pervenitur!

[1] *Urbalitate*, MS.
[2] Cf. Hibern. Expugn. ib.
[3] *Alterutrum*, MS.

O quanta et quam[1] incomparabilis in terris Regis gloria, nec terrena solum sed perpetua: si statim omissis negotiis cunctis, regnisque relictis, et rebus universis, ad tantam Christi vocationem, Christi discipulus, tollens crucem suam, Christum fuisset, omni posthabita dilatione, secutus! a quo regni sceptrum, et quod majus est regno, tam gloriosam regni regendi gratiam suscepit in terris; illi regni sui terreni in hac necessitatis umbra[2] jura conservans regnum ob hoc cæleste suscepturus! O si tanti Regis patrimonium in hac necessitatis umbra tueri pro posse curaret in terris; de suo quoniam tutus incommoditatis[3] urgentis articulo fieri posset, tanto patrono, tantoque tutore digne munitus!

Cap. XXVI.

De verbis et monitis illius, qui scripsit hæc, Regi Henrico dictis in hoc casu, ejusque responsis.

Contigit interea Rege silvestri indulgente venationi cujus studio nimia delectari frequentia consueverat, cum apud Clarendun, i. e. Clarum Montem, saltibus feras excitare[4] pararet, genere suo Henrico Saxonum[5] duce tunc forte cum ipso ibidem existente; [ut] ille qui scripsit hæc Regem super adventu Patriarchæ, multis audientibus, in hujuscemodi verba convenerit:[6]

A conversation between the King and Giraldus.

"Multos vidimus, Rex, tempore nostro et plus solito magnorum in Angliam adventus; sed majorem omnium, et non solum ad vestri verum etiam regni totius honorem maximum Patriarchæ censemus adventum; Tum quia vir tantus a partibus tam remotis huc advenit, tum quia prætermissis Imperatoribus et terrarum Regibus cunctis, tantum nuntium et tam honorificum vobis et terræ vestræ portavit." Respondit Rex, quasi subsannans, verbumque in tanta audientia dictum nec benevole suscipiens nec

[1] *Quam*, om. MS. [2] Bis in MS.
[3] *Incommodatis*, MS.
[4] *Exire*, MS.
[5] See Gervase of Canterbury, p. 1466.
[6] *Convenit*, MS.

benigne: "Si Patriarcha," inquit, "vel alii ad nos veniunt, magis hic sua quam nostra commoda quærunt." At ille inde, Britannica forte temeritate, subjecit: "Pro maximo tibi, Rex, commodo reputare debes et honore, quod ad tanta Christi obsequia præ cunctis terræ Regibus solus eligi meruisti." Ille vero quasi ad jocos tunc a seriis se convertens; "Audacter," inquit, "nos clerici ad arma et pericula provocare possunt, quoniam ipsi ictus in discrimine nullos suscipient; nec ulla quæ vitare poterunt onerosa subibunt."

His autem auditis, statim a spe [1] decidi tota, quam ante quidem [2] magnam et cum desiderio magno conceperam. Speraveram enim quod ipse diebus nostris redempturus esset Israel, et Dominum testem invoco quoniam tam propter terræ sacræ retentionem, et ab impiorum manibus liberationem, quam ob regni quoque nostri et gentis honorem, illud magno opere concupieram. Id ipsum quoque totus Anglorum populus cum summa voluntate desiderabat.

Cap. XXVII.

De responso Londoniæ Patriarchæ facto, et ejus toto labore frustrato.[3]

The King's answer to the Patriarch's request.

Die vero [4] Londoniæ præfixo, multis quidem tam militaris ordinis quam plebis, per [5] Patriarchæ monita publicosque tam ejus quam viri venerabilis et sancti Cantuariensis Archiepiscopi Baldewini [6] sermones, ad populum suasorie factos, ad Christi obsequia consignatis, tandem responsum a Rege Patriarcha suscepit, quod regnum

[1] *Aspere*, MS. [2] *Quidam*, MS.
[3] Cf. Hibern. Expugn. p. 800.
[4] I.e. responsionis. [5] Om. MS.
[6] Of Baldwin and his conduct on this occasion, our author speaks in terms of great praise in his work "De Vitis Sex Episcoporum," A.S. ii. p. 431. ed. Wharton, q. v. See more particularly the Chron. Laudun. in Bouquet, xviii. 705. The Archbishop's letter to his suffragans, directing a collection to be made for the Church of Jerusalem, in each parish of their several dioceses, is printed in the works of Peter of Blois. Opera, p. 153.

suum absque tutela et regimine destituere, terrasque suas transmarinas Francorum rapacitati, quibus exosus extiterat, ei in præsentiarum exponere, tutum non erat. Porro de pecunia tam illa, quam olim ad partes illas sibi reservandam transmiserat,[1] quam et alia statim ei tradenda, ad terræ sacræ tuitionem, copiose conferret.[2]

Cui Patriarcha: "Nil agis, o Rex, huic [3] stare consilio si perstiteris; quoniam in hunc modum nec te salvabis, nec Christi patrimonium conservabis. Principem enim quærere venimus, non pecuniam: quælibet fere mundi pars nobis pecuniam mittit; sed principem nulla. Virum igitur appetimus qui pecunia indigeat, non pecuniam quæ viro."[4] Sed quoniam nullum aliud a Rege responsum Patriarcha elicere[5] potuit, ad aliud se denique convertit; rogans ut vel unum filiorum suorum, et si non alium, saltem natu minorem Joannem eis in subsidium principem daret, ut regium semen de Andegavensium stirpe descendens possit eis vel ex hoc surculo, redivivo germine, suscitari. Ipse vero Joannes, quanquam in Hyberniam, ei a patre datam, jam tunc cum grandi expeditione mittendus foret; patrias ad pedes se provolvens, et ut Ierosolymam potius mitteretur, laudabiliter, ut fertur, efflagitans, non impetravit. O duræ cervicis hominem et incorrigibilem! O mentem obstinatæ malitiæ et pertinaciter inflexibilem! O deserendum a Domino, quem sic deseris; et gratia destituendum quem ingratitudine demereris. Et ut verbis authenticis te, Rex, conveniam; numquid percussisti, miser, fœdus cum morte, et cum inferno pactum fecisti? Ne tardes, quæso, venire ad Dominum, et ne differas de die in diem. Subito

[1] *Promiserat*, MS.

[2] In the year 1182 the King assembled a council at Waltham, for the purpose of distributing money in pious uses, with their concurrence and approval. Among others, the necessities of the Holy City formed one of the chief objects of this meeting. On this occasion, according to Diceto, the King distributed forty-two thousand marks of silver, and five hundred marks of gold. Twysden, Script. 613. But, according to the Chron. Laudun., "tria millia marcarum transmisisse refertur." Bouq. ib. 705.

[3] *Huic Rex*, MS.

[4] The words of Themistocles, as quoted by Cicero.

[5] *Discere*, MS.

enim ira illius et in tempore vindictæ disperdet te. An nescis, inquam, quia dies Domini sicut fur veniet in quo recipiet quisque secundum opera sua? An diem illum tremendi judicii, in quo trement et angeli, cum ante tribunal Judicis, cui nuda et aperta sunt omnia, præsentaberis in hæc verba: "Ecce homo et opus ejus cum eo!" tremendum non judicas et horrendum? An ignoras, vel potius notum dissimulas, quia potentes potenter tormenta patientur, et quod fortioribus fortior extat cruciatio? Nec enim subtrahet personam cujusquam Dominus; quia non salvabitur Rex per multum, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ.

Cap. XXVIII.

De Patriarchæ monitis et comminationibus in Regem Henricum quasi prophetico spiritu ter prolatis.[1]

Heraclius remonstrates with the king, upon leaving.

Videns itaque Patriarcha quia nihil proficeret; videns quia neque mel de petra, nec oleum de saxo durissimo elicere prævaleret; hæc in Regem multis audientibus comminatorio pariter et prophetico spiritu verba deprompsit: "Hactenus inter mundi principes incomparabili gratia, Rex gloriose regnasti; et tuus usque nunc honor ad regiæ celsitudinis apicem magis ac magis accrevit. Sed proculdubio ad hanc experientiam, in qua deficis, reservato, et ob hoc a Domino quem deseris derelicto, gratiaque penitus destituto, de cetero gloria in ærumnam et usque ad finalem halitum honor in ignominiam convertetur."

Apud Dovoriam autem, cum jam repatriare pararet et properaret, nihil præter auræ beneficium prospere ad navigandum expectaret, Regi, (qui eum eo usque in propria persona cum honore deduxerat, puta quia blanditiis, ut moris habebat, et beneficiis honoris exhibiti offensas ejusdem placare audivisset,[2]) beneficia ei a Domino collata, et Domino ab eo retributa, quasi animi pondus ex-

[1] Cf. Expugn. Hib. p. 800. [2] *Forte* studuisset. Bouq.

onerans, animamque suam liberans, coram paucis tamen et in privato, memoriter recapitulando proposuit: Qualiter ei Deus contra tot et tantos detentores in brevi regnum restituit et pacificavit, ac potestatem ejus longe lateque dilatavit. Qualiter etiam honorem ejus et gloriam, successus usque conferens, et victorias ampliavit. Et qualiter e contra ipse domino suo Regi Lodowico nunquam fidem servavit; unde non solum totiens ipsum guerris injuste vexando, per quas tot cædes et incendia provenerunt, terras ei plurimas abstulit; sed etiam ad injuriarum cumulum, sponsam suam Alienor indebite subtraxit, et ex tali copula suscepit hæredes; ac si diceret, "*Non habet eventus sordida præda bonos.*" De occisione quoque Sancti Thomæ, quam quasi manu propria, lictores ad hoc mittendo, perpetravit; et de hoc demum honore tanto [1] post tot beneficia, Dominique mandato quod recusavit. Cum autem torvis ad hoc ipsum oculis, ut consueverat, in ira Rex respiceret, obtulit ei caput, collumque tetendit dicens: "Fac," inquit, "de me, quod de beato Thoma fecisti. Adeo namque cupio quod a te mihi caput amputetur in Anglia, sicut a Saracenis in Palæstina, quia tu omni Sarraceno proculdubio pejor es." Respondit Rex cum juramento: "Quia si omnes homines terræ meæ in unum corpus collecti essent, et uno loquerentur ore, non auderent mihi ista proponere." Cui Patriarcha: "Putas igitur quod te diligant, qui opes tuas, et non opera, curant? Prædam, non hominem, sequitur ista turba; potestatem utique venerantur, non personam." Tunc autem dixit ei Rex, quia propter filios suos, qui statim eo absente insurgerent et terras occuparent, discedere tunc et iter illud arripere non poterat.[2] Respondit Patriarcha; "Nec mirum! quia de diabolo venerunt, et ad diabolum ibunt." Et tunc iterum ea de honore suo in summum hactenus culmen

[1] *Tot tanto*, MS.

[2] The King alleged the same reason, in the council at London, for refusing to comply with the wish of the Patriarch. Chron. Gervasii, p. 1474.

adaucto, sed amodo de die in diem decrescendo et brevi tempore durando, subjecit.[1] Hanc itaque propheticam comminationem (quam utinam, exemplo Regis Ninive, per pœnitentiam evacuasset, sententiamque mutari fecisset!) vir sanctus Regi, nihil ex contingentibus omittendo, ter emisit; primo Londoniis, ut diximus; deinde Dovoriæ; tertio vero apud Chinonense castrum in transmarinis. Sed utinam Patriarcha vir fuisset non habens spiritum, et mendacium potius esset locutus! vel magis sententiam comminationis fuisset pœnitentia secuta quam desperationis!

Ut autem ad evidentiam majorem paucis summatim anticipemus quæ plenius postmodum prosequemur, sicut a præcone veritatis est propositum, sic vidimus in brevi postmodum divina dispositione completum. Cum etenim septem fere lustra regnando compleverit, sex data sunt ei ad mundanam gloriam, ad conversionis tolerantiam, ad devotionis experientiam; septimum vero, tanquam servo ingrato, tamquam abjecto prorsus et reprobato, cessit ad vindictam, cessit ad ærumnam, cessit ad ignominiam. Secundo namque lustri septimi anno,[2] statim in ipso tanti præconis adventu, quoniam ante ruinam exaltabitur cor, primus ejusdem, quem tanta diligentia promoverat (de filio sc. Johanne in Hiberniam mittendo) pereuntibus opera pariter et impensa, cum utriusque confusione, conatus evanuit et ad plenum non profecit; tertio, qui terras nunquam antea perdiderat, sed semper suæ ditioni potenter adjecerat, Philippo Francorum Rege, quamquam annis adhuc tenello, similiter in ipsum arma sumente et damna paterna resarciente, Alverniam fere totam amisit; quarto, Castellum-Radulphi et Berri fere totam; quinto vero septimi lustri anno[3] et ab adventu Patriarchæ quarto, urbes Cenomannensem et Turonensem cum castellis multis et demum seipsum, juxta illud Psalmistæ: *A facie iræ et indignationis tuæ quia elevans allisisti me;* et illud:

[1] Ex Hib. Expugn. p. 800. [2] A.D. 1185. [3] A.D. 1189.

Dejecisti eos, dum allevarentur; et illud Gregorii: *Quos diu Deus ut convertantur, tolerat; non conversos durius damnat.*

Cap. XXIX.

Descriptio personæ Regis Henrici II.

Description of the king's person and character.

Ad ampliorem autem omnium explanationem; hominis hujus descriptionem, quam in vaticinali Expugnationis Hiberniæ libro posuimus, cum alio quoque capitulo de adventibus in Angliam et eventibus, hic insertam lector inveniet: quam quia Principi adhuc superstiti, una cum libello periculose, magis quam fructuose porreximus, et discordias quidem more historico juxta veri tenorem non tacuimus, et dicta tamen castigans, verbis excusatoriis temperavimus. [1] Expressam vero Regis naturam, et tam interioris hominis quam exterioris proprietatem, æternitati depingere non indignum reputavimus, ut qui insignia ejus gesta in posterum audire gestierint, imaginarium quoque vultum ejus præ oculis gerant.[2] Tantum quippe temporis nostri decus transitorie perire præsens historia non permittit, impetrata tamen veritatis explicandæ venia, citra quam omnis historia non solum auctoritatem sed et nomen historiæ demeretur. Naturam enimvero imitari arte professus, auctoritatem pictor amittit, si diligentius apta dum protrahit minus idonea vêrecunde prætermittit. Unde et quoniam sine vitiis nemo nascitur, et optimus ille est qui minimis urgetur, nihil humanum a se alienum sapiens putet; semper enim mundanis in rebus, quia nulla sub cœlo perfecta felicitas, et mala sunt vicina bonis, et vitia virtutibus distinguuntur. Sicut ergo sive naturæ, sive

[1] Repeated in the Hibernia Expugn. p. 782.

[2] The reader will find another description of this King's person and character in the letters of Peter of Blois, Opera, p. 98. Upon the whole, their descriptions generally agree; except that Peter of Blois, who was more of a courtier, omits the unfavourable traits of the King's character, upon which our author dwells, if he does not exaggerate them. I have translated this letter, and placed it at the end of the volume, as a comment on this chapter.

industriæ bona mentem bene compositam audita delectant, sic recitata bonis contraria non offendent. Sed quoniam juxta philosophicum illud, *Colere officiis oportet, non exasperare verbis potestatem;* et illud comicum: *Obsequium amicos, veritas odium parit;* meticulosa nimirum res est, quantalibet occasione in illum allegare, qui potest relegare; arduum opus et periculosum magis quam fructuosum arripui, multis illum verbis describere, qui uno potest verbo proscribere. Gratiosum quippe foret, et nostras longe vires excedens, veritatem in singulis non supprimere, et in nullo tamen Principis animum exasperare.

Erat igitur Anglorum Rex Henricus secundus,[1] vir subrufus,[2] cæsius, amplo capite et rotundo, oculis glaucis ad iram torvis et rubore suffusis, facie ignea, voce quassa, collo ab humeris aliquantulum demisso, pectore quadrato, brachiis validis, corpore carnoso, et naturæ magis quam gulæ vitio, citra tumorem enormem et torporem omnem, moderata quadam immoderantia ventre peramplo. Erat enim cibo potuque modestus ac sobrius, et parcimoniæ, quoad principi licuit, per omnia datus; et ut hanc naturæ injuriam industria reprimeret ac mitigaret, carnisque vitium animi virtute levaret, bello plusquam intestino tamquam in se conjurans immoderata corpus vexatione torquebat. Nam præter bellorum tempora quæ frequenter imminebant, quod rebus agendis supererat, vix id tantillum quieti dabat. Pacis quoque tempore, sibi nec pacem ullam nec requiem indulgebat; venationi namque trans modestiam deditus, summo diluculo equo cursore transvectus, nunc saltus lustrans, nunc sylvas penetrans, nunc montium juga transcendens, dies ducebat inquietos; vespere vero domum receptum, vel ante cœnam vel post, rarissime sedentem conspexeris. Post tantas namque

[1] This description of King Henry is quoted, with some omissions, by John Ross, Hist. Reg. p. 143.

[2] Peter of Blois, who wrote about 1177, adds to this description: "Subrufum hactenus extitisse noveritis, nisi quia colorem hunc venerabilis senectus et superveniens canities aliquantulum alteravit." Ib.

fatigationes, totam statione continua [curiam] lassare consueverat. Sed quoniam hoc apprime in vita utile, ut ne quid nimis, nullumque remedium simpliciter bonum, cum tibiarum pedumque tumore frequenti, recalcitrantium ad hoc jumentorum ictibus aucta læsione, cæteras ad ipsum corporis incommoditates accelerabat, et si non aliam matrem malorum multorum atque ministram certe vel senectutem.

Staturæ vir erat inter mediocris; quod nulli filiorum contingere potuit, primævis ambobus paulo mediocritatem excedentibus, junioribus duobus infra subsistentibus. Citra animi turbationes et iracundiæ motus, princeps eloquentissimus, et, quod his temporibus conspicuum est, litteris eruditus. [Vir affabilis, vir flexibilis et facetus, nulli prorsus hominum, quicquid intus palliaverit urbanitate secundus. Princeps adeo pietate spectabilis ut quoties armis vicerat, ipse quoque magis pietate vinceretur.[1] In armata militia strenuus, in togata improvidus; semper tamen in rebus martiis ambigua bellorum fata reformidans, et ex summa prudentia, juxta comicum illud, omnia prius quam arma pertentans. Amissos in acie plus principe plangens, et humanior extructo militi quam superstiti, longeque majori dolore mortuos lugens quam vivos amore demulcens. Urgentibus incommodis nemo benignior; resumpta securitate nemo rigidior; acer in indomitos, clemens in subactos; durus in domesticos, effusus in extraneos; largus in publico, parcus in privato. Quem semel exosum habuerat, vix in amorem, quem semel amaverat, vix in odium revocabat. Avium quarum victus ex præda, volatu plurimum, canumque feras narium sagacitate persequentium, tam voce sonora et consona, quam cursu veloci, ultra modum delectatus; et utinam tam devotioni deditus quam venationi.

Post gravem, matris, ut fertur, instinctu, filiorum in patris offensam, publicus legitimi fœderis violator. Naturali quadam inconstantia, verbi plerumque spontaneus

[1] He attended mass every day. Blesens. ib.

transgressor; nam quoties res in arctum devenerat, de dicto malens quam de facto pœnitere, verbumque facilius quam factum irritum habere; ideo in cunctis agendis prospector providus et moderator, ut ob hoc etiam, medicina ex parte modum excedente, juris et justitiæ dilator exstiterit, et non absque suorum enormi gravamine morosus ad cuncta responsor. Denique gratis exhibenda quæ Deus et justitia vult; dum pretio[1] provenit impretiabili, et in quæstu præstat omnia præstans, magnos Giezi tam regno quam sacerdotio reliquit hæredes. Auctor pacis diligentissimus et observator; incomparabilis eleemosynarum largitor, et præcipuus terræ Palestinæ sustentator; humilitatis amator, nobilitatis oppressor et superbiæ calcator; esurientes implens bonis, et divites dimittens inanes; exaltans humiles, ponens de sede potentes; detestandis in ea quæ Dei sunt usurpationibus multa præsumens, zeloque justitiæ (sed non ex scientia) regni sacerdotiique jura conjungens vel confundens potius, et omnia solus existens. Ecclesiæ filius et ab illa sceptri nactus honorem, sacramentalis delibutionis vel immemor, vel dissimulator acceptæ, sacræ vix horam hostiæ mittendæ divinis accommodans, et idipsum temporis, ob regni forte negotia tanta, reique publicæ causa, plus consiliis et sermone quam devotione consumens. Vacantium proventus ecclesiarum in fiscale ærarium mittens, et modico fermenti massa corrupta, dum aufert fiscus quod sibi vindicat Christus, novis semper emersis incommodis et guerris maximis, thesauros universos profundebat, dans impio militi quæ dari debuerant sacerdoti. Ex summa prudentia multa machinans, multa provide disponens, quæ tamen eventus non sortita secundos, in contraria plerumque vergere videbantur. Nec unquam ingens emersit incommodum, quod originem familiaribus ex causis non contraxerit.

Legitimæ prolis pueritiam naturali affectu plusquam pater amplectens, provectiores ejusdem annos plusquam vitricus oblique respiciens: et quamquam filios tam in-

[1] Exponit impretiabilia, ex conjectura Bouq.

clytos habens quam illustres, magno tamen absolutæ felicitatis impedimento, forsan ex meritis, semper odio prosequens successores; et quoniam humana prosperitas sicut nec perpetua, sic nescit esse perfecta, exquisita quadam fortunæ malitia, unde habere debuerat gaudium, inde gladium; unde securitatem, inde securim; unde pacem, inde pestem; unde fortitudinem, inde ingratitudinem; unde quietem et tranquillitatem, summa cum inquietudine suscipiens turbationem. Unde vel aliquo maritalis copulæ vinculo, vel parentum criminis cujuslibet vindicta, videtur accidere quod nec patris in filios, nec filiorum in parentem, nec fratrum inter se, est vera concordia. Sublatis statim tam regni detentoribus quam pacis ejusdem perturbatoribus, tam fratribus et filiis quoque quam alienis, tam domesticis quam extraneis, diu ad votum succedentia cuncta suscipiens, et utinam finalem sibi hunc divinum favorem dignis operum meritis vel in fine recognoscens!

Quemcumque vel semel in facie attentius inspexerat, quamquam in tanta quotidie multitudine constitutus, nunquam amplius ignotum habebat; quicquid aliquando memoria dignum audierat, nunquam a mente decidere poterat. Unde et historiarum omnium fere promptam notitiam et cunctarum rerum experientiam propemodum ad manum habebat; et ut paucis plurima concludam, si a Domino finaliter electus fuisset, et ad Ejus obsequia se converterit, inter mundi principes, multis erat naturæ dotibus incomparabilis. Sed hæc hactenus, nec præter rem tamen, cursim et breviter hic delibasse sufficiat.][1]

Cap. XXX.

Notabiles in Anglia nostri temporis eventus.[2]

Notabiles igitur nostri temporis in Angliam adventus et memoria dignos eventus occasionaliter interserere, et quasi sub epilogo in medium deducere, non indignum

Notable events during his reign.

[1] Supplied from the Hib. Exp.; but omitted in the MS.

[2] Repeated in the author's Hibern. Expugn. p. 803.

reputavimus. In primis itaque detentorum Anglicani regni contra legitimum hæredem Henricum, Henrici Regis ex filia Matillide nepotem, inopinatus accidit occasus, et primo tam militis insignis Eustachii Stephani Regis filii et generi sive Francorum sororii Regis Lodowici, quam matris ejusdem Reginæ Matillidis et Comitissæ Boloniensis subita in fata concessio. Deinde Stephani Regis Angliæ et Henrici Ducis Normanniæ concors ad invicem facta est adoptio. Gloriosi statim Ducis in Regem sublimatio et Henrici secundi coronatio. Nobilis castri Burgensis supra Sabrinum fluvium obsidio; et militis egregii Hugonis de Mortuo-mari, terribili cunctis exemplo, ad deditionem compulsio. Quid plura? ad aspera complananda et fortia confundenda, prosperis ubique casibus sicut regni detentorum, sic subita pacis ejusdem turbatorum omnium, et tam fratrum primo, quam postea quoque filiorum, eversio. Apud Venodociam bellica in incertum ludente fortuna, non absque militum multorum in arcto sylvestri juxta Colleshylle,[1] i. e. Carbonis collem, dispendio, principis Oenei subactio. Quamquam inutilis sumptuosa tamen et nobilis apud Tolosam expeditio. Inter Lodovicum Francorum Regem et Henricum Anglorum Principem, varia utriusque partis deliberatione, frequens bellici certaminis altercatio. In Australis Cambriæ finibus, Anglorum Rege tonante, interventu Oenei avunculi sui apud Pencadeir, i. e. Cathedræ caput, Principis Rhesi deditio. Apud Clarendunam Cantuariorum Archipræsulis Thomæ et suffraganeorum antistitum, consuetudinum, [quas avitas] vocant, verbotenus et scripto [quoque, ut fertur, videtur] non spontanea sed extorta concessio. Tunc impletum est illud Merlini Silvestris vaticinium: "et linguæ Taurorum abscindentur." Apud Northampton in patrem crucis bajulum, et Crucifixi jura tuentem injuriosa curiæ totius conclamatio; et eadem nocte clandestina ejusdem in exilium discessio. Reginaldi, Coloniensis Archiepiscopi et Imperatoris Cancellarii, ab Impe-

[1] *Roleshalle*, MS.

ratore Frederico ad Anglorum Regem transmissio; qui inter nepotem Imperatoris, Henricum scilicet, tam Saxoniæ Ducem quam Bavariæ, et primævam Regis filiam Matildem, matrimonii contrahendi suasor efficax factus est et persuasor. Schismatis quoque quo tunc Alemannica exorbitabatur[1] ecclesia, factus incentor, non obtentor. Contra Petri tamen cathedram Cantuariæque præsulem non longe post regio edicto, publica per regnum pejeratio. Nec mora, nuncii Ducis, tam Comes sc. Guncelinus, quam alii præpotentes Saxoniæ viri, propter filiam Regis in Angliam venerunt. Henrici tertii filii Henrici, in Cantuariensis ecclesiæ præjudicium, celebrata Londoniis ab Eboracensi Archipræsule Rogero coronatio. Nuncii de Hispania filiam Regis Alienor, Anfulso Regi Toletani et Castellæ legitime copulandam obnixe postulantes et impetrantes advenere. Dermicii Lageniæ Principis in exilium depulsi ad Anglorum Regem accessio, et tam Stephanidæ primo, quam Richardi Comitis subsequenter in Hiberniam transfretatio. Apud Powisensem provinciam nobilis Albi Monasterii expeditio: et ejusdem non absque damnosa obsidum demembratione, et hostium complurium interruptione, exuberante pluvialium aquarum inundatione indemnis reversio. Martyrium Thomæ: crebra miraculorum coruscatio. Nobilissimi viri et utraque simul tam genii quam ingenii, tam animi quam atavi nobilitate præditi, et regia stirpe præclari, Henrici Wintoniensis Episcopi apud Wintoniam felici fine discessio. Regis in Hiberniam excursus. Conspiratio tam procerum in principem, quam filiorum in parentem. Duorum Cardinalium in Normanniam adventus ut de martyris morte scrutinium facerent. Regis reversio et tam subita ab Hibernia in Cambriam; a Cambria in Loegriam, a Loegria in Normanniam transvolatio; et repentina tam Cardinalium quam Francorum Regis complacatio. Prima Regis junioris cum duobus fratribus suis in Franciam a patre discessio. Belli biennalis et plusquam civilis in-

[1] *Exortabatur*, MS.

audita Regis et inopinata tam de hostibus victoria quam de victis misericordia, sicut in fine prioris libri, ante Regis descriptionem, de captis tam Cestriæ comite, quam Leicestriæ, necnon et Albaniæ Rege, dilucida brevitate declaravimus. Hugutionis Petri Leonis, tituli Sancti Angeli Cardinalis, in Angliam transmissi legatio: sub quo concilium totius Angliæ cleri Londoniis convocatum, propter contentionem inter Archiepiscopos ibidem obortam, Richardum scilicet Cantuariensem et Rogerium Eboracensem, de primatiæ dignitate et prima cathedrarum sede, allegatis demum hinc inde tam pugnis quam baculis et virgis abortum fecit. Nuncii Guillielmi Regis Siculi, tam Episcopus sc. Capuanus, quam Diaferus Electus Trojanus, necnon et Comes Florius, propter Joannam Regis filiam juniorem suo principi copulandam advenere. Nuncii Regum Hispaniæ, Casteliæ sc. et Navariæ, qui super terris quibusdam et castellis unde inter ipsos magna fuerat adorta contentio, se Anglorum Regis arbitrio standos firmiter compromiserant, in Angliam venerunt. Unde et Rex convocatis in urbe Londoniensi viris peritis et sapientibus regni totius ordinis utriusque juris, (quoniam causarum merita, partium assertione panduntur,) auditis hinc inde utriusque partis allegationibus ab advocatis et causarum patronis utrinque peroptimis; quorum unus tamen inter alios famosissimus, Petrus sc. Cardonensis, (qui ex parte Navariæ principis venerat,) et mira eloquentia præpolluit; Rex, sapienti fretus consilio, media statuens incedere via, litem dirimere transactione curavit; ut aliquo dato, aliquove retento, jactura neuter læderetur enormi, sed sicut ab utroque fuerat judex electus, sic de utriusque (si fieri posset) factus indemnitate sollicitus. Igitur transactione formata, et in scriptum redacta, ad cautelam judiciale quoque scribi fecit examen: Ut si forte pars alterutra transactioni stare recusaret, demum definitiva sententia lis dirimeretur. Adventus Lodovici Francorum Regis in Angliam, qui Cantuariam peregre profectus, martyris egregii (quem in

vita suffragiis exilii tempore tanta diligentia sustentaverat) ejusdem in morte suffragia devote postulaturus accessit, et scypho aureo tam artis quam materiæ majestate non infimo, in loco ubi sacrum corpus reconditum fuerat decenter oblato, cum ad martyris tumbam prostratus aliquamdiu declinasset, et in dextro lateralis marmoreique lapidis foramine aptum coronæ caput diutius apposuisset, demum ab oratione resurgens, ut peregrinationis suæ memoriam perpetua largitione muniret, astantibus Rege Anglorum, Henrico Flandrensium Comite Philippo necnon et loci ejusdem tam Archipræsule quam Conventus Priore, cum aliis viris magnis, Cantuariensi cœnobio centum vini modios annuatim impendit. Secunda discessio Regis Henrici tertii et Comitis Gaufridi, et mors inopinata Regis junioris apud Martellium. Adventus Coloniensis Archiepiscopi Godefridi cum Philippo Flandrensium Comite, Cantuariam peregre profecti. Mors Comitis Gaufredi. Adventus Heraclii Patriarchæ, et prima Joannis filii Regis in Hiberniam transfretatio. Hæc igitur fere omnia sicut per ordinem sunt hic disposita; sic non longis ab invicem temporum interstitiis nostris diebus acciderunt et annorum spatio, quasi triginta tres.

O quam feliciter successisse probaverim, si ille cujus ad gloriam hæc propemodum cuncta contigerant, quem adeo quasi blandiendo in singulis Fortuna (si quid tamen Fortuna est) in tot articulis tam fortunate provexit, vitæ temporalis comœdiam felici fine compleverit, et duplicata immo multiplicata favoris gratia, a tanta terrestri gloria transire valuerit ad æternam! Hoc autem perfacile fieri potuisse crediderim, si ad nobilem illam Christi vocationem (qui, quasi pro tantis gratiæ suæ muneribus [in terra collatis,] remunerari petiit in terris) citra lapsus omnes statim obtemperando se promptum ac devotum ostendisset. [Et qui per sex lustra mundo tam gloriose regnaverat, septimum saltem illud viz. tantillum temporis, vel si amplius forte indultum fuerit, residuum totum Deo dicando Christo regnasset, Christianitatique toti in laudem et

gloriam utramque tam terrenam quam æternam feliciter militasset.][1] Res etenim regiæ semper hactenus ad gloriæ cumulum continuo incremento stetere; abhinc autem variata fortuna paulatim relapsæ, multa præter solitum detrimenti damna sensere.

Spectandum quippe est viro prudenti quia fortunæ favor instabilis et tota volubilis, cujus experientiam virentis ætatis viri perpauci, longævi vero temporis vix ullus evadit. Quid enim [Pompeii] Magni gloriam extinxit, qui tot in orbe triumphis excelluerat, tantam in urbe præcellentiam obtinuerat, nisi quod annorum accidit antiquitate, ut ipsum qui summos olim dignitatis gradus ascenderat, quos nec ultra sublimari, nec in illis diutius stare permissum fuerat, ab alto necesse fuerat ad ima corruere; unde potest tantam dictatoris et optimi civis eminentiam post multas et varias de gente victorias tamquam fastidiente jam desertus a fortuna, tam occidentali tandem quam orientali depulsus imperio, vir olim victoriosus, postmodum ignominiose victus, occubuit. Et e diverso quid Julio, quid Macedoni Alexandro, tam amplis laudum titulis gloriam in ævum accumulavit, nisi quod in axis culmine, nisi quod in arte victoriæ jam constitutis, fortunæ malitiam volubilemque descensum maturata morte prævenit utrique. Spectandum quoque et semper in animo principi fixum habendum quam clemens ille Salvator omnium et gubernator, quam longanimis sit expectator, puta peccantium plus conversionem appetens quam eversionem; tamen sicut conversis et correctis pius indultor, sic perversis et pertinacibus in terris plerumque pœnam inchoans, gravis est ultor et punitor.

His autem non incongrue, non inutiliter hic interpositis, ad historiam eorum quæ occasionaliter anticipavimus executionem ut tota viz. Henrici secundi finalis hic area percurratur, revertamur. Inprimis itaque post[2] Patriarchæ discessum, missio Johannis in Hiberniam ignominiosum ut diximus sortita est effectum, quemadmodum in historia

[1] *Et .... militasset.* Om. MS. [2] *Post,* in MS.

Expugnationis Hibernicæ manifeste declaratur. Nec mirum qui ad tantam Christi vocationem et in ipsa quoque tanti præconis absentia, filium quem pro se saltem versus Orientem mittere debuerat et in Sarracenos versus Occidentem quæ sunt mundi quærentem, non quæ Christi Jesu infausto misit omine et in Christianos. Proh pudor atque dolor! si vel tantam expeditionem ante eamdem quam in miseros tunc misit fideles et infructuose ad Christi patrimonium et Christianitatis subsidium destinasset, terra sacra a canibus inmundis et paganorum spurcitiis nondum prophanata, in sua procul dubio integritate retenta fuisset. Ut autem ea quæ tribus sequentibus annis ad divinam ultionem et terribile cunctis exemplum tanti viri ruinam tam efficaciter expleverunt clarius elucescant, secundam distinctionem hic terminantes, et tertiam inchoantes, paulo remotius ordiamur.

FINIS DISTINCTIONIS SECUNDÆ.

INCIPIUNT CAPITULA TERTIÆ DISTINCTIONIS.

[1] *Corrige* Gregorii, B.

tanquam apostatico, quod pudor pariter et dolor extorsit, ab ipso prolato.

XII. Quare se nunc segnius quam olim Normannia defendat? Quæstio facta et responsio data.

XIII. De Rege Henrico apostematis incommodo circiter inguina correpto, et confessione demum facta, magis extorta tamen quam devota.

XIV. Visio nobili viro Ricardo de Riduariis ostensa, et de Rege Henrico in brevi completa.

XV. De Imperatore Frederico, crucis negotium et votum peregrinationis assumptum viriliter interim et incunctanter aggresso.

XVI. Visio quam super crucis negotio vidit ille qui scripsit hæc, et visionis expositio.

XVII. De Imperatoris animositate, et litteris despicationis Saladino transmissis.

XVIII. Responsio Saladini, et litteræ contrariæ Imperatori ab ipso directæ.

XIX. Qualiter Imperator per Hungariam iter arripuit, et, Danubio transito, per Vulgariam in Macedoniam venit.

XX. De nunciis ad Imperatorem Græcum transmissis, primoque captis et detentis, deinde ex timore remissis, et victualium foro concesso.

XXI. De fraude Soldani Yconii, et terra ipsius tota per quadraginta dies in armis et inedia, periculis multis bellisque fere continuis transpenetrata, armis quidem et animositate, grandique hostium strage, via parata.

XXII. De Imperatore fluvio quodam Armeniæ post tot victorias submerso (proh dolor!) et extincto, et exercitu tanto apud Antiochiam exinanito, et post tantam inediam copia secuta, tam distemperato quam disperso.

XXIII. De Imperatoris filio cum exercitus parte, sed longe minore, de Antiochia Tyrum, de Tyro Aconem, viriliter transeunte.

INCIPIT PRÆFATIO IN TERTIAM DISTINCTIONEM.

Preface.

HACTENUS ad summas rotæ circumferentias qualiter ascensum non merita dederunt, sed misericordia; non virtus hominis aut vitæ dignitas, sed gratia potius et superna diutius conversionem exspectans tolerantia, declaravimus. Nunc autem qualiter ad ima rotæ descendit, et ignominiosum denique sortita exitum obstinata malitia, pagina præsens explicabit. Habeat igitur ex præmissis unde respiraret, et unde speret, mens humana, quam diu siquidem quasi de conversione spes concipitur et correctione. Habeat hic autem unde tremat ac timeat finalis impietas. Habeat, inquam, unde casum formidet atque ruinam reprobata perversitas.

GIRALDUS CAMBRENSIS

DE INSTRUCTIONE PRINCIPUM.

INCIPIT DISTINCTIO TERTIA DE PRINCIPIS CUJUSDAM NOSTRI TEMPORIS SUCCESSIBUS ET GLORIA.

CAP. I.

De ultima inter Reges Ludovicum et Henricum collocutione, et lacrimabili inde Lodovici Regis ad Dominum supplicatione.

Conference between Henry and Louis. Louis protests against the occupation of Auvergne, Berry, and other places.

LODOVICUS itaque Francorum Rex post multas inter ipsum et Anglorum Regem variis ex causis motas discordias, et ex discordiis graves interdum inimicitias, ex utrisque vero gravissimos quoque bellorum plerumque conflictus, demum in ultimo quod inter ipsos fuerat colloquio, senio jam et valetudine confectus,[1] Anglorum Regem coram Willielmo Remensi Archiepiscopo, et duobus ejusdem fratribus, Comite Theobaldo et Comite Flandrensium Philippo,[2] in hæc verba convenit: "In multis mihi, Rex, ab initio regni vestri et ante spreta, fidelitatis et hominii reverentia; sed, ut de aliis taceam super terris præter jus et æquum occupatis, injurias irrogastis; sc. præ cunctis injuriis illa de Alvernia longe major est et manifestior;

[1] "Morbo paralysis laborabat." De Nangis, i. 68.

[2] "Adde, *et Henrico Campaniæ Comite.* Nam Philippus Flandriæ Comes frater non erat Remensis Archiepiscopi Willelmi." Bouquet. I have drawn out the stem of this family in the Appendix.

quam citra jus omne contra coronam Franciæ tam impudenter detinere præsumitis. Porro viribus de cetero et armis, ob ætatis ingruentiam, hanc terram vel alias recuperare non prævaleo, querelæ tamen et causæ non renuntio. Quin immo coram Deo et baronibus his regni, nostrisque fidelibus, jura coronæ publice protestor, et hoc ex nomine, Alverniam in primis, Berri cum Castello-Radulfi, Gisortium cum Vigesino Normannico; supplicans Regi regum, qui mihi heredem dedit, quatenus qui mihi, peccatis exigentibus, jura coronæ revocare non dederit; saltem heredi meo illud indulgeat. Causam itaque regni Deo et heredi meo ac baronibus coronæ de cetero committo." Et sic reversus ad suos cum lacrimis colloquium terminavit.[1] Verum lacrimosa oratio et justa boni viri deprecatio adeo apud Deum exaudiri meruit, ut non solum adversus Anglorum Regem, verum etiam universos regni proceres, dispersa revocare, et tanquam ad vindictam divinitus indultam, filio datum est, etiam in teneris annis, eorum, qui simplicitate paterna nimis insolenter abusi fuerant, superbiam frangere et sublimium potenter colla calcare. Quod et viro bono ac Regi Christianissimo Lodovico tanquam in senectutis solatium et lacrimosæ querimoniæ pariter et petitionis effectum, per visionem in somnis, parum ante obitum suum, in hunc modum declaravit Deus. Videbatur enim sibi videre, collectis in præsentia sua tam Anglorum Rege quam baronibus regni Franciæ majoribus cunctis, filium et heredem suum Philippum procedentem in medium, et baronibus per ordinem, qui jura coronæ suæ detinebant, humanum

[1] The act of agreement passed between the two kings on this occasion will be found in Hoveden, f. 326, and in Brompton, p. 1134, taken from Benedictus Abbas. All dispute respecting their separate possessions, saving the places here mentioned, was to be finally adjusted. The same agreement was repeated by Philip in 1180, according to Trivet. I may observe, that Giraldus is the only authority for this vehement protestation of the French King. Neither can it be said with any propriety to have been a just one, since the countries in question belonged originally to the Dukes of Normandy; according to William of Newbury, ii. 24.

sanguinem in cipho aureo propinantem; incipientem quoque a stirpe materna, Blesensibus, sc. avunculis suis, et Duce Burgundiæ, nec non et matre ipsa Blesensium sorore; et sic per Comitem Flandriæ Philippum consequenter transeundo, poculum usque ad Anglorum denique Regem Henricum producentem. Mira siquidem visio, quoniam eodem ordine quo visus est eis potum illum sanguineum propinasse, defuncto in brevi post patre suo, separatim invasit, et jura coronæ contra tot et tantos detentores tam viriliter etiam in tenera ætate revocavit, tanquam in illos qui pia patris lenitate et mansuetudine nimis insolenter et infideliter abusi fuerant, filius a Domino vindex datus.[1]

Cap. II.

De terrarum a Philippo Lodovici filio, juxta patris supplicationem et visam inde prius visionem, tam erga Blesenses et Comitem Flandriæ Philippum quam erga Regem Henricum, revocatione.

How the vision of Louis was fulfilled, and the Earl of Flanders humbled.

In primis itaque post patris obitum, Philippi Flandriensium Comitis præcipue fultus auxilio, (puta cujus neptem ex sorore, filiam[2] videlicet Comitis de Henou, patre adhuc superstite et id procurante, in uxorem duxerat,)[3] proprios avunculos et matrem Reginam, Ducem quoque Burgundiæ cognatum suum, totumque genus illud de Bleys, Flandrensibus infestum olim et exosum, armis impetiit. In primis, Duci Burgundiæ Alexandro,[4] consanguineo suo, castella plurima; Reginæ Adelæ, matri suæ, dotalitium suum totum et propter nuptias dona-

[1] The same vision, but with some variety, is narrated by Rigordus, as well as by other chroniclers. See Bouq. xvii. p. 4.

[2] Isabella.

[3] Philip succeeded to the throne in 1179, a year before his father's death. De Nangis, i. 68.

[4] Rather Hugo, the third Earl of that name. See Rigordus, p. 14.

tionem; Comiti Theobaldo, Franciæ totius seneschalliam; aliisque munitiones et terras amplas auferendo.[1]

Cum autem Comes Philippus, seneschallia Franciæ, quam ab uxoris parte, de Viromannia oriundæ, adeptam, Comiti Theobaldo sub se quasi vicario jure concesserat, ad manum revocata, jam seneschallus per se, immo plus quam Rex occupavit; (ad cujus quippe nutum a Rege cuncta fiebant,) aliquamdiu fuerit; quoniam cor ante ruinam exaltari solet, Comitissa Flandriæ, filia sc. Radulphi Comitis de Perrona, per quam comitatui Flandriæ Viromanniam viriliter adjecerat, et ditionem suam in Franciam procul extenderat, subito casu et inopinato, citra heredis solatium, in fata decessit.[2] Quod audientes avunculi Regis et stirps Blesensis, idonea tam talionis et vindictæ occasione captata, ad Regem accesserunt jus suum in Viromannia eidem, extinctis heredibus, aperientes, et ut tantum honorem ad manus ejus de jure devolutum, Anglorum Regis Henrici fultus auxilio, ab injusto detentore revocaret, suoque dominio et mensæ regali potenter adjiceret persuadentes. Rex autem quamquam ætate puer, mente maturior et consilio,[3] gratiaque præcipue desuper adjutus, honoris sui et emolumenti monita non respuens, Anglorum Regem tanquam pro patre suscepit, ejusque in hoc articulo se consiliis ex toto submisit.[4] Unde et ad ejus nutum in primis seneschalliam iterum Comiti Theobaldo, et matri suæ Reginæ dotalitium suum,

[1] This dissension arose from the following circumstances:

In the year 1180, in the month of April, Philip married the daughter of Baldwin Count of Hainault, niece of Philip Count of Flanders. The new King's uncles took offence, as thinking the match degrading; but chiefly because it had been communicated to none of themselves, and the Earl of Flanders had only been consulted. To this a new cause of offence was added: Philip had taken from his mother certain castles which had formed part of her dower.

See Gervase in an.; Will. de Nangis, i. 69; Brompton, 1141.

[2] "Obiisse traditur *die sancto Parasceves*, anno 1182 vel 1183, pro variis anni exordiendi modis." Bouquet.

[3] He was then not more than twenty; if we refer these transactions, with Rigordus, to 1184.

[4] This is confirmed by Brompton, p. 1142.

integre restituit. Missis igitur regiis ad comitem nunciis, qui jus ipsius in Viromanniam, mortuis heredibus, protestantes, ut comitatum cum castellis omnibus et municipiis sibi resignaret præciperent, aut despicatas eidem nisi hoc fecerit inimicitias designarent; tale a comite superbia pleno et indignatione, datum est responsum: Quod non solum ex parte comitissæ ipsi jus in terra illa contigerat, sed et patri suo Comiti Terrico fuerat pro maxima pecunia patri comitissæ olim mutuo concessa, et in pignus data. Et proinde hanc ei terram, nisi pecunia prius reddita et suppositione, cujus summam pro voluntate fecerat immensam, non relinqueret.[1]

Comes autem ex contingentibus nihil omittens, et tamen amittens, ad Anglorum Regem Henricum, consobrinum suum, nuncios cum litteris suis direxit, rogans, monens et supplicans, quatenus eum in hoc negotio tanquam sanguine tam propinquum non postponeret; offerens ei et sacramenta et securitates omnes, necnon et obsides bonos, quod in cunctis agendis suis contra Regem eundem de cetero cum ipso fideliter staret, multis in hunc modum suadens verbis; sed quia genus illud se nunquam invicem dilexit, immo quanto sanguine fuerint proximores tanto in necessitatis articulo se semper reddunt deteriores, non persuadens.

Convocatis igitur apud urbem Ambianensem exercitibus utrinque magnis, et Rege Anglorum juniore ad Francorum Regem cum grandi et valida militum manu a patre transmisso, tandem citra martio conflictu, proceribus Flandriæ contra Regem Francorum ob fidelitatem et ligantiam ei exhibitam congredi recusantibus, pace reformata,

[1] This was one of the opportunities of which Philip Augustus gladly availed himself for crushing a powerful vassal. When Ralf III. died, who was Earl of Vermandois and Amiens, his territories passed into the possession of Philip Earl of Flanders, her husband. She dying without issue, these countries should have devolved on the other sister, who had married the Earl of Beaumont.

See William of Nangis in an. 1184; and, for a more detailed account, the Chron. Hannoniæ, published in Bouquet, xviii. p. 370.

terribili cunctis Franciæ proceribus exemplo, comitatu Viromanniæ privatus est comes et humiliatus.[1]

Philip lays claim to Auvergne at the suggestion of the Earl of Flanders.

Anno vero sequente,[2] postquam inter Regem et Comitem Flandriæ pax reformata fuerat et confirmata, toto jam Francorum regno, præter terras Anglorum Regis, ad libitum Regis Franciæ complanato et fortunate redacto, suggestione Philippi Comitis Flandriæ, vindicis animi veneno infecti, Francorum Rex in Henricum Anglorum Regem arma sumere et Alverniam viriliter vindicare decrevit. Præceperat enim pater filio, in ultimo constitutus articulo, quatenus jura coronæ regiæ totis viribus revocaret. Et in primis, ut Alverniam, de qua major et manifestior injuria fuerat, sicut benedictionem suam habere volebat, mensæ regali reintegraret. Convocatis igitur utrinque viribus immensis et in partibus Alverniæ consertis; hinc paucioribus sed potioribus, armatis quippe melius et exercitatis; illinc multitudine quidem multa sed incomposita, nec ad congrediendum ex corde devota; quotidie terras Alverniæ aut non rebellantes sibi occupavit, aut resistere nitentes, in ipso partis adversæ conspectu, cædibus exterminavit. Rex autem Henricus ad solitas versutias se convertens, barones Franciæ, Comitemque Flandriæ præcipue, multis more consueto tam præmissis quam promissis, ad consensum sollicitando, non profecit. Comes enim Philippus, injuriæ non immemor alta mente repositæ, qualiter Rex Franciæ comitatum Viromanniæ per ipsum sibi paulo ante subtraxerat, (quamquam tamen eum mutuo super auxilio sibi invicem, contra juveniles ejusdem impetus, communiter viribus utrisque, sicut facillime poterant conservando, multociens ante inaniter omnino solicitasset,) acriter eidem improperavit. Barones autem alii, propter fidem Regi et regno servandam, alii vero propter metum, ne ad Regis notitiam id perveniret, qui longe patre, quem sic totiens fallere consueverant,

[1] In the year 1185. See Rigordus in Du Chesne, p. 13, and Diceto, p. 630.

[2] A.D. 1187.

gravior erat et asperior, penitus oblata respuerunt. Quum igitur exercitus Anglorum Regis apud Castellum-Radulfi, Francorum vero apud Issondum, quod occupaverant, jam existerent, Rex Henricus ad solitas decipulas se convertens, litteris et nunciis suasit ac monuit, quatenus pax inter ipsos sub hoc tenore firmaretur;[1] quod sororem Regis Franciæ, quæ penes Anglorum Regem dudum extiterat, filio suo juniori, Johanni scilicet, cum comitatibus Pictaviæ et Andegaviæ nuptui darent, necnon et terris omnibus, quas de Francorum regno possidebat; præter Normanniam solam, quæ penes heredem una cum Anglorum regno remaneret. Hæc enim erat hominis hujus natura, quod semper invidebat successori. Hæc autem Philippi Regis soror, et Lodovici filia, custodiæ Regis Anglorum, Ricardo filio ipsius Comiti Pictaviæ matrimonio copulanda, a patre piisimo bona fide commissa fuerat. Quam tamen comes, propter infamiam postmodum exortam, et ob nimiam familiaritatem cum patre suo contractam, sibi copulare modis omnibus recusavit.[2] Dicebatur etenim, et murmur populi fuerat, (quia de veritate non alleviabitur hic quippiam,) quod post mortem Rosomaundæ puellæ, quam Rex adulterinis amplexibus nimis adamaverat, virginem istam, domini sui filiam, et fidei suæ ab eodem fiducialiter commissam, nimis impudice nimisque infideliter dehonestaverit. Proposuit enim, ut fertur, post magnum illud et execrabile[3] inter ipsum et filios, matremque ipsorum Reginam, odium exortum, quia semper ad illicitas enitebatur machinationes, ab Alienora Regina (propter quod et Hugucionem Cardinalem legatum in Angliam de curia Romana transmitti procuravit,) divortio separari, et huic matrimonio copulari; eo quidem animo ut per heredes ex ipsa susceptos, utrisque tam suis quam Francorum viribus, priores ex Alie-

[1] This is also asserted by Hygden, probably upon our author's authority. Twysd. X. Script. p. 2397.

[2] This is likewise asserted by Richard of Devizes, p. 26.

[3] *Exorabile*, MS.

nora filios, qui ipsum infestaverant, efficaciter exheredare prævaleret.

Rex autem Philippus, litteris auditis, statim eas, spreto nuncio, Comiti Pictaviæ Ricardo, qui in exercitu patris existens eatenus eidem sicut decebat fideliter adhæserat, destinavit. Quibus auditis, tanta comes motus est indignatione, tantumque res illa odii fomitem ministravit, quod ex illa patrem hora, tanquam exheredationem suam propter minorem natu filium machinari volentem, suspectum semper habuit et exosum.

Contigit autem his diebus apud Castellum-Radulphi brachium pueri Jesu, in matris gremio, sicut depingi vel exsculpi solet, residentis, jactu blasphemi cujusdam percussum ac fractum, vidente utroque exercitu et admirante, aliquot diebus sanguinem manasse, et blasphemum illum eadem hora miserabiliter exspirasse.[1] Cujus etiam miraculi tanti et tam manifesti occasione, cum utrimque communiter ad spectaculum occurreretur, treugæ per aliquot dies datæ sunt. His itaque sic gestis, procurante Pictaviensium Comite Ricardo, qui jam patris ad honorem propter offensam prædictam minus intendebat, quique bellicum ob hoc pro ipso, vel cum ipso, jam subire discrimen penitus abnuebat; (quia omne regnum in se divisum desolabitur, et quia nihil minus decet quam subdola calliditas animos ad magna conantes;) treuga inter Reges annua eo demum fuerat tenore firmata,[2] quod Alvernia, quam occupaverat, tota Francorum interim Regi quieta remansit.

[1] This is narrated at greater length by Rigordus, among the abuses of a sect called the *Cotarelli*, p. 23, ed. Du Chesne.
A short account of them will be found in Fordun, Scotichron. viii. 32; and in the writers against the Albigenses.

[2] Anno sc. 1187. Will. de Nangis in hoc anno.

Cap. III.

De terra interim Ierosolimitana a Parthis et Paganis graviter impugnata, et fere jam totaliter expugnata.

The successes of Saladin.

Volvitur interea Fortunæ rota, et in Palestinis Ierosolimæ partibus, malleus ille fidelium prænominatus videns quia, vacuo Patriarcha reverso, nihil prorsus auxilii post tantam et tam terribilem Anglorum Regis exspectationem, spes fraudata consequeretur, vindicis animi vitio succensus ad talionem, congestis in brevi viribus inmensis, et armatorum cuneis undique consertis, superbia plenus et successibus, terram sacram circa kalendas Augusti fremebundus aggreditur;[1] ubi et in publico belli certamine, occulto Dei judicio, sed nunquam injusto, nostrorum paucitatem, peccatis urgentibus discordem ab invicem et diffidentem, unanimis barbarorum multitudo conclusit et confecit. Filius quippe perditionis ille, et delinquentium enormiter in terra sacra populorum desuper ultor datus, biennali spatio non cessaverat præmiis, precibus et promissis, fere nationum principes universos et bellatores quoscunque per Asiam seu Africæ totius amplitudinem noverat, vel quorum etiam famam audierat, convocare. Sed ante quidem assumptam Patriarchæ legationem, propter domesticas et intestinas nostrorum discordias, opportunitate captata ad expugnandum,[2] post autem longe abundantius totis viribus ad resistendum et rebellandum; post vacuum vero Patriarchæ recursum, jam longe fiducia

[1] A.D. 1187.

[2] Geoffry de Vinesauf, in his introduction to the Itinerarium Richardi, speaks very strongly against the vices and corruptions of the Christians in Palestine. He does not hesitate to prefer the infidel, with his violence and fury, to the corrupt and debauched Christians, who were unworthy masters of the Holy Land.

No other instance needs be produced than that of Heraclius the Patriarch, who is mentioned in various parts of this work, and who poisoned his opponent the Archbishop of Tyre.

Will. of Tyre, in Martenne; Amp. Coll. v. 605.

majore se cunctis interim viribus acriter et audacter convertit ad expugnandum et ulciscendum. Audita nimirum in primis Patriarchæ ad occiduas partes legatione, totius tam populi quam cleri consilio pariter et desiderio provisa, ut erat vir providus et prudens in gente sua, tanta reformidans Christianitatis auxilia, et præcipue Anglorum Regis adventum, quem adeo formidabilem gentibus olim falso fama confixerat; tam imminens sibi servisque periculum caute ad præsens declinare disponens, plurium annorum treugas cum stabilitate firmandas, priusquam Patriarcha iter arripuit, nunciis variis petiit, sed obtinere non potuit. Fuit quippe tanta supervenientium canum multitudo, quæ numero claudi nec ratione humana poterit æstimari. Proinde tantæ multitudini et tam infinitæ tantilla nostrorum paucitas resistere non prævaluit; præsertim cum offensus fuerit Dominus populo suo, in Cujus fide et virtute *unus utique persequebatur mille; et duo fugabant decem millia,* etc.

Ideoque in illa lamentabili strage et inconsolabili plaga quam in terra promissionis furor Domini nuper exercuit, multi sancti et multi impii miserabiliter in ore gladii corruerunt; ut in illa contritione generali grana separarentur a paleis, ut vasa ignominiæ quassarentur, atque in vasis gratiæ suam Dominus misericordiam revelaret. Nam sicut apostolus ait: *Volens Deus ostendere iram suam et notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa apta iræ in interitum, ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasis misericordiæ, quæ præparavit in gloria sua, quos et vocavit.* Percussit itaque simul justum et impium, ut alterum consumeret, alterum vero consummaret. *Mors enim peccatorum pessima, pretiosa autem in conspectu Domini mors sanctorum Ejus.*

Patet igitur ex præmissis, ut ad historiam revertamur, propter inanes Anglorum Regis promissiones, et graves aliorum principum, quia propter ipsum præcipue ad tanta subsidia missum fuerat, indignationes, mala prædicta contigisse. Væ igitur homini per cujus ignaviam terra sacra

perditioni est data! Væ etiam illi per cujus invidiam postmodum, frustrato fidelium conamine, non recuperata! Væ, inquam, generationi perversæ, per quam nostris diebus scandala mundo tanta venere! Porro sicut terra sacra retroacto pluries tempore, divina permittente justitia, gentilium invasionibus est prophanata; postmodum autem, divina arridente clementia, per fideles recuperata; sic et nostris utinam temporibus, Qui, peccatis urgentibus, justitiam exercuit, pietate qua præeminet et misericordiam exercebit! Summus autem pontifex per varias, immo fere cunctas orbis Christiani partes, non indebite fideles ad terræ sacræ subventionem litteris ac nunciis invitavit. Unde et litteras, quas in Angliam tunc destinavit, hic insertas lector inveniet.

CAP. IV.

Litteræ Clementis papæ ad subventionem faciendam fidelibus.

'CLEMENS Episcopus, servus servorum Dei, venerabilibus fratribus Cantuariæ Archiepiscopo, et suffraganeis ejus, salutem et apostolicam benedictionem.

Brief of Pope Clement III. in behalf of Jerusalem.

'Quam gravis et horribilis persecutionis calamitas in Ierosolimitanis partibus, communium peccatorum multitudine faciente, nuper ingruerit, tum ex ipsa atrocitate facti quod jam fama circumquaque dispersit, tum etiam ex litteris quæ per diversas partes super hoc fuere transmissæ, universitatem vestram [censemus non] ignorare. Interest autem rei publicæ Christianæ ut ad subventionem illarum partium tam majores ecclesiarum prælati, quam etiam minores, diligenti sollicitudine partes suas fideliter imponant. Ne si forte illi terræ oportuna non fuerit celeritate subventum, Ismaelis illa servilis ac nephanda progenies, quæ jam cœpit in eisdem partibus peculiarem hereditatem Domini hostiliter demoliri, virium suarum interim augmentum assumat, et in sua prævalens vanitate, contra filium liberæ, videlicet Christianum, quod absit, calcaneum insolentius erigat,

et eum acrius perseqatur. Cum igitur ipsius Ierosolimitanæ terræ, sicut in qua Christus humanum genus sua morte redemit, jacturæ seu incommoda generaliter[1] contingant Christicolas universos, placuit nobis, cum consilio fratrum, vobis primum qui in specula ecclesiæ positi estis, deinde aliis, ad destinanda subsidia ipsi terræ, nostra dirigere scripta. Proinde rogamus vos et exhortamus in Domino, et per apostolica scripta mandamus, quatinus vos ipsi ad succursum ejusdem provinciæ, tam in personarum quam rerum missione, auxilia competentia transmittatis; ut alii, cum vos viderint hoc agentes, ad imitandum vos exemplo vestro facilius provocentur. Subjectos quoque vestros efficaciter inducatis ad hoc ipsum agendum, ut cum vos et illi socii fueritis passionis, debeatis esse, quemadmodum dixit apostolus, et participes consolationis, ac remissionis illius quæ proficiscentibus illuc, vel congrua suffragia transmittentibus, prius a predecessore nostro bonæ memoriæ Gregorio papa, et postmodum a nobis, generaliter est indulta. Volumus autem ut clericos, qui vestræ juris ditioni subsistunt, auctoritate nostra et vestra cogatis ut de bonis quæ habent terræ illi non differant subvenire. Constituatis quoque singuli per episcopatus vestros clericos discretos, fideles et providos, qui subventionis pecuniam studiose colligere debeant, et cum consilio vestro atque aliorum prudentum virorum si necesse fuerit, fideliter dispensare.[2] Sane quicumque vere pœnitens in persona propria illuc iverit, remissionem habebit omnium peccatorum. Qui vero de rebus suis competens subsidium direxerint ad partes easdem, sive pro se aliquem miserint, qui ibi pro Christiani populi defensione debeant immorari, arbitrio vestro committimur de remissione peccatorum, considerata tam qualitate quam subventionis quantitate, ipsis vere pœnitentibus, concedenda. Præterea si qui sint inter proficiscentes illuc qui ad præstandas usuras sacramento teneantur astricti, creditores eorum canonica censura sine appellationis impedimento cogatis ut eorum a sacramento

[1] Bis in MS. [2] Bis in MS.

penitus exactione desistant. Si qui vero pro solvenda forte tenentur et ad præsens illam solvere nequiverunt, volumus ut de possessionibus ac aliis bonis eorum sufficienti cautione recepta, usque ad eorum reditum, vel, si ibi decesserint, receptionem nuntii certi de obitu, solutionis terminus prorogetur, ne hujusmodi occasione commodum tam necessarii hoc tempore itineris interim debeat retardari; ita tamen ut cum redierint, sive rumor certus intonuerit de morte ipsorum, creditori de sorte possit satisfieri competenter. Verum quia nisi Dominus custos fuerit civitatis, frustra vigilant custodes illius, nec proficit immo deficit humana solertia si divino fuerit suffragio destituta, misericordiam Dei sedulo ante omnia precibus invocate, et per ecclesias prædicate jugiter invocandam, ut non attendat iniquitates populi, sed sola miseratione sanctuarium suum et ex alto sanctam civitatem Jerusalem tueatur, nec eam nefandis manibus impiorum contaminari permittat. Satagite etiam ut quoscunque inter se inveneritis discordantes, eos ad pacem bonam et animorum concordiam exhortatione aut districtione canonica revocetis, ut cunctis simultatibus et odiis amputatis, animosiores et magis concordes efficiantur ad illam gentem superbam conterendam, et de partibus illis cum auxilio Domini penitus effugandam. Nos etiam omnes illos qui in personis propriis eo vadunt, eorumque familias mittunt, sub beati Petri et nostra protectione, donec redierint inde, suscipimus, et omnium bonorum suorum quanta volumus securitate gaudere. Dat. Later. iiij idus Febr. pontificatus nostri anno primo."

Cap. V.

De Comite Pictaviæ Ricardo primo magnatum[1] Cisalpinorum cruce signato, tamque Cisalpinis principibus quam et universis exemplo dato.

His igitur in transmarinis Ierosolymorum partibus, nutu divino, tam ad ulciscendum minus ferventem Orien- **Henry, Philip, and the Emperor Frederick assume the cross.**

[1] *Magistrorum*, MS.

talis ecclesiæ devotionem, quam ad exercendam et experiendam fidei fervore devotam Occidentalium obedientiam, circa kalendas Augusti miserabiliter perpetratis; fama tam flebilis eventus hujus ad occiduas partes circa kalendas Novembris proximo subsequentis,[1] perveniente, statim Pictaviensium Comes Ricardus, in auris auditu primo, urbe Turonensi ab archiepiscopo loci ejusdem ad vindicandam Christi injuriam strenua devotione crucis signaculo est insignitus.[2] Unde et Cisalpinis principibus strenuo facto tam nobilis ausus exemplo donato, Rex Anglorum, Comitis pater, Henricus, et Philippus Rex Francorum, laudabili emulatione, quanquam discordes ad invicem antea fuerint, eodem in loco et eadem hora, apud Gisortium sc. colloquio constituto,[3] persuadente qui ad hoc venerat archipræsule Tyrensi,[4] immo gratia desuper inspirante favorem, cum multis et magnis tam cleri quam populi viris, unanimi concordia circa kalendas Februarii salutiferæ crucis signum in humeris assumpserunt.[5] Terminum autem iter arripiendi ad tanti aggressus præparationem et adimpletionem,[6] annum, Pascha videlicet, non proximum, sed secundo subsecuturum præfixerunt.[7] Statuerunt et communi assensu cruce signatos terras et redditus suos per triennium spatium ab assumpto itinere stabili impignorari posse conventione. Decimas quoque rerum omnium ac possessionum eorum, qui iter hoc non arriperent, ad peregrinantium sustentationem dandas ubique decreverunt. Quibus ita patratis excommunicationis sententiam ibidem coram Regibus et populo toto, archiepiscopi et episcopi, qui convenerant multi, in illos dederunt qui peregrinationem istam ausu temerario præpedirent; et cruce signatos, seu infra ter-

[1] A.D. 1187.

[2] In addition to our English Chroniclers, see the Chron. Turon. p. 1030, in Martene's Amp. Coll. tom. v.

[3] Habito, mense Januario, an. 1188.

[4] Gulielmo.

[5] De Vinesauf, p. 257. The French took red, the English white, the Earl of Flanders green, crosses. Hoved. 365, b.

[6] *Præp. animum et ad ampliorem P.*, MS.

[7] A.D. 1190. For the "Statuta in susceptione crucis," see Will. Neubrigens. iii. 23.

minum prædictum se præparando, seu post iter assumptum, vel in eundo vel redeundo perturbarent, vel terras etiam ipsorum interim qualibet infestatione molestarent. Hæc autem sententia, ibidem data, postmodum a summo pontifice Lucio et ab universali ecclesia est confirmata.

Sicut autem ad Comitis exemplum Reges, sic ad Regum exemplar Romanus Imperator Frethericus, necnon et ad monita venerabilis Albanensis Episcopi et Romanæ ecclesiæ Cardinalis, Illo cooperante a quo sancta desideria, recta consilia, et justa sunt opera, ad *Lætare Jerusalem,*[1] in curia illa magna, quam Curiam [Dei] vocant, in nobili urbe Maguntina, cum majoribus regni Teutonici ordinis utriusque viris crucem magnifice suscepit.[2] Sic itaque per universos propemodum Europæ fines ad principum exemplum orbe composito, adeo Salvatoris injuria singulorum animis altius insedit, ut in quolibet hominum conventu, respectu signatorum, paucos videris non signatos. Videbatur enim tanquam opprobrium crucis vindictæ istius sicut animum sic et signaculum non suscipere; qui feliciter quidem et efficaciter ipsi fuissent obsequiis, ut creditur, obligati, si tantam meruissent persequendi et perficiendi gratiam, quantam habuerant aggrediendi voluntatem. Propter principum quippe discordiam pariter et invidiam, aliorumque superbiam et arrogantiam, effectui per illos mancipari negotia tanta, sicut ex post facto claruit, peccatis urgentibus, divina justitia non permisit. Quoniam, ut ait Cassiodorus, "populus armatus sine Deo inermis." Porro quemadmodum tota Christianitas, ut dictum est, ad impugnandum et vindicandum, sic et universæ gentium nationes et infidelium populi ad resistendum excitantur et rebellandum, unde et tanta terræ turbatio tantaque mundi concussio a multis retro sæculis non est audita.

[1] Fourth Sunday in Lent.

[2] De Vinesauf, ibid. p. 258.

Cap. VI.

De astronomicis ex hac turbatione tanta deceptis et litteris quibusdam consolatoriis a quodam directis.[1]

The astrological predictions of this age.

Hanc autem perturbationem tantam et mundi commotionem philosophi nostri temporis et astronomici tam Toletani[2] similiter quoque et Apuli,[3] nec non et alii multi, per annum ante vel amplius ex planetarum cursibus et motibus arte magica providerunt et prædixerunt. Porro in hoc decepti communiter omnes extiterant, quod terrenorum motionem, terræ motum ad litteram futurum esse putabant; contentorum eventum in continens ipsum falso convertentes; unde et urbium multarum in orientalibus præcipue plagis absorptionem prædicabant. Quoniam in partibus eisdem plurimarum urbium et castrorum eversiones per hanc commotionem effectæ sunt. Sicut ex litteris cujusdam philosophi nostri temporis quibusdam familiaribus suis, consolandi gratia super hoc directis, et hic insertis, palam fieri potest.

"Placuit ut remedia contra procellarum totiens præmissarum et prævisarum intemperiem, prout a prudentioribus nostræ professionis accepi, vobis propalarem. In primis itaque sciendum est quot mala prædicentur, et quibus temporibus evenire declarandum. Prima vero tempestatum, ut aiunt, ultima die Augusti plurimum violenter clarebit. Secunda, die Nativitatis beatæ Mariæ, quam plura morborum genera comitantur. Tertia, xvi. die Septembris, multis malorum generibus exuberans, canitur evenire. Quarta et[4] ultima, planetis omnibus in Virgine commorantibus, partibus septentrionalibus plusquam ceteris est timenda. Sed nec hæc, nec præmissæ duæ, ut nescio qui errore temere ac passim limphante ducti, secreta Minervæ detegentes, mentiuntur evenire evenient, nec eisdem temporibus, nec adeo

[1] See also Hoveden, f. 356.
[2] *Tolerani*, MS. et sic infra.
[3] *Appulli*, MS. "Astrologi, tam Hispanenses quam Siculi." Hoved. 356.
[4] *Qualiter ult.*, MS.

severiter, ut falsi prædicatores prædicant, invadent, etsi multa mala per diversas regiones ex his oriantur. Quarta, quæ maxime verenda est, planetis omnibus et Cauda in Libra convenientibus, XII. die Octobris, duabus horis ante mediam noctem, qua elucescit dies. Inde incipiet, et duobus diebus et dimidio durabit. Maximum autem remedium in istis est, quod quo majus est. Quintus clima et loca huic vicina potissime invadet; et quod hæc regio, et præcipue nostra provincia, minorem quam ceteræ patietur ruinam. In locis vero solitis fumigate, et quo minus pervia sunt casui per terræ motum, faciendæ sunt domus subterraneæ ex viminibus, quarum longitudo vergat ad austrum, ut cito possit ventus elabi, in lateribus montium ventis oppositorum, in quibus latendum est, et electuariis confortativis et fumigationibus odoriferis ex olibano, ligno aloes, et aliis aromaticis, propter aeris corruptionem, utendum. Sed et in his et ceteris divinam protectionem exorandum. Et pro rato habeatis, quod ex eadem qua hic addiscuntur arte, nostra et aliorum constanter promittitur liberatio. Ars ultra communem hominum existimationem se extollit. Nec vos moveat acerba minis Toletanorum promissio; quoniam quæ nimis severiter promittuntur mitius accident, nec generaliter evenient quæ publice prædicantur."

Hoc mirum enim et rationi dissonum erat, perturbato mundi pretio ac Redemptore, necnon et universorum Plasmatore, mundus universus turbaretur, et ligno pretiosissimo in quo salus terræ facta est tam irreverenter amoto, terræ superficies moveretur?

CAP. VII.

De Comite Ricardo iter aggressuro, sed per patris malitiam impedito, et ob hoc ad guerram animose converso.

HIS igitur ita completis, inclytus ille Pictaviensium Comes Ricardus, qui non petere exemplum, sed dare dignus erat, sicut primus extiterat in obligatione, sic primus immo

Richard is prevented by his father from joining the Crusade.

præcipuus esse proponens in aggressione, ad patrem humilis duo petiturus tanto aggressui necessaria, sed non impetraturus, accessit. Petiit enim quod vel ipse pecuniam ei super comitatum Pictavensem usque ad terminum peregrinis indultum mutuam daret; vel alii cuivis, fideli tamen et patri et sibi, tutisque manibus et securis, impignorari posse concederet, et quod id quoque carta sua confirmaret. Et quoniam tam longinquum iter et periculosum arripere debuit, ne quid absentia sua tam longa in præjudicium ipsius malitiose machinari posset, fidelitates procerum regni Anglicani, necnon et terrarum transmarinarum, ipsum jure hereditario contingentium, fidelitates, salva in omnibus fidelitate patri, prius et exhibita et debita, suscipiendas indulgeret. In quorum utroque Rex, ipsum audiens quidem sed non exaudiens, conceptam animo nequitiam responso tali palliavit: "Simul, O fili carissime, simul et non separatim ituri sumus et tantum iter aggressuri, ubi non solum pecunia, sed et omnia viæ necessaria, nobis, ut decet, erunt communia. Nec tibi quicquam deesse poterit quod mihi superesse videatur, quia nil nisi mors sola, quæ parcere non novit, nos ab invicem separabit." Invidit enim etiam et filio pater prima tanti aggressus conamina, primitiasque laboris egregii, viæque gloriam percelebrem, victoriamque, si forte acciderit, tam insignem; cum tamen si felix utique, si fortunatus fuisset (quia gloria patris, ut ait Salomon, est filius sapiens), si quid gloriæ, si quid prosperi eventus in hac via filio Fortunæ favor adjecerit, quasi suam ipsius gloriam reputare debuisset.

Comes autem invidiam ejus atque malitiam satis advertens, cum aliud elicere responsum non potuisset, a patre filius corpore simul et corde decessit. Pictaviam itaque regressum, cum ipsum tanto apparatui necessaria modis omnibus maturare, nunciisque ad Regem Siculum,[1] sororium suum, propter navigium properandum

[1] William II.; "ipse ad subsidium terræ sanctæ proprior et pronior existebat," Vinesauf, 258.

jam præmissis, iter in æstate proxima incunctanter arripere velle Rex audisset, ad dolos exquisitos nec non insolitos se convertens, conceptumque livorem dissimulare non prævalens, præmissa pecunia grandi, majorique promissa, quanquam tamen quasi in occulto, præpotentes Pictaviæ proceres et Gasconiæ, necnon et Comitem Sancti Egidii Raimundum,[1] ad infestandum undique filium excitavit; ut vel sic ipsum a Christi obsequiis, quæ tam votive maturando susceperat, revocaret; immemor penitus, vel contemptor potius, excommunicationis sententiæ tam solempniter et generaliter, ubi et ipse præsens fuerat, datæ in illos qui ad Christi obsequia vocatos et signatos qualibet infestatione molestarent.

Comes autem, his auditis, ut erat armis strenuus et animosus, collectis viribus ad proximos primum, Pictavenses sc. sibi rebelles, viriliter se convertit, majores ipsorum et magistros infra castellum cui nomen Tailleburt concludens et obsidione cingens; eosdem infra paucos dies ad deditionem pariter et crucis susceptionem, quia non aliam voluit redemptionem, cum tamen plures quam LX. de potioribus fuissent et electis, coarctavit. Porro, pacificata tam subito Pictavia et castello de Tailleburt, ante tempus hujus inexpugnabili, nunc jam tertio ab ipso præcipitato, statim Gasconiæ fines cum manu valida impiger et importunus aggreditur, ubi reformatis in brevi quæ destructa videbantur et deformata, continuo Tholosæ fines potenter invadit, captisque munitionibus multis, quibusdam dimissis aliisque receptis, cum nobilem urbem Tholosanam a qua non longe jam aberat, quam et sibi jure materno vindicabat, aggredi jam parasset, nuntios Francorum Regis, ad supplicationem Comitis Sancti Egidii directos, suscepit, quatinus a cœpto desisteret, jusque suum in curia Franciæ

[1] Raymond S. Gilles, Count of Toulouse. If this be true, though at first sight improbable, it will account for the reason of Richard's afterwards proposing that his difference with Raymond should be adjusted through the medium of the French barons. A proposal which created disgust in the mind of his father. See Hoveden, f. 368.

et injuriarum ultionem juste susciperet, ex parte Regis nuntiantes. Missi sunt etiam nuntii ab eodem Francorum Rege seneschallis Normanniæ et Andegaviæ, quibus mandavit quod vel comitem quantocius revocarent, vel de treugis inter ipsum et Anglorum Regem firmatis de cetero non confiderent.[1] Comes autem, fortunam ut assolet urgens et successibus instans, nec ad mandata Francorum Regis et crebras comminationes, nec ad seneschallorum supplicationes, nec ad patris etiam cui jam in Anglia nuntiatum id fuerat admonitiones, a nobili potuit ausu revocari. Sicut enim animosus erat et audax ad aggrediendum, sic pertinax quoque et perseverans ad perficiendum: unde et titulum ipsius, quem Hibernica Topographia nostra depingit, et hic inserere dignum duxi.

Cap. VIII.

De titulis Ricardi Comitis Pictaviæ occasionaliter hic intersertis.[2]

Richard's character.

Sequens vero, quia de primævo præmissum fuerat, cujus digna laudum preconia vox preconis non silebit, provida patris dispositione, paternæ nomen renuens, maternæ stirpis honorem statim adeptus, terram hactenus indomitam in tenera ætate tanta virtute rexit et domuit, ut non tantum ipsam per omnes ejus anfractus longe plenius et tranquillius solito pacificaret, verum etiam mutilata dudum et dispersa reintegrans, strenua virtute pristinos in status singula revocaret.

In formam igitur informia redigens, in normam enormia quæque reducens, fortia confundens, et aspera complanans, antiquos Aquitanniæ terminos et jura reformavit.

Fortunam siquidem urgens et se in anteriora protendens

[1] According to Hoveden, he boasted that he would possess himself of the whole of Normandy, f. 365, b. See also Diceto in an. 1188.

[2] Ex Topog. Hib. 752.

tempora, sibi contemperans et semper successibus instans, Cæsarque secundus, nil credens actum cum quid superesset agendum, rebusque in bellicis furibundus in arma, [nec ullas [1]] nisi sanguine fuso gaudens incedere vias; cujus quoque nec prærupta montium latera, nec aereæ turres arte situque hactenus inexpugnabiles tam artificiosos quam virtuosos, nunc arduos et sublimes, nunc subitaneos animosi pectoris impetus, prævalent impedire. Sed quoniam semper mala sunt vicina bonis, errore sub ipso, pro vitio virtus, crimina sæpe tulit, pacis et justitiæ zelo defervens, ut in primis gentis indomitæ reprimeret audaciam, tutamque inter nocentes redderet innocentiam, in male meritos juris rigore desæviens; unde non indigne laudem a dignis promereri debuerat, lividorum latratibus cœpit in commune crudelitate notari; quam quidem et ob hoc constat sine causa notam incurrisse, quod, residentibus paulisper causis, mansuetudinem induens et clementiam, citra rigidum longeque trans remissum, ad aureum illud medium accedens, paulatim rigor ille resedit.

Præterea, qui contulit naturam, contulit et naturæ passionem. Ad reprimendos namque ferocissimos animi ipsius motus hic leo noster, plusquam leo, quartanæ stimulo leonino more vexatur, quo sic continue fere tremit nec trepidat, ut et sui tremore mundum universum tremere faciat et timere.

Inter varias igitur quibus præeminet virtutes peculiari quadam prærogativa, trina hunc insignia incomparabiliter reddunt illustrem: strenuitas et animositas eximia, [largitas[2]] et dapsilitas immensa, semper [3] laudabilis in principe ceterasque adornans virtutes, tam animi quam verbi firma constantia. Et ut brevi eloquio laudis ad cumulum [multa] concludam, egregio fratri sola est ætate et non virtute secundus.

Diversis igitur tam moribus quam studiis eodemque radice duo cum fuerint, perpetuæ tamen laudis gloriam,

[1] Om. MS. [2] Om. MS. [3] *Super*, MS. et ed.

æternitatisque memoriam uterque promeruit. Ambo staturæ grandis, pauloque plusquam mediocris, et formæ dignæ imperio. Strenuitas illis et animi magnitudo fere par, sed via virtutis valde dispar. Ille[1] lenitate laudabilis et liberalitate; iste[2] severitate spectabilis et stabilitate. Ille suavitate commendabilis, hic gravitate. Illi facilitas huic constantia laudem peperit. Ille misericordia conspicuus, iste justitia. Ille miserorum et male meritorum refugium, iste supplicium. Ille malorum clypeus, iste malleus. Martiis ille ludis addictus, hic seriis; ille extraneis, iste suis; ille omnibus, iste bonis. Ille magnanimitate mundum ambiebat, iste sibi de jure competentia non inefficaciter appetebat. Sed quid per singula curro? Tantos ab uno principe duos et tam diversissimos nec præsens ætas, nec ulla recolit antiquitas. Sunt etiam hic addenda[3] prioribus ea quæ ex post factis adjicienda cognovimus. Quanto strenuitatis indicio Angliæ coronam adeptus, in peregrinatione postmodum Ierosolymitana Messanæ muros irrupit; et intus existente Francorum Rege Philippo, sed nil tale meditante vel suspicante, eandem nihilominus viriliter intrando debellavit. Insulam Cypricam, piratis asylum hactenus et paganis, felici navigio subjugavit, et tyrannum, qui imperatoris quoque nomen sibi usurpaverat, captivum abduxit. Dromundum[4] Saladini, ad Aconem muniendum armis et victualibus refertum, obiter offendendo, per galeas audacter expugnare, rostrisque ferratis subtus penetrare, donec mari absorptum videret, non cessavit. Demum Aconem veniens, murosque statim cum Francorum quoque Rege Philippo se viriliter habente, suffodiens et dejiciens, urbem potenter expugnavit, et tria Turcorum millia in ore gladii decollavit. Catervam Babylonicam ad munitionem Ierosolymæ de Ægypto

[1] Henricus. [2] Ricardus.

[3] Here the author has omitted part of his description of Richard, which is found in the Topogr. p. 753, to make room for this new matter, evidently added at a later period.

[4] "Quædam navis permaxima, quam dromundam vocant." Radulph. Coggeshale, p. 64, ed. Bouq.

transmissam non procul a Darone[1] confecit; et multis Turcorum millibus qui eam deduxerant, manu modica sed electa, in fugam conversis, tria camelorum millia gazis Ægyptiis onerata reduxit. Et quod omnium majus erat et animosius, urbem Jopen a Turcis iterum occupatam, armis quoque et viribus refertam, navigio exiguo nimis et exili recuperavit, et tam modicis viribus, quoniam audentes Fortuna juvat, tot Turcorum millia, collatis signis et erectis, temerario potius ausu quam provido, cruentam in fugam dimicando convertit et confecit. Quæ quidem omnia, si humiliter animoque puro ac simplici et intentione mera, superbia videlicet et invidia procul expulsis, ad Dominum omnia referens agere curasset, Dominoque dedisset gloriam quotiens aliquod fecerat gloriosum, cuncta per ipsum, ut creditur, laudabili fine completa fuissent. Quoniam, ut ait Petrus in epistola prima; *si quis ministrat, tanquam ex virtute quam administrat Deus, ut in omnibus honorificetur Deus.* Super quem locum Augustinus: "Cum omnia bene et secundum Dei voluntatem feceritis, non vestris meritis, sed gratiæ Ipsius et viribus, ut alii videntes opera vestra bona, glorificent Patrem qui in celo est." Sed quia sine vitiis nemo nascitur, optimus ille est qui minimis urgetur, et quoniam nemo sine crimine vivit, et nihil omni parte beatum, nihilque, ut ait Tullus simplicius, in genere omni ex parte perfectum natura expolluit, inter universos nostri temporis principes strenuissimum hunc confidentissime dixerim; sed præter alias quibus præeminet virtutes, et varias quibus emicat tam naturæ quam industriæ dotes, tribus ipsum virtutibus quas subtacendas potius quam exprimendas, ne contraria juxta se posita magis appareant, nunc censuimus, prædictum esse datum fuisse, &c. Sed hæc hactenus: de cetero ad historiam revertamur.

[1] "Darum ultimum castellum Christianitatis versus Babyloniam." Rad. Coggesh. p. 65. Probably, however the true reading is, *ab Acone.*

CAP. IX.

De Rege Henrico interim in Anglia rapinis variis et decimarum exactionibus intento, et visionibus quampluribus commonitoriis et comminatoriis frustra sibi propalatis.

A vision.

REX autem Henricus qui decimarum interim exactionibus,[1] forestarum in Anglia causis, variisque rapinis ad exaggerandum pecuniam modis omnibus operam dederat, audito rerum istarum eventu, Comitemque a cœpto nullatenus posse revocari, gravissimam etiam Francorum Regis, si non ocius revocetur, indignationem pariter et despicationem; visoque et animadverso totam in filium machinationem suam, sic ut semper consueverat, et excommunicationis sententiam per ipsum tam sollempniter datam in caput proprium reversuram, anxius et dolens versus mare Normannicum transfretaturus accessit.[2] Multos autem in Anglia et fere majores cunctos, nec solum amicos et domesticos verum etiam inimicissimos, eosque præcipue quos magis exosos habebat et suspectos, illos quidem blanditiis alliciens et promissis, istos vero comminationibus urgens et potestate, crucem suscipere fecit; unde et coram magnis quibusdam viris, sed familiaribus tamen, quandoque verba hujuscemodi ex abundantia cordis emisit: "Nonne Francorum," inquit, "Regem caute satis circumveniendo decepi, quem tanto labori et tam periculoso, ex industria, ut obligaretur induxi, cum tamen in me est[3] vel iter arripere vel supersedere." Unde et non nisi in dolo crucem creditur suscepisse, cum vellet a curia Romana, pecuniæ interventu, sicut in multis illicitis crebro consueverat, absolutionis facile impetrare posse dispensationem. Proinde vehementius admirandum quoniam tanquam cani comparandus in fœnili; nec ipse hoc aggredi animo

[1] The tithes mentioned, p. 98. See also Hoveden, 366.

[2] July 10, 1188, according to Benedictus Abbas. See also Hoveden, f. 367, b.

[3] Bouquet reads *in mea;* sc. voluntate; the sentence having been left unfinished by the scribe.

habebat, et tamen alii cuilibet, etiam filio, idipsum aggredi non mediocriter invidebat.

Apud Geldefordiam igitur versus mare deproperans cum Rex pernoctasset, capellanum quendam de curia, cui nomen Gualterus, agnomine Daumartin, Dominus eadem nocte tali visione visitavit. Videbatur enim ei quod Archiepiscopum quendam, quasi ad altaris sacramenta stantem videret insignitum, flammeum manu dextera gladium tenentem, tanquam alteram Paradisi rompheam, aditum januæ celestis nisi pœnitentibus et conversis abnegantem. In quem dum diligentius intenderet, videbatur ei quod Thomas olim Cantuariensis existeret, qui protinus oculos in ipsum acriter contorquendo, gladiumque vibrando, sacrum os in hæc verba Latina resolvit: "Vide, gladius iste recens est, nunc fabricatus, nondum refrixit. Gladius iste transverberabit dominum tuum Regem; juxta illud Psalmistæ, *Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit*; *arcum suum tetendit, et paravit illum.*" Eoque dicto, et persona terribilis evanuit; et presbyter præ timore a somno experrectus exiliit, statimque ad ecclesiam, quoniam in aurora illud acciderat, accelerando, missam de Sancto Spiritu pro Rege celebravit; et sic ad capellam accedens, post missam, priusquam Rex exiret, visionem ei secreto revelavit. Qua audita, ter versus altare genibus flexis, quasi per intervalla trium Dominicarum orationum, dextra manu frontem faciemque consignans, ad cameras inde consiliaque transivit. Die vero procedente, hora quasi inter primam et tertiam, vocatus est ad Regem presbyter, qui in capella inter clericos curiæ, quorum et ipse unus extiterat, residebat; ad quem cum in diversorium quoddam, parte domus penitiori, adductus fuisset, ostium intranti Rex, in angulo quodam solus residens, capitis in ipsum concussione, nomen ejusdem ingeminans, inquit: "Galtere, Galtere, gladius tuus crudeliter secare jam suscepit, quia Castellum-Radulphi jam nunc amisimus." Nunciatum etenim ei de transmarinis eadem hora fuerat, Francorum Regem castellum illud, cum adjacente provincia tota,

per custodum ipsorum proditionem occupasse.[1] Cui cum presbyter consolationis verba referre parasset, protinus a thalamis ad aulam Rex exivit.

Circa hæc eadem tempora vir bonus et litteratus hanc in somnis vocem audivit, "*Vide, lege, hoc de rege*;" et deorsum intuens, vidit hoc scriptum in terra, "*Signum meum levavit super se, et tormentum portabit in tormento; venter enim uxoris ejus intumescet contra eum.*" Et paulo post, "*Velabitur cum velatis.*" Finis autem visionis hujus finem Regis ærumnosum et sepulturæ locum designavit, sicut in sequentibus palam erit.[2]

Cap. X.

De Comite Pictaviensi Ricardo a patre dissociato, ad Regem Franciæ converso.

Richard forsakes his father, to league himself with Philip.

Cum autem ad portum inde, qui Portus os vel ora[3] dicitur, [pervenisset,] matrona quædam nobilis, cui nomen Margareta de Bohun, a longinquis regni finibus ad ipsum veniens, post cetera multa tandem eum in hæc verba convenit: "Domine mi, nunquam de statu vestro tantum quantum nunc timorem concepi. In retroactis etenim cunctis quæcunque nobis adversitas acciderat, semper eventus vestros populi benedictio secundavit; nunc autem, quod dolens dico, in contrarium cedit." Et cum decimarum exactionem in causa fuisse super hoc inquirens Rex audisset, ira motus et indignatione respondit, "Sine causa populus iste nequam maledicit. De cetero vero non sine causa, si vixero et redire valuero, me maledicet." Dominus autem qui non solum verba verum etiam scrutatur et corda, quoniam non habet eventus sordida præda bonos, per inopinatam paulo post interemptionem, et enormem judicavit exactionem, et acerbam evacuit comminationem. Mari namque Gallico,

[1] Mense Junio, an. 1188, Philippus Castellum-Radulphi occupavit. Bouquet.

[2] Narrated also by Hoveden with some variation. Annales, f. 370, b.

[3] Sc. Portsmouth.

Circio demum flante, transnavigato, Normanniam transcurrens et Cenomanniam, versus Castellum-Radulphi cum exercitu grandi deproperavit; ubi et filius ejusdem Comes Pictavensis, a Tholosæ partibus jam reversus, se infra modicum tempus valida cum manu patri adjunxit. Cum igitur erga Francorum Regem, qui ad castellum non privatus accesserat, multa per internuntios, more solito, Rex Anglorum vano labore prætemptasset, tandem cum ad colloquium die statuto convenissent,[1] post multas altercationes pacem et concordiam non redolentes, tandem Pictavensium Comes, quoniam fidelitates procerum, sicut nec olim neque nunc, vel a patre poterat supplicationibus impetrare, suspectum habens ob hoc ipsum et ejus malitiam, quæ semper invidens successori, hæredibus injuriose præferre natu minores nitebatur, ad Francorum Regem coram oculis patris illico se transferens, de terris omnibus transmarinis, quæ ipsum hæreditario jure contingebant, ei incontinenti hominium fecit. Et præter hoc etiam cum mutuis sacramentorum vinculis ibidem confederati fuissent, Rex Comiti auxilium super conquirendis contra patrem terris illis transmarinis pepigit sponsione; unde inexorabilis tunc orta est discordia, et tam implacabilis mota dissensio, quæ patri usque ad extremum diem confusione plenum non cessaret.

Nonne igitur illud Ezechielis ad montem Seir a Deo desertum, quoniam et ante Deum deseruerat, huic non incongrue adaptari potest? *Extendam manum meam super te, et dabo te desolatum atque desertum. Urbes tuas demoliar, et tu desertus eris, et scies quod ego Dominus, eo quod fueris inimicus sempiternus. Sanguini tradem te, et sanguis te persequetur, et cum sanguinem oderis, sanguis persequetur te.*

Ecce qualiter obsequium crucis peccatis urgentibus evacuatur! Ecce quemadmodum signatio principum tam solennis inanis efficitur et opprobriosa, dum tanti tamque

[1] Colloquium intellige ad Bonmolinum (Bonmoulins) an. 1188, mense Novembri, in octavis S. Martini habitum. Bouq.

laudabiles in orbe, ad vindicandas, sicut sperabatur, Christi injurias, aggressus, in exitiales demum iras et inexorabiles inter se mutuo discordias, tam illaudabiliter expenduntur! Constat igitur ex præmissis Regem Henricum malis his omnibus impedimentis, werram filio movendo et sententiam incurrendo, in propriam, Deo vindice, perniciem, causas originales et occasiones præstitisse. His ita patratis, induciis per hyemalis algoris intemperiem usque ad Pascha sequens utrinque datis, Francorum tamen Regi terris interim et castellis occupatis in pace manentibus, ad propria singuli sunt reversi.

CAP. XI.

De Rege Henrico per omnia confuso, et verbo tam apostatico, quod pudor pariter et dolor extorsit, ab ipso prolato.

His impatience.

REX autem Henricus, visis his quæ ad confusionis suæ maturationem de die in diem magis acciderant, ultra quam credi potest, anxie dolens, duos episcopos suos quos in colloquio secum habuerat, quorum alterum a Cartusia promoveri procuraverat, Baldevinum sc. Cantuariæ Archiepiscopum et Hugonem Lincolniæ, ad se in discessu vocari jussit. Habebat enim in consuetudine episcopos, abbates, et viros religionem habitu præferentes, monachos, Templarios, Hospitalarios, fratres de Grandi-monte, ad colloquia sua circumducere; magisque ipsorum quam militum suorum consiliis uti, etiam circa martia negotia, consueverat. Sciens enim quod viro sapienti, juxta Comicum illud, omnia plusquam arma sunt temptanda, semper in pacificam transactionem modis omnibus laborabat, et apud Lodovicum Francorum Regem, qui et religionis venerator extiterat et pecuniæ tamen amator, talium interventu per pecuniam frequenter, immo fere semper, proficiebat. Adversus autem filium ejusdem Philippum quia in neutro proficere poterat, sed viribus et armis solum, quibus impar longe fuerat, et quibus uti dediscens[1] etiam in pace ducem

[1] "i.e. oblivioni tradens." Marg.

pacis patientiam deseruerat, succumbere[1] proculdubio, peccatis etiam urgentibus, necesse fuerat et deficere. Circa extrema quoque regni sui tempora, duorum ordinum viris prædictorum ad redimendam famam suam, quia multis antea indigne contulerat, plus opinionis amore quam devotionis, sedes dare cathedrales disposuerat. Ascitis igitur et adjunctis ad latera sua duobus illis, quos creaverat et aliquantulum a turbis, sicut moris habebat, se transferendo, ex vehementia doloris et anxietatis alienatus animo, in turpia hujusmodi et apostatica, audientibus illis, verba prorupit: "Cur ergo," inquit, "Christum venerarer? Cur illum honorare dignarer, qui mihi honorem in terris aufert, et per garcionem quemdam (ad Francorum id Regem referens) me confundi tam ignominiose permittit!" et cetera; quibus ne memoriæ refricatio facinus atque blasphemiam posteris ad mentem revocet, supersedere potius quam paginam nostram commaculare, dignum duximus. Cum igitur hæc et similia, tanquam bonorum nostrorum indigens esset Dominus, diutius ingeminasset, consolationis omnino verba respuens et confirmationis, monito calcaribus equo, tanquam extra se factus, ad turbas iterum ab ipsis ocius se proripuit. Quam longe cor hominis hujus a Domino distabat, quamque dispar et dissimile sancto Job in patientia,—qui post tantas persecutiones et tot, improperanti uxori suæ et dicenti, *Adhuc in simplicitate tua persistis? Benedic Domino et morere!* respondit, *Tanquam una de stultis mulieribus locuta es. Si bona suscepimus de manu Domini, mala quoque cur non sustineamus?* Et subsequenter scriptum est, *In die bonorum ne immemor sis malorum, et in die malorum ne immemor sis bonorum. In omnibus igitur his non peccavit Job labiis suis, nec stultum quidquam contra Deum locutus est.* Quin immo, post universa flagella illud tantæ fidei verbum emisit, *Etiamsi occiderit me, tamen in Ipso sperabo.* Unde Augustinus: "Quia propter futurum seculum, et non præsens, Christiani sumus, Deo, quo-

[1] i.e. a consuetudine cessaverat, ib.

cunque modo se habeant præsentia, grati simus; vel consolationis Dei propter blanda, vel justitiæ propter aspera. Bona enim præsentia a Deo nobis donata, consolatio sunt; cum desunt, justitia est. Consolatur enim nos Deus, et emendat. In utroque igitur Ei grati simus."

Cap. XII.

Quare se nunc segnius quam olim Normannia defendit quæstio facta, et responsio data.

The Normans, though assisted by England, less able to resist the French than they once were when single-handed.

Circa hæc eadem fere tempora, cum de variis inter Reges conflictibus et infestationibus crebris, sermone conserto, mentio forte facta fuisset, ille qui scripsit hæc quæsivit a Rannulfo de Glanvillis, qui Seneschallus et Justiciarius Angliæ tunc fuerat, quo casu quove infortunio id acciderit, quod cum Duces Normanniæ, ducatu primum contra Francorum Reges viribus et armis conquisito, terram eandem contra singulos Reges, sicut historiæ declarant, tam egregie defenderunt, quod nonnullos eorum etiam turpiter confectos terga dare, solamque fugæ præsidio salutem quærere compulerint; nunc una cum Anglorum regno, terrisque transmarinis tot et tantis suæ ditioni adjectis, minus potenter et insufficienter se defendere jam videantur. At ille, sapiens ut erat simul et eloquens, solita gravitate eloquentiam ornante, sub quadam morositate attentionem comparante, respondit: "Duobus parum ante adventum Normannorum bellis, primo Pontiacensi inter Lodovicum Regem, Karoli Magni filium, et Gurmundum, secundo vero longe post Kameracensi, Radulphi sc. Kameracensis levitate pariter et animositate, adeo totam fere Franciæ juventutem extinctam fuisse funditus et exinanitam, ut ante hæc tempora nostra numerositate minime fuisset restaurata." Adjecit iis etiam qui scripsit hæc, ipso quidem assensum præbente, quod tempore Ducum, priusquam Reges effecti, violento dominatu et insulari tyrannide Normannos

sicut et Anglos oppresserant, libertate sublimes et validi longe ad propulsandas injurias et animosiores extiterant et armis exercitatiores. Colla quippe nobilium tyrannorum atrocitate calcata, qualiter ad resistendum liberis Francorum armis animisque ferocibus exsurgere possunt? Nihil est etenim quod adeo corda virorum ad probitatem excitet, erigat et invitet, ut libertatis hilaritas; nihil adeo deprimit et deterret, ut servitutis oppressio. Facit ad hoc quod etiam exquisito huic infortunio, tam in patrem filii, quam in se invicem fratres, contra naturæ fœdus tam frequenter insurgunt. Quia scriptum est, *Omne regnum in se divisum desolabitur.* Et alibi, *Concordia magnæ res crescunt, discordia vero maximæ dilabuntur.* Inde vero e diverso, magno quodam fortunæ favore, piissimi patris[1] felicitas cunctos fere filii fortunavit eventus. Hoc quidem et hic notabile censui, quod Palladis et Minervæ studia, Musæ videlicet et militiæ castra, tanquam junctis dexteris firmatisque fœderibus, sese semper concomitari solent. Sicut in Græcia Macedonis Alexandri temporibus et Achillis, Romæ vero Cæsarum tempore; nunc autem his nostris diebus, et a tempore Pippini Karolorumque, ac deinceps, studium in Francorum regno floret utrumque.[2]

Cap. XIII.

De Rege Henrico apostematis incommodo circiter inguina correpto, et confessione demum facta magis extorta tamen quam devota.

Elapsa igitur hyeme, Martio sequente[3] Rex Anglorum apostemate, quod ei circa pudenda ex acutis humoribus intumuerat, et jam in fistulam conversum fuerat, Cenomannis graviter afflictus accubuit. Habebat autem secum, curiæque suæ sequaces tunc temporis assidue, præter episcopos et abbates plurimos, archiepiscopos tres, Balde-

Henry pleased with having the clergy at his court. He confesses, but only partially.

[1] Louis VII. [2] See the preface, p. 6. [3] A.D. 1189.

winum videlicet Cantuariæ, Galterum Rothomagensem,[1] Guillelmum[2] Turonensem. Erat enim hominis illius consuetudo majores terrarum suarum viros, tam de clero quam etiam populo, ut curia sua semper legatis extraneis grandis appareret, ex industria circumducere. Tres itaque præscripti cum aliis nonnullis, invalescente jam fere ad desperationem ægritudine, ad ipsum tanquam ex condicto confluxerunt, rogantes et in fide consulentes, quatenus confitendo pariter et penitentiam agendo ad delictorum remissionem elaboraret, vitamque suam vel in extremo qui tunc imminere credebatur articulo, sacrisque diebus Quadragesimalibus, emundaret. His igitur ei, quod pluries, frustra tamen et inani labore commonitis, cum licentia sumpta communiter a curia recedere jam parassent, dicentes ad invicem, se malle longe deviare Regem in eorum absentia, quam ipsis præsentibus et animæ suæ languori non medentibus exorbitare. Demum invitus et compulsus ad id faciendum, eorumque consiliis adquiescendum, diem sed et tertio diem, quo denique, quoniam ulterius differre et procrastinare non potuit, confessus quidem est, sed nec omnia quorum conscius extiterat, nec majora. Quædam etiam suppressit et subticuit. Quinimo quædam quærentibus illis abnegavit, quæ tamen quibusdam eorundem ante quidem confessus fuerat. Et ea quæ audientibus illis tunc confitebatur, non accusando excessuum enormitates, non delicta lugendo, sed excusando potius et rationem facti assignando, ad excusandas, excusationes proponebat. Adeo quidem ut altercando in singulis et disputando, simulatoriam magis quam veram, et sophisticam magis quam devotam, sic expleret confessionem. Cum autem voluntas Domini fuerit ut ab illo convalescens valitudinis incommodo, ad majores paulo post ærumnas terribili cunctis terrarum regibus exemplo reservaretur, inter Pascha et Pentecosten,[3] mensibus videlicet Aprili et Maio, ad colloquia in marchiæ

[1] Walter Constance, formerly Bishop of Lincoln, and Archdeacon of Oxford.

[2] *Bartholomæum*, corr. Bouquet. He succeeded to the Archbishopric in 1172, and died in 1206. See the Chron. Turon. in Martene's Amplis. Coll. v. 1020.

[3] A.D. 1189.

finibus inter Regem et Comitem Pictavensem, non profuturo labore (quoniam et curiæ sequela tunc fueram) pluries profecti fuimus. Sicut enim de Senacherib Rege Assyriorum legitur in libro Regum, quod a strage CLXXXV. millium in obsidione Jerusalem, angelo percutiente, est liberatus, et propter nequitiam patricidio filiorum est reservatus, haud dissimiliter contigit isti.

Cap. XIV.

Visio nobili viro [Ricardo de] Riduariis ostensa, et de Rege Henrico in brevi completa.

Accidit autem ea tempestate, temporis intemperie ex aeris inclementia multos necante, virum nobilem urbe Cenomanensi, Ricardum de Riduariis, Regis consobrinum, febris illius acutæ violentia, quæ tunc temporis multis et magnis viris nimis ingruebat, desperabiliter accubuisse. Ad quem cum vir venerabilis Cantuariorum Antistes Baldewinus, in cujus quoque comitatu tunc eram, visitandi causa venisset, in penitiori thalamo positus æger, vel experrectus a somno, vel potius ab extasi in quam morbi vehementia Deique patientia raptus fuerat demum revocatus, in hujusmodi subito verba prorupit. "Ubi sunt," inquit, "homines mei? Pergat aliquis actutum, et dicat domino Regi quatinus sibi sine cunctatione provideat, domuique suæ, libero quod non redit arbitrio errata corrigendo, caute disponat. Ego enim hinc recedo, et ipse proculdubio infra duos menses et dimidium me sequetur." Cum autem sui hæc audientes vehementer obstupescerent, putantes tamen erronea, cujusmodi verba plerumque illa solet infirmitas emittere, medico cuidam cui nomen Willielmus cognomen Vacelinus, qui ejus tunc curam agebat, eumque ut a talibus temperaret verbis acrius aliis increpabat, hæc subjunxit: "Et tu, Willielme, tibi si vis provideas, quoniam infra XV. dies post Regem, et tu quoque me sequeris." Quo dicto, Willielmus ad nos in aulam exiens Archiepiscopo in aure secreto verba

A vision.

revelavit. Archiepiscopus autem eadem nobis in via, postquam ægrotum visitaverat, cum admiratione cuncta narravit. Audientium vero quidam tanquam erronea et ridiculosa magis quam seria sub risu ludicro pertransierunt; nonnulli vero rem tacite considerantes, et subsequentia cum suis eventibus tempora circumspecte notantes, singula postmodum, sicut prædicta fuerant, veritate sequaci completa viderunt. Notandum hic itaque quod quinque modis, juxta Bedam, flagellantur; vel ut justis merita per patientiam sibi augeantur, ut Job; vel ad custodiam virtutum ne superbia temptetur, ut in Paulo; vel ad corrigenda peccata, ut Mariæ lepra; vel ad gloriam Dei, ut de cæco nato; vel ad initium pœnæ, ut Herodi; quatinus hic videatur quod in inferno sequatur, secundum illud: *Duplici contritione contere eos.* Absit autem ut hæc ultima flagella Rex prædictus experiatur. Item, Augustinus super hunc locum in epistola Petri prima:[1] *Melius est enim bene facientes si velit voluntas Dei pati, quam malefacientes.* "Quicquid justus patitur, Christum imitatur; qui flagello corrigitur, latronem imitatur qui cum ipso in cruce cognito Paradisum intravit. Qui nec flagellis corrigitur, sinistrum latronem imitatur, qui propter peccata ascendit in crucem, et post crucem ruit in Tartara." Et paulo post: "Duo sunt judicia; unum occultum, sc. pœna qua nunc unusquisque homo aut exercetur ad purgationem, aut movetur ad conversionem, aut, si contemnit vocantem, excæcantur ad damnationem. Alterum manifestum, quo venturus est judicare vivos et mortuos, et nunc tempus ut ecclesia per exercitia seculi ad gloriam præparetur. Reprobi vero nunc ducunt in bonis dies; mox, et in puncto, ad inferna descendunt."

[1] iii. 17.

Cap. XV.

De Imperatore Frederico crucis negotium et votum peregrinationis assumptum viriliter interim et incunctanter aggresso.

The Emperor sets out for the Holy Land. Giraldus complains of the means used for gaining money in these expeditions.

Interim autem Romanus Imperator Fredericus, præparatis egregie tanto aggressui necessariis, ad festum Sancti Gregorii, sicut primo statuerat, cum multis armatorum millibus iter incunctanter arripuit.[1] Sed utinam cum favore plebeio popularique plausu, cum viæ substantia juste quæsita non extorta, larga liberalique manu et non contracta, pura et elimata per penitentiam conscientia, prorsus invidia carente et arrogantia, principes nostri in hujus expeditionis aggressu proficisci meruissent. O quam mallem his comitatos cum paucioribus, Deoque placentibus viris, [iter] laboriosum arripuisse, quam, his sine, de multis et immensis pecuniæ thesauris, sed undecunque congestis, de multitudine gentium infinita, sed non unanimi, non concordi, hoc in agone superbire. Veteris namque Testamenti percurre seriem, citeriora quoque respice tempora, et præcipue partium illarum exempla, semper invenies non virorum et virium, sed potius virtutum copia divinaque magis gratia quam humana potentia triumphatum. Nam ut ait Seneca: "Non populorum numerus, sed paucorum virtus, pugnam conficit." Et alibi quoque, Scriptura testante, "Populus quantumlibet armatus sine Deo inermis est."

Prædictis itaque quatuor comitatus, ut credebatur, Imperator Fredericus, quamquam Cisalpinorum principum in signaculi susceptione postremus, in operis tamen executione laudabili maturatione se primum exhibuit. Qui tanto cumulatiore tam in cælis palma, quam in terris gloria se procul dubio dignum reddidit, quanto regnis amplioribus rebusque relictis, tantique imperii cura post-

[1] This passage occurs again, nearly verbatim, in the treatise, Hibernia Expugn. ch. xxvii. p. 802.

habita, terminum primo statutum, animosa constantia, non præteriit.

Cap. XVI.

Visio quam super crucis negotio vidit ille qui scripsit hæc, et visionis expositio.[1]

A vision seen by Giraldus.

Unde et visionem, quam super hac temporis nostri miseria et crucis Christi contumelia mihi miserrimo, mihi minimo, et tamen a Domino in hac visione visitato Ille revelavit, qui interdum quæ abscondit a sapientibus revelavit parvulis, hic evidenter evolvere præter rem non putavi. In illa igitur intestina et detestabili nimis Anglorum Regis et Comitis Pictavensis discordia, apud Chinonense castrum cum Rege constitutus, vi. idus Maii, nocte in somnis, et noctis hora quasi circa primum galli cantum, visus sum mihi videre turbam hominum in cælum intuentem, et tanquam novum aliquid admirantem. Elevans igitur oculos, et suspiciens quidnam esset, vidi intra nubium quarundam densitatem clarissimæ lucis splendorem. Et statim separatis ab invicem nubibus, tanquam inferiore hoc cælo ibidem ex parte reserato, oculorum acie per fenestram illam ad empireum usque transpenetrante, in multitudine multa, curia illa cælestis apparuit, intentatis ei undique armorum omnium generibus, in direptionem data, et tanquam hostibus ad mactandum exposita. Videas huic gladio caput, illi brachium amputari; illos sagittis eminus peti; illos lanceis et gladiis cominus; illos sicis transpenetrari. Et cum intuentium multi, vel propter fulgorem nimium, vel propter rerum visarum seu terrorem, seu pietatem, proni in facies suas cecidissent, ad exitum rei videndum, visus sum mihi singula longe diutius aliis et diligentius intueri. Completa igitur in brevi quasi de aliis victoria cunctis, principem ipsum militiæ cælestis, tanquam in medio suorum et majestate sedentem, sicut depingi solet, car-

[1] See also Hib. Expug. ibid.

nifices cruenti communiter invadunt. Et umbilico tenus a dextris illum a throno extrahentes, nudato pectore, dextrum ei latus lancea confodiunt. Et statim vox terribilis valde secuta est in hunc modum; "Woth, Woth, Pater et Filius; Woth, Woth, Spiritus Sanctus." Sed utrum desuper demissa an a circumstanti populo prolata fuerit, hoc mihi datum est ignorare. Et sic mihi demum tam vocis hujus, quam visionis, terror, experrecto somnum excussit.

Illum itaque testem invoco cui nuda et aperta sunt omnia, quoniam me statim in strato residentem, et hæc mecum anxie recolentem, tantus per dimidiam vel amplius horam, et tam vehemens carnis et spiritus horror invasit, quod fere extra me factus a mente transire et dementire timebam. Verumtamen ad unicum illud salutis humanæ refugium promptissima devotione recurrens, et signo crucis creberrimo tam frontem signans, quam pectus muniens, sequentem noctis illius partem usque ad auroram duxi insomnem. Et sic divina opitulante gratia, tandem ad me reversus mihi demum plena securitate sum restitutus. Nunquam tamen ad animum, nec etiam hodierno die, absque horrore magno visionem potui revocare. Quid enim terribilius quam a creatura conspici ferro confodi Creatorem? Quis cælorum cives, Deique domesticos hominumque patronos, in cædem trahi videat et turbari non turbatus? Quis, inquam, ipsum naturæ Dominum et universitatis Figulum pati conspiciat, et non compatitur?

Quid autem hæc sibi visio velit, et quid portendere valeat, absque præjudicio paucis absolvam. Qui olim in propria persona passus est pro suis, nunc iterum se pati significat sed in suis. Et qui per crucis triumphum ad dexteram Patris ascendens regnum suum victoriosus intravit; illi jam hostes facti in capite regnum auferre, majestatem minuere, ecclesiam subvertere nituntur, quam Ipse sibi fuso sanguine comparavit. Ideoque, ut arbitror, non in cruce, sed in majestate ap-

paruit hæc passio, tamquam cruce jam perdita et de medio sublata, illam quam in cruce sibi adquisierat hostes ei majestatis gloriam auferre contendunt; vel potius, sicut in terra illa sacra quam post tot et tanta corporalis præsentiæ suæ sacramenta, demum proprio cruore consecravit, fideles sui, non in cruce nunc, sed in armis et bellico certamine passi sunt, sic suam ipse passionem istam, quam in suis quodammodo nunc sustinet, ubi in majestate Patri corregnat, non in cruce voluit, sed in armis et bellico tumultu declarari. Sicut et eodem supplicii genere quo Romæ passurus erat Petrus, se quoque passurum in Petro testatus est, et ipse dicens: "Venio Romam iterum crucifigi." Totam itaque cælestem curiam cædi per compassionem simili strage designavit, suos volens ad vindictam vel tanti doloris ostensione provocari. De voce autem illa a barbaris incipiente et in Latina verba descendente quid mihi videtur, edisseram. "Woth, Woth," Teutonica lingua quasi geminata dolentis interjectio est. Idem ergo sonat ac si diceretur "Vhe, Vhe, Pater et Filius; Vhe, Vhe, Spiritus Sanctus." De juncturæ namque ratione non discutio, dummodo sententia pateat.

Quod ergo inter tot linguarum genera luguber ille planctus a Teutonica lingua cœpit et terminatus est in Latina, significare potest quod præ variis mundi nationibus Teutonicæ tantum et Latinæ linguæ populis, eorumque principi, Salvatoris injuria (sicut vindictæ declarat maturatio) molesta videtur. Absit enim ut de futura fidelium strage et præcipue populorum eorundem in hujus expeditionis aggressu, passio vel planctus intelligi queat.[1]

Videat igitur lector quemadmodum quod ex visionis natura evenire posse verebar, quoniam id quidem minime volebam minus expressi, sed tamen intactum ex in-

[1] The Hibernia Expugnata of Giraldus was written in the year 1187. The remarks which now follow upon the above narrative belong to a subsequent period, as the reader will easily perceive.

dustria non reliqui, porro ex post facto claruit, et nimia evidentia palam fuit, lugubrem illam duarum linguarum lamentationem, non præteritam ut primum exposui, sed futuram potius eorundem cum suo duce populorum stragem lamentabilem designasse. Imperator quippe Fretherícus, Ungarorum regno pacifice transcurso, per Græcorum fines sibi, ex antiqua dominandi invidia, ubique contrarios, ut erat strenuus in armis et animosus, nullas nisi sanguine fuso gaudens incedere vias, quoniam arma tenenti omnia dat qui multa negat, destructis urbibus et castris obrutis, fortia quoque confudit et aspera potenter complanavit. Sed quoniam imperialis majestas neminem citra defectionem impetit, sed hostibus suis bella semper indicit, præmiserat Imperator ad Saladinum priusquam iter arriperet, nuncios et litteras diffiduciatas ei et despicatas inimicitias, nisi Christianitati quam læserat satisfaceret, ad plenum denuntiantes. Quas litteras, una cum epistola Soldani responsoria, sub eisdem verbis quibus et scriptæ sunt, hic inserere curavi. Quatinus ex istis animosa Cæsaris audacia, ex illis vero superbia tyranni, et resistendi fiducia, declaretur.

CAP. XVII.

De Imperatoris animositate, et litteris despicationis Saladino transmissis.[1]

"FRETHERICUS, Dei gratia Romanorum Imperator, semper Augustus, et hostium imperii magnificus triumphator, et totius monarchiæ fortunatus moderator,[2] Saladino — *The Emperor's letter to Saladin.*

[1] This letter is found also in De Vinesauf, 258; Radulp. de Diceto, apud X. Script. p. 640; Hoveden, fol. 370, b; and Rad. de Coggeshale, in Martene's Amplis. Collectio. v. p. 577, who has collated it with the copy in Baronius. The most important variations are given here in the notes. But, to save the reader trouble, it may be as well to observe that there is a close agreement between Hoveden and Baronius; whereas Martene's copy approaches more nearly to the text of Diceto and Giraldus. In itself this remark may seem unimportant; it has its value, however, as confirming the general accuracy of the great annalist.

[2] Et totius—moderator, omitted in some copies.

præsidi Saracenorum, quondam viro illustri, Jerusalem[1] fugere exemplo Pharaonis.

"Devotionis tuæ litteras multis retro temporibus ad nos destinatas, super arduis negotiis, tibi quidem, si verbis fides subfuisset, profuturis, prout nostræ majestatis decuit magnificentiam, suscepimus, et epistolarum nostrarum alloquiis magnitudini tuæ consulere dignum duximus. Nunc autem quia terram sanctam prophanasti, cui æterni Regis imperamus imperio, in præside Judææ, Samariæ Palestinorum,[2] in tanti sceleris præsumptuosam et plectibilem audaciam, debita animadversione decernere imperialis solicitudo nos admonet. Quamobrem nisi occupatam terram [Judææ, Samariæ, et Palestinorum[3]] ante omnia restituas, adjuncta satisfactione, sacris constitutionibus pro tam nefariis excessibus taxata, ne minus legitimum bellum gerere videamur, a capite Calendarum Novembris, [anno Incarnationis Dominicæ M.C.LXXX.VIII,[3]] evoluto anni spatio, terminum præstituimus ad experiendam belli fortunam, in campo Taneos, in virtute vivificæ crucis, et in nomine veri Joseph. Vix enim credimus hoc te latere, quod ex scripturis veterum, et ex antiquis historiis nostri temporis facti novitatem redolet. Nunquid scire dissimulas ambas Æthiopias, Mauritaniam, Persiam, Syriam, Parthiam, ubi Marci Crassi nostri dictatoris fata sunt præmaturata, Judæam, Samariam maritimam, Arabiam, Chaldæam, ipsam quoque Ægyptum, ubi, proh dolor! civis Romanus Antonius, vir insigni virtute præditus, citra nitorem temperantiæ, secus quam decebat militem a tanto rerum culmine emissum, minus sobriis Cleopatræ inserviebat amoribus? Nunquid etiam scire dissimulas Armeniam, et alias terras innumerabiles nostræ ditioni subjectas?

"Norunt hoc reges, quorum cruore gladii Romani crebrius sunt inebriati; et tu quidem in ipsa rerum ex-

[1] *Quondam illustri exemplo Phar. fugere Israelem,* Diceto.

[2] In præside Judææ, Samariæ Palestinorum, omitted by Baronius and Hoveden.

[3] Omitted in MS., Martene and Diceto.

perientia, [Deo authore,[1]] intelliges, quid nostræ victrices aquilæ, quid cohortes diversarum nationum, quid furor Teutonicus, etiam in pace arma capessens,[2] quid caput indomitum Rheni, quid juventus Istri quæ nunquam fugam novit, quid procerus Baviarus, quid Swevus astutus, quid Franchonia circumspecta, [quid Anglia provida et ingeniosa, quid Albania, quid Cambria,[3]] quid in gladio ludens Saxonia, quid Turingia, quid inquieta Burgundia, quid Westphalia, quid agilis Braibantia, quid nescia pacis Lotharingia, quid Alpini salaces, quid Frisonia in amento[4] volans, quid Boemia ultro mori gaudens, quid Polonia feris suis ferior, quid Austria,[5] quid Stiria, quid Ruwenia, quid partes Illyricæ, quid Lombardia, quid Tuscia, quid Anconitana[6] Marcia, quid Venetus spreta,[7] quid Pisanus[8] nauclerus; denique quid dextera nostra, quam senio arguis affectam, gladium vibrare didicerit, dies illa plena reverentiæ, et jocunditatis triumpho Christi prætaxata te docebit.'

Cap. XVIII.

Responsio Saladini, et litteræ contrariæ Imperatori ab ipso directæ.[9]

"Illi Regi sincero, amico, magno, excelso, Frederico Regi Alemanniæ, in nomine Dei miserantis, per gratiam Dei unius, potentis, exsuperantis, victoris, perennis, cujus regni non erit finis. Grates ei agimus perennes, cujus gratia est super totum mundum; deprecamur eum ut Saladin's reply.

[1] Om. MS.

[2] *Compescens*, Martene solus; et infra, *Rheni* pro *regni*, quod cæteri habent.

[3] Quid Anglia—Cambria, omit. MS., Martene, Diceto. Pro *Cambria* Baronius dedit *Cimbria*.

[4] *Armento*, Martene.

[5] *Quid Austria, quid Ruwenia, quid Istria, quid Rothinthia, quid partes*, MS.

[6] *Ancarictana*, Martene et Diceto; *Ammonitana Marzia*, Bar.

[7] *Proretha*, Diceto; *protetha*, Martene; *pirotaus*, Hoveden; *piruta*, Baronius.

[8] *Spisanus*, Martene; *Spinanus*, Diceto; mendose.

[9] This letter, omitted in Hoveden and Diceto, is found in Martene as before, and in De Vinesauf, ib.

infundat orationem suam super prophetas suos, et maxime instructorem nostrum, nuncium suum Mahumeth prophetam, quem misit pro correctione rectæ legis, quam faciet apparere super cunctas leges :—

"Actum notum facimus[1] Regi sincero, potenti, magno, amico, amicabili, Regi Almanniæ, quod quidam homo, Henricus nomine, venit ad nos dicens, se nuncium vestrum esse; et detulit nobis quandam chartam [quam dixit esse vestram. Nos fecimus legi chartam[2]] et audivimus eum viva voce loquentem, et verbis quæ ore dixit, verbis respondimus; sed hoc est responsum cartæ. Quod si computatis eos qui vobiscum concordant veniendi super nos, et nominatis eos dicens; Rex talis terræ, et Rex alterius terræ, et comes talis, et tales archiepiscopi, et marchiones et milites; et si nos vellemus enumerare eos qui sunt in nostro servitio, et qui sunt intendentes nostro præcepto, et prompti nostro sermoni, et qui dimicarent coram nostris manibus, non posset hoc in scriptis redigi. Et si Christianorum computatis nomina, Sarracenorum sunt plura et plura abundantius quam Christianorum. Et si inter vos et eos quos nominastis Christianos mare est, inter Sarracenos qui non possunt æstimari non est mare inter nos et eos, nec ullum impedimentum veniendi ad nos. Et nobiscum sunt Bedewini, quos si opponeremus inimicis nostris, sufficerent; et Turkemanni, quos si effunderemus super hostes nostros, destruerent eos; et rustici nostri, qui dimicarent strenue, si juberemus, contra gentes quæ venturæ sunt super terram nostram, et ditarentur de eis, et exterminarent eas. Et quomodo, nos habemus nobiscum Soldanos bellicosos, per quos terram apertam habemus et acquisitam, et expugnatos inimicos; et hi omnes Reges Paganissimi non tardabunt, cum eos summonuerimus, non morabuntur cum eos vocaverimus. Et vos cum congregati fueritis, sicut carta vestra dicit, et ducens multitudinem, sicut nuntius vester narrat, obviabimus vobis per potentiam Dei; nec sufficiet vobis terra ista, quæ est maritima, sed

[1] Om. Martene. [2] Om. MS.

transibimus voluntate Dei, [et obtinebimus terras vestras universas fortitudine Dei.[1]] Nam si veniretis, cum toto posse vestro venietis, et præsentes eritis cum omni gente vestra, et scimus quod in terra vestra nullus remanebit qui se defendere possit, nec terram tueri; et quando Deus victoriam nobis sua fortitudine de vobis donaverit, nihil amplius erit, quam ut terras vestras libere capiamus fortitudine sua et voluntate. Adunatio enim legis Christianorum bis venit super nos in Babylone, una vice apud Damascum et altera apud Alexandriam, et erat maritima terræ Jerusalem in manu Christianorum, et in terra Damasci et in terra Sarracenorum et in singulis castellis singuli erant domini sibi proficientes. Nostis qualiter Christiani utraque vice redierunt, et ad qualem exitum venerunt, et hæ nostræ gentes refertæ sunt cum regionibus suis, et Deus adunavit nobis regiones affluentius, et coadunavit eas longe lateque in potestate nostra, et Babyloniam cum pertinentiis, et terram Damasci, et maritimam Jerusalem, et terram Gesiræ, et castella sua, et terram Roasiæ [cum pertinentiis, et regionem Indiæ[1]] cum pertinentiis suis, et per gratiam Dei hoc totum in manibus nostris est et residuum regnum Sarracenorum nostro paret imperio. Nam si mandaremus excellentissimis Regibus Sarracenorum, non retraherent se a nobis, et si summoneremus Calephum de Baldach, quem Deus salvet, veniendi ad nos de sede excelsi imperii assurgeret et veniret in auxilium excellentiæ nostræ, et nos obtinuimus per virtutem Dei et potentiam Jerusalem et terram ejus; et remanent [adhuc in manibus [1]] Christianorum tres civitates, Tyrus, Tripolis et Antiochia, et de his non est aliud nisi ut occupentur. Attamen si bellum vultis, et si Deus voluerit, ut per voluntatem suam sit quod totam terram Christianorum acquiremus, obviabimus per virtutem Dei, sicut scriptum est in litteris nostris. Verum si nos de bono pacis requisieritis, mandabitis procuratoribus istorum trium locorum prædictorum, ut nobis ea sine contradictione assignent, et nos sanctam

[1] Om. MS.

Crucem reddemus, et liberabimus omnes Christianos captivos qui sunt in tota terra nostra, et permittemus vobis ad sepulchrum esse unum sacerdotem, et reddemus abbatias quæ solebant esse tempore Paganismi, et bonum eis faciemus, et permittemus peregrinos venire in tota vita nostra, et habebimus vobiscum pacem. Quod si carta quæ ad nos venit per manus Henrici nominati, sit carta Regis, scripsimus cartam istam pro responso, et Deus erigat nos ad consilium suum sua voluntate.

"Carta hæc scripta fuit anno adventus [Prophetæ] nostri Mahumeti quingentesimo et LXXXIV. gratia Dei Solius."[1]

Hanc superbi et infidelis tyranni epistolam, cum nugis suis, magnificus Imperator contemnens, dignas principe iras concepit, et ad bella totis affectibus ardescit.[2] Cujus et nos iter itinerisque labores et difficultates, casusque secundos et asperos, exitus quoque lamentabiles, sicut historica veritate sunt explanata, luculentoque stilo et studio exquisitissimo exarata, dignum duximus declarare. Ut autem plenius hoc et dilucidius innotescat, ab his qui de transitu ejusdem per Ungariam anticipavimus et paulo remotius ordiemur.

CAP. XIX.

Qualiter Imperator per Ungariam iter arripuit, et Danubio transito per Vulgariam in Macedoniam venit.

The Emperor passes through Bulgaria. The perfidy of the Greeks.

CÆSAREM itaque totius imperii sequuntur magnates, et apud Moguntiam, ubi ex edicto imperiali convenerant, una omnes et unanimiter omnes in votum tam eximiæ peregrinationis proclamant,[3] "A Domino factum est istud,

[1] This letter concludes in a much more Oriental and tedious style, as may be seen in Ralph Coggeshale and others. I have omitted it, as it contains nothing of interest more than in the text.

[2] Hanc — ardescit. From De Vinesauf, p. 260.

[3] The Abbot of Coggeshale, describing the enthusiasm by which all were actuated, tells us, that the very monks forsook their cloisters, and throwing aside the cowl departed for the camp. The Emperor Frederick (he says), in his march through Hungary and Con-

qui spirat ubi vult, et corda omnium inclinat quo vult." Nam principes tanti non inanis gloriæ appetitu illecti, non inducti pretio, non precibus excitati, sed solo supernæ retributionis desiderio per Deum et propter Deum ad militiam accinguntur,' etc. Antiquum illud et inexorabile odium quod contra Latinos Græci dudum conceperant, tenax successio temporum transfudit in posteros. Sed si odiorum fomes et ratio quæritur, non esset vitium si non ratione careret; hoc tamen pro causa constanter inducere possumus, quod cum Latini sententia pariter et armis floreant, illi se prorsus inscios et imbelles conspiciunt, et hinc odii sumpto fomite alienis bonis invidi contabescunt. Gens perfida, generatio nequam et omnino degenerans, quæ quanto illustrior extitit, tanto vilescit insignius, cum aurum in scoriam transierit, granum in paleam, puritas in fæcem, gloria in confusionem. Multa Graii veteres et armis aggressi et studiis assecuti, sed omnis ille virtutum fervor refrixit in posteris et in orbem Latinum migravit; ut qui ante fontes, nunc rivuli vel potius alvei arentes et exhausti. Virtutum siquidem successor nullus, scelerum omnis, nam Sinonis figmenta, Ulixis fallaciam, Atrei atrocitatem, retinent. Quod si Græci militia quæritur, arte non armis dimicat; si fides, amicus obest, inimicus obesse non potest. Gens ista cum in locis supradictis nostrorum transitum impedire non possent, quod potuit fecit. Indigne cuncti ad montana contendunt, venalium solatia subtrahunt, lares vacuas, omni amota supellectili, venturis relinquunt.

stantinople, was followed by seven bishops (antistites), one archbishop, two dukes, nineteen counts, three marquises, three thousand knights (milites), and about eighty thousand of a mixed multitude. Chron. Terræ Sanct.; Martene, Ampl. Coll. v. p. 573. See also Geoffry de Vinesauf, p. 257, and this work, ch. xxi.

[1] Cæsarem . . accinguntur; from De Vinesauf, p. 260. The rest of the chapter is abridged from the same author, p. 261.

CAP. XX.

De nuntiis ad Imperatorem Græcum transmissis, primoque captis et detentis, deinde ex timore remissis et victualium foro concesso.[1]

The Embassadors of the Latins imprisoned; but afterwards set free. The Greeks continue their wiles.

IMPERATOR quidem episcopum Monasteriensem cum aliis quibusdam principibus, sub obtentu pacis, Constantinopolim jam ante transmiserat. Quos nequissimus et crudelis tyrannus[2] retrusit in carcerem, nec pacem legati violare perhorruit, quam etiam apud barbaros sanxit antiquitas, consuetudo approbat, honestas commendat. Postmodum vero metu potius quam juris intuitu ductus, legatos ligatos absolvit, nam urbis regiæ timebat excidium, si nostrorum citius non placasset offensam. Dignum sane quod urbs illa solo tenus eversa procumberet. Nam si famæ creditur, novis polluebatur Mahumetis, quos perfidus Imperator indulserat fieri, ut fœdus quod Turchorum inierat conjuratus, obligatus confirmaret. Jam æstas decoctior in autumnum vergebat, et Libræ signum quadam æqualitate temporum diem noctemque librabat. Imperator Romanorum, Rex magnificus, hyemandi gratia Adrianopolim tendit, quam vacuam et ab incolis desertam ingressus, ibidem stationem faciens, movendi castra tempus expectat.

Dux Suabiæ filius Imperatoris timens ne otia luxum, luxus ignaviam pareret, sub ipso tempore hyberno exercitum exercendum statuit, et castrum quoddam, quod non longe ab urbe prædicta distabat, expugnans contendit. Illuc Græci confluxerant, ut inde si quas possent Latinis molirentur insidias, loci munitione confisi, sed confusi; nam celeri victoria domiti, victi, vincti et capti tenentur. His auditis, Byzantii princeps animo pejora veretur, et totius imperii timens excidium, festinos ad Imperatorem nuntios

[1] This chapter, which is taken verbatim from De Vinesauf, forms part of the 21st and 22d chapters of the author's Itinerarium.

[2] Isaac.

destinat, qui pacis obsides, forum venalium, naves transvectorias transituris promittant.

Imperator, licet suorum plurimi pacem quamcumque cum tyranno pacisci molestum putarent, maluit tamen fœdus inire oblatum quam differre propositum; et jam instante Pascha mare illud strictum transvehitur, quod Brachium Sancti Georgii usitato vocabulo nuncupatur. Hoc mare, licet spatio angustiore contractum, non humili tamen gloria insignitur; quod urbem tantam præterfluit, et orbis gemini discrimen faciens, tam Asiam quam Europam delambit.

Cap. XXI.

De fraude Soldani Iconii et terra ipsius tota, armis et inedia, periculis multis bellisque fere continuis transpenetrata, animis quidem et animositate, grandique hostium strage, via parata.[1]

The Sultan of Iconium deceives the Emperor.

Soldanus Iconii, vir subdolus et sanguinem Christianorum sitiens, quodam fraudis prætextu, cum nostris amicitiam simulans, ut malignum animi virus occultans eos si posset incautos disperdat, nuntiis sane ad Cæsarem, cum adhuc in Græcia degeret, non semel transmissis, morantem suscitaverat ut veniret. Græcos et Græcorum principem de dolo accusans, se Christianis devotum et fidelem pollicitus, qui sua et suos venturis exponeret, et tam forum venalium quam inoffensos transitus omnibus exhiberet. Cæsar vero plus æquo credulus, qui tales æstimabat alios qualem se ipse noverat, universis comminando edixit, ne fines Turchorum ingressi quicquam raperent, sed pacem quam pacti erant studiosius observarent. Sic ergo contigit ut prædam maximam, quam in ipsis regni januis Soldanus ex industria dimiserat, nostri prætermeantes relinquerent omnino intactam. Heu mens hominum venturi nescia! Nam si famem futuram, iter asperum, tyranni prænossent insidias, casus quidem obtu-

[1] Continued from De Vinesauf, ib. p. 262.

lerant unde sibi providisse poterant, quibus tantum et in proximo imminebat discrimen. Ceterum nusquam adeo verbis infidi principis gens nostra fidem habuit, ut ex nimiæ securitatis neglectu dissoluta incederet et inermis.

Parthiam igitur ingressuri arma omnes arripiunt, quorum numerus tria militum millia, reliquorum vero circiter octoginta millia continebat. Erant autem antistites vij., archipræsul unus, duces duo, comites xix., tres vero marchiones; et hæc acies tam insignis, nec primam similem visa est nec habere sequentem. Ac ne molem tantam confusi ordinis turbaret seditio, in partem trinam totus secessit exercitus; prima duci Suaviæ, postrema Imperatori, media summariis et sarcinarum custodiæ deputata; &c.

Tandem[1] vero post multos et graves insultus pervenitur Iconium, ubi nequam ille proditor se intra urbis munita concluserat; nostri autem non longe figunt tentoria, ignari prorsus quid dies crastina minetur infestum. Nocte ipsa, cum jam Pentecostes solemnitas ferme fuisset exacta, imber tantus et tam vehemens irruit, ut illius procellæ violentia intra septa castrorum nihilominus desæviret. Mane facto, consumptis nubibus, aer illuxit purior, et ecce subito cum tubis et tympanis et clangore horrisono Turchorum exercitus circumquaque diffusus immineret, quantus nec ante visus nec credebatur videndus; quod sicubi tercentena vel plura legantur fuisse millia, æstimari poterant, numerari non poterant. Hanc omnem multitudinem filius Soldani, Melkinus nomine, in arma exciverat; volens palmæ titulum socero suo Salahadino præripere, tam de victoria certus, quam de suorum numero ac virtute confisus. Soldanus interim cujusdam turris suprema conscendens in specula residet, unde in subjectis arvorum spatiis acies bellaturas prospicit, sperans ad implendum in proximo quod animus promissor futurum dictabat.

Imperator cum plerosque suorum ad insolitam hostium multitudinem trepidantes attenderet, magnanimi principis

[1] De Vinesauf, p. 264.

fiduciam ostendit, et erectis ad cælum manibus in conspectu omnium grates agit Deo quod inevitabilis pugnæ jam instet necessitas, quam fuga hostium huc usque suspendit. Hac voce ingens ardor cunctis incutitur, qui faciem Cæsaris contemplantes lætissimam a sene juvenes, a fragili fortes, ab uno universi, virtutis suscipiunt incentivum. Quis Deus magnus sicut Deus noster! Omnis illa multitudo tam certa vincendi, ut vincula potius quam enses stringeret, in momento succumbit, simulque et urbs illa capta tenetur et exterior hostis prosternitur. Utrimque strages, ubique cædes, undique telorum acervi; fugam densitas impedit; numerositas, unde gloriabantur, offendit. Jam prope res agitur, certatur cominus, confringuntur arcus, sagittæ non evolant, vix locus est gladiis; sic omnia turbat turba, nostrisque procedit in gloriam, quod hostes disposuerant ad ruinam. Fugax bellum, quod hactenus inter vepres et rupium fauces hæserat, jam spatio liberiore conseritur. Christicolæ iram satiant, quæ totiens frustra exarserat. Turci experiuntur inviti quid possint cominus, quos eminus provocabant. Hanc insignem victoriam, fidelibus suis non indigne virtus divina contribuit. Erat enim in castris castitas, in armis disciplina, in omnibus et præ omnibus timor Domini, apud omnes amor proximi, qui sic erant affectione fraterna unanimes, sicut periculorum exstitere consortes.

Soldanus, urbe capta, cum unicam munitionem quo se contulerat restare cerneret, festinus ad Cæsarem nuntios dirigit, culpam omnem refundens in filium, se prorsus innocuum asserens, aurum quantum petit pollicitur, fœderis obsides quot et quos jubeat præstiturus. Cæsar, heu nimium facilis! quod offertur, suscipit, quod postulatur, indulget, minus quidem in hoc facto laudandus, dum virum sanguinum et dolosum pene captum absolvit, quoniam honestius erat perdere, quam tantum Christiani nominis hostem illæsum servare. Datis obsidibus et fœderis pactione firmata, necdum maligni proditoris quiescit impietas; nam Christicolas cum jam remotius ab

Iconio iter agerent, nunc ex insidiis nunc palam lacescit. Obsides quiduam hoc esset interrogati utile sibi confingunt, mendacium asserunt: sc. Turchos silvestres esse, qui nullius imperio subjacent, sedibus vagantur incertis, nichil habentes proprium, aliena semper vel rapina vel furto insectantur. Parcius tamen instant non immemores suorum occubuisse quamplurimos. Nam sicut modestus æstimator asseruit, in superioribus bellis xxij. Thurcorum millia gladius occisor consumpsit.

[Sed jam victor exercitus] Armeniæ fines ingreditur; lætantur omnes quod hostile regnum emensi, securi fidelium arvis insiderint. Sed heu! terra occurrit funestior quæ cunctorum lætitiam et lumen extinguit. Accedat homo ad cor altum, et investiget si possit consilia Domini, cujus judicia abyssus multa. Occurret nonnunquam unde stupeat, unde turbetur, ita tamen quod in omnibus auctorem noverit omnium commendandum.

Cap. XXII.

De Imperatore fluvio quodam Armeniæ post tot victorias submerso, proh dolor! et extincto; et exercitu tanto apud Antiochiam exinanito, et post tantam inediam copia secuta tam desperato quam disperso.[1]

The Emperor is drowned, crossing the river Sclef. Description of his person.

Erat locus in sinu Armeniæ, quem hinc montes ardui, hinc Sclefii [2] flumen præterfluens coartabat,[3] qua dum summarii et sarcinæ transeunt, victoriosus Imperator subsistit. Vir quidem inclytus, cujus statura mediocriter eminens, crines rutili, barba rubens, utrinque interfusa canities;

[1] De Vinesauf, p. 265.

[2] Of this river Fuller says, "A river (such is the envy of barbarism obscuring all places), which cannot accurately be known at this day, because this new name is a stranger to all ancient maps." Holy War, iii. 4. Ran. Hygden calls it *Gula Sathanæ;* in Twysden, X. Script. 2399.

[3] See Ralph Coggeshale, Chron. in an. 1188. He fell from his horse into the water, and was drowned. Having been drawn to land, the flesh was separated from the bones by boiling water, and buried at Antioch; and his bones carried to Tyre. Ib. A lamentation, unexampled in the annals of history, was made for his loss, according to De Vinesauf, ib.

supercilia prominent, ignescunt oculi; gena brevior in amplum extenditur; pectus et humeri diffunduntur. Sed et cætera descriptio corporis in virum consurgit. In illo namque quod de Socrate legitur insigne quiddam ac stupendum enituit; nam constantiam animi exprimebat vultus, semper idem et immobilis permanens, nec dolore obscurior nec ira coarctus, nec lætitia dissolutus. In tantum vero nativum Almaniæ venerabatur eloquium, ut quanquam alterius linguæ non nescius esset, aliarum tamen gentium missis non nisi per interpretem loqueretur. Vir tantus cum propter præeuntes summarios diutius substitisset, tandem mora in tædium vertitur; et iter anticipare cupiens, flumen proximum transmeare disponit, ut illud a parte summariorum anteriore remensus, ad viæ redeat libertatem. O mare, O terra, O cælum! ille Romani moderator imperii semper Augustus, per quem Romæ veteris refloruit gloria, revixit honos, potestas excrevit, heu! aquis deperit interceptus; et licet undique subsidium collaterale festinet, vitæ tamen senilis igniculum mors præceps et matura extinguit. At si libido natandi, sicut plerique asserunt, mortis causam intulisse dicatur; ipsa viri gravitas in contrarium disputat, nec fidem meretur, quod tantorum salutem natator invalidus undis fallacibus commisisset. Conscientia teste mors minus quam modus mortis sollicitat. Sed hoc nobis in solatium venit, quod scriptum legitur, "Justus, quacumque morte præoccupatus fuerit, in refrigerio erit," &c.[1]

Cæterum Antiochiam pervenientes Christicolæ post multa et longa jejunia cibis edacius indulgentes repletione subita suffocantur; sicque quos nec hostis nec fames vicerat, pax dira perimit, satietas perniciosa extinguit. Hoc itaque tam turpi facto cum exercitus tanti pars amplior interiisset, reliqui rediere quamplurimi; pars modica, quæ repatriare puduit, sub filio Imperatoris militat, cui princeps Antiochiæ totam urbem ac munitiones universas contradit. Majoris enim obtentu præsidii urbem Duci ultronei judicant commit-

[1] De Vinesauf, p. 266.

tendam, ut ejus fines vir strenuus contra crebros hostium tueatur insultus.

Cap. XXIII.

De Imperatoris filio cum exercitus parte, sed longe minore, de Antiochia Tyrum, de Tyro Aconem, inutiliter transeunte.

The relics of his army worn out by intemperance or sickness.

Nec longe post dux Suaviæ Tyrum inde transiens, et postmodum Aconem, ad nostrum exercitum obsidentem pariter et obsessum a Tyro transvectus, in illa peste communi per aeris illius inclementiam patriamque pestiferam, nec non et Teutonicam præ omnibus intemperantiam, cum residuo suorum in brevi consumptus est.

Vide, lector, quemadmodum tantus exercitus, cujus moles Christianis erat ad gloriam et gentilibus ad terrorem, occulto Dei judicio, sed nunquam injusto, juxta visionis præscriptæ tenorem et vocis lugubris lamentationem, miserabiliter exinanitus evanuit. Notandum hoc etiam quod vir tantus ad Christi obsequium tam egregie tamque devote prout videbatur accinctus, tam ignominiosum et tam inopinatum, una cum exercitu toto penitus ante pene deleto, casum incurrit. Quapropter credi pro certo poterit, quod non usquequaquam Deo fuerit acceptus hic ejus aggressus, quia vel brachio suo, non divinæ potentiæ seu misericordiæ, si quid ei in hoc itinere gloriosum acciderit, ascribere proposuerat. Aut potius propter scisma vicennale quo clerici laicique apostolorum limina petentes, tot per ejus tyrannidem mutilati, tot exoculati fuerunt, totque necati, ecclesia quoque beati Petri, in urbe Romulea et sede sua propria, per Alemannos eadem tempestate combusta. Quia super his forsan tantis excessibus, nec corde compunctus ad plenum fuerat, nec confessione purgatus, divinam in terris cum exercitu suo, quoniam propter delictum principis populus plerumque punitur, ultionem incurrit. Sicut populus Israeliticus numeratus a Rege, qui ob hoc a Domino strage percussus

fuit. Qualiter autem per principum nostrorum invidiam atque discordiam, ut paucis occasionaliter anticipem, quæ longis historicorum forte posterorum paginis materia dabit, totius Christianitatis in terra sacra paulo post conatus, ex solo principum defectu ad plenum non profecerit, proh pudor atque dolor! ad eorum confusionem pœnamque plectibilem in terris inchoatam, quibusdam sicut rerum gestarum ordo deposcit, sequentia declarabit.

Cap. XXIV.

Qualiter, Cenomannia combusta, inde fugatus fuit, et de verbo apostatico iterum ab ipso prolato.

The town of Le Mans burnt by accident. Henry's grief for the loss of it.

His igitur non inutiliter, non incompetenter hic appositis, ad historiæ seriem revertamur. Circa kalendas itaque Junii, verbis pacis omnibus et colloquiis inter Anglorum Regem et Comitem Pictavensem, nutu divino vindictam accelerante, non ad concordiam, sed potius iram versis inexorabilem, dirutis primum martiis viribus castellis Cenomanniis pluribus, demum ad urbem ipsam Cenomanensem a Rege Francorum et Comite Pictavensi cum utriusque exercitu perventum est. Cum igitur, egredientibus urbanis, hostiles acies utrinque concurrere jam pararent, et in primis, nondum tamen consertis omnino viribus, confligendo quasi præliorum præludia facerent; Rex Anglorum, ut erat martios congressus quoad potuit semper evitans, suos intra mœnia revocando, suburbium totum, quod ipsam propemodum urbem, et si non dignitate, majestate tamen et mercium copia diversarum æquiparabat, ne vel urbi officere vel hosti proficere posset, igne apposito comburi jussit.[1] Ventus autem, quanquam ante ab urbe venisset, in contrarium subito versus, ut assolet, et augmentatus, vim flammeam ignis edacis in urbem illico interiorem transportavit; statimque in tantam violentiam

[1] His forces were unequal to the defence of the city, and, at the same time, unfit to be trusted. See Hemingford, p. 513.

multis in urbe locis ignis excrevit, ut Rex quamtotius cum suis exire urbemque relinquere, multis una cum urbe per maturationem amissis, compulsi fuissent.

Cum igitur quasi per duo ab urbe miliaria, Francis filioque fugantibus, jam Rex fugisset, in colle quodam de cujus eminentia urbem incensam prospicere poterat, versa facie, verbum hujuscemodi apostaticum, ut et altera vice non minus inpudenter, emisit: "Urbem quam in terris plus dilexi, in qua natus scilicet et nutritus eram, ubi et pater meus sepultus, corpus quoque Sancti Juliani reconditum jacet, quoniam ad confusionis meæ cumulum et dedecoris augmentum mihi, Deus, hodie tam viliter abstulisti, et tibi quam potero talionem reddam, rem quam in me plus diligeres, tibi proculdubio subtrahendo." Et cetera, quæ quidem præterire magis et contemnere quam litteris exprimere, prudentem decet.

O pertinacem hominis abjecti malitiam et obstinatam! O quam procul a beati quoque Tobiæ patientia cor ejus aberat! Qui et eleemosinarum largitionibus et sepeliendis occisorum corporibus semper institisset. "Contigit tamen ut cum die quodam fatigatus a sepultura veniens domum jactasset se juxta parietem, ex nido hirundinis dormienti illi calida stercora insederent super oculos, fieretque cæcus. Hanc autem temptationem ideo permisit Dominus evenire illi, ut posteris daret exemplum patientiæ ipsius, sicut Job. Nam cum ab infantia sua Dominum semper timuerit et mandata Ejus custodierit, non est contristatus contra Dominum quod plaga cæcitatis evenit ei. Sed immobilis in Dei timore permansit agens gratias Deo omnibus diebus vitæ suæ. Nam sicut sancto Job insultabant reges, ita et isti parentes et cognati ejus irridebant vitam ejus dicentes, 'Ubi est spes tua pro qua eleemosinas et sepulturas tribuisti?' Tobias vero increpabat eos dicens, 'Nolite sic loqui, quoniam filii sanctorum sumus, et vitam illam expectamus quam Deus daturus est his qui fidem suam nunquam mutant ab eo.' Ad hoc vero uxor ejus Anna objecit ei: 'Manifeste facta est vana spes tua, et eleemosinæ tuæ

modò apparuerunt.' His atque aliis hujusmodi verbis exprobrabat ei. Tunc Tobias ingemuit et cœpit orare cum lacrimis dicens, 'Justus es, Domine, et omnia judicia tua justa sunt, et omnes viæ tuæ misericordia, veritas, et judicium; et nunc, Domine, memento mei, ne vindictionem sumas de peccatis meis, neque reminiscaris delicta mea vel parentum meorum, quod non obedivimus præceptis tuis, et traditi sumus in direptionem et captivitatem, et opprobrium omnibus nationibus in quibus dispersisti nos. Et nunc, Domine, secundum voluntatem tuam fac mecum; præcipe recipi in pace spiritum meum.' "

Cum hæc igitur et similia justis contingant, et sanctis viris qui non meruerunt, cur obstinati contra Dominum excandent, qui longe minora meritis suscipiunt, quique mala quotidie facere non desistunt, et tamen temptationibus non resistunt? Talibus autem neque vexatio intellectum dabit, qui vix etiam Domino confitebuntur, cum benefecerit eis. Deficiunt autem omnino in duris, et in miseriis non subsistunt. Scriptum est autem de his qui perdiderunt substantiam, hii nempe si non fuerint saturati murmurabunt et blasphemabunt. Similes illis de quibus in Psalmo scriptum est, "Cogitaverunt et locuti sunt nequitiam, iniquitatem in excelso locuti sunt. Posuerunt in cælum os suum," etc. Et alibi: "Dixi iniquis, nolite inique agere; et delinquentibus, nolite exaltare cornu. Nolite extollere in altum cornu vestrum. Nolite loqui adversus Dominum iniquitatem." Item Esaias: "Dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt Sanctum Israel, abalienati sunt retrorsum. Super quo percutiam vos ultra habentes prævaricationem." Super hunc locum dicit Hieronymus, "Sæpe percutit Dominus ut corrigat: his qui incorrigibiles sunt dicit, 'Super quo, etc. Quia non invenio medicinam, quam scil. adhibeam vobis, omnia membra vulneribus plena sunt. Adhibui sæpius curationem; modo nullam partem corporis reperio quæ non sit jam percussa et plagis plena, unde nullas invenio plagas quibus confringam duritiam vestram. Eo enim crescit nequitia

quo majora adhibeo flagella.'" Et alia ejusdem expositio super eundem locum: "Quia frustra percussi vos, disciplinam non recepistis. Zelus meus recedit a vobis, non est firmamentum in plaga eorum." Item et illud Jeremiæ: "Percussi eos et non doluerunt." Et illud Hieronymi super hunc locum Amos, "Dedi vobis stuporem gentium in cunctis urbibus vestris, et indigentia panum in omnibus locis vestris, et non estis reversi ad me, dicit Dominus." Glosa: "Et cum hæc omnia non pro crudelitate, sed pro correctione vestra facerem, tum non estis correcti. Juxta illud Jeremiæ: 'Frustra percussi filios vestros, disciplinam non receperunt.'"

Cap. XXV.

De urbe Turonensi a Francis occupata, et Rege Henrico in oppidulo de Azi concluso, et per ultionem et quasi fallaciam divinitus datam tanquam ad deditionem compulso.[1]

Henry is shut up in Azai, and compelled to sue for peace.

Cessante vero demum persequentium instantia per Comitis Pictaviensis casum, equo ejusdem militari lancea perfosso, Rex nocte eadem se apud Frenellas suscepit,[2] et mane Andegaviam inde transivit. Exercitus autem adversus, Cenomannia subacta, statim Turoniam aggreditur, et nobilem urbem Turonis, tanquam in impetu furoris fortunam urgens et successibus instans, armatis illico viribus expugnavit.

His itaque completis, sumpto inter Reges colloquio non procul ab oppidulo Turoniæ, cui nomen erat Azai, feria vj. Rex Anglorum, eodem quo convenire debuerant die apud Azai, lethaliter acuta febri correptus accubuit. Francorum autem Rex et Comes Pictaviæ huic infirmitati fidem non habentes, quinimmo fictam potius seu frustratoriam, solito ejusdem de more, putantes, in crastino oppidum prædictum viribus immensis undique conclu-

[1] The transcriber has omitted the rubric.

[2] "A.D. 1189, vigilia Nativitatis S. Johannis Baptistæ." (June 23) Bouquet.

serunt. Quo facto, Anglorum Rege procurante, qui pacis adhuc bona tentare volebat, cognatos suos, Archiepiscopum Remensem Willielmum, et Comites Philippum Flandrensem et Theobaldum Blesensem, cum aliis quibusdam, ad ipsum intra castrum accersivit. Videns autem Francorum Rex, quoniam hostem suum jam ei Deus et fortuna secunda in manus dederat, nullum pacis verbum priusquam Rex Anglorum se misericordiæ suæ in omnibus omnino supponeret, audire volebat;[1] ipse vero, salvo honore suo regnique corona et dignitate, se id facturum promisit. Rex autem Franciæ simpliciter illud et absolute facturum respondit; nec quicquam ei salvandum fore, nisi quod eidem ipse misericorditer salvari voluerit. Quod et demum post multas altercationes et internuntiorum commeationes, quia necessitas legem non habet, non absque gemitu interiore maximo et indignatione morbum aggravante, sic factum est.

Ecce quam longanimus exspectator est Dominus, sed ultor tum demum gravissimus! Exulante nimirum olim egregio Cantuariorum antistite Thoma, in cunctis fere quæ super concordia inter ipsum et Anglorum Regem formanda colloquiis, Christianissimo Francorum tunc Rege Lodovico totiens ad id operam dante, semper pacis commoda similiter contentis præpediebat. Volebat enim Anglorum Rex Henricus quod in primis, ante verbum pacis omne, se Archiepiscopum ex toto misericordiæ suæ subjiceret. Ipse vero Deo plenus et gratia perfusus, salvo honore Dei et ordinis sui dignitate, nec non et ecclesiæ libertate cui præerat, se id facturum, nec aliter, concedebat. Rex autem omnino determinationem obstinata malitia respuebat, publice protestans se nullum in Archiepiscopi sermone sophisticum verbum ullatenus admissurum.

Attendat itaque lector diligens qualiter divina justitia homini, qui honorem Dei et ecclesiæ sanctæ salvum fore negabat, et suum eidem haud dissimiliter honorem regiæque coronæ suæ, in necessitatis articulo, tanquam argumento

[1] Hoveden, p. 654.

tali fallaciam aptans et talionem præstans, minime salvandum procuravit. Advertat hic etiam lector, quod sicut Rex iste, male se regens, patrem suum spiritualem, Cantuariensem Archiepiscopum, usque ad mortem temporalem persequi non cessavit, sic per exquisitam divinæ vindictæ justitiam, ejusdem filii carnales patrem suum carnalem usque ad interitum temporalem, et utinam non æternalem, sunt persecuti.[1]

Notandum hic autem esse videtur, quod equidem valde notabile censui, quoniam in colloquio quodam, sub monte Martyrnm, non procul ab urbe Parisiensi, inter dictos Francorum et Anglorum Reges habito,[2] ubi Rex Lodovicus more solito multum laboravit, quanquam inaniter, ad pacem formandam inter Regem Henricum, qui tunc apud Sanctum Dionysium quasi sub prætextu peregrinationis advenerat, et Archiepiscopum Thomam, qui et ibi tunc erat, et ad hoc illuc vocatus fuerat, et demum pace non proveniente, et Rege Henrico revertente, Philippus Lodovici Regis filius et hæres tunc puer quasi septennis existens, Regem Henricum honoris causa simul cum patre conviando et deducendo, ipsum in hujuscemodi verba convenit: "Pro patre meo tibi, Rex, supplico, rogans quatinus ipsum plus solito diligas, eique fidelis existens, ab ejus de cætero vexatione desistas. Pro certo namque noverint omnes, quod qui ipsum in hac ætate sua molestare senili præsumpserit, ultorem sibi gravissimum per Dei gratiam, cum locus affuerit et tempus advenerit, me constituet." Mira igitur in puero prudentia! mira quoque futuræ probitatis innatæ et animositatis indicia, et promissio facta quasi prophetico spiritu comminatoria! quia præmissa, et tamquam sub talionis retributione promissa, paucis evolutis postmodum annis consecutivis, et in ætate tenella, mirandis quidem eventibus, contra tantæ potentiæ simul et opulentiæ principem, magno cum effectu sunt completa.

[1] The same sentiment is expressed by Rigordus, p. 29.

[2] "A.D. 1169, infra octavas S. Martini." (Nov. 18.) Bouquet.

Item et hoc quoque notabile censui, qualiter spiritus pueri junioris ejusdem suscitatus iterum a Domino fuerit in hunc modum. In colloquio quodam inter dictos Reges prope Gisortium habito, ubi tunc præsens cum patre fuit Philippus Lodovici filius, quasi tunc temporis duodenus existens, cum plurimi Francorum castellum oppositum attentius intuentes, pulchritudinem ejus et fortitudinem nuper nimirum in immensum adaucti, et Pariis egregie lapidibus æreisque turribus et arduis in altum exstructi, multa cum admiratione laudarent, dictus puer in audientia magna cunctis admirantibus ait; "Structuram lapidum illorum valde commendatis;" et prosequendo; "per fidem," inquit, "quam debeo patri meo, vellem quod omnes lapides illi argentei vel aurei vel etiam gemmæ pretiosissimæ forent; dum tamen id nemo præter me solum vel per me sciret, aut scire posset." Et cum universi super hoc pueri verbo non mediocriter admirarentur, subjunxit: "Nec inde miremini, quod quanto melius pretiique majoris oppidum illud existeret, tanto carius idem, cum ad manus meas devolveretur, haberem." Sed ecce quanta fiducia principis tanti tamque potentis et tam optimi, contra spem omnium fere, puer hic opes et oppida sibi ad manus quandoque devolvenda, quasi mente præsaga et sub certa quadam præsumptione sperabat.

Item et hoc adjiciendum hic decrevimus verbum ejusdem, sed jam Regis et adulti, persimile priori. Cum enim in werra illa grandi, quæ inter ipsum et Regem Angliæ Ricardum post obitum fuit utriusque patrum, veniens ad castellum de Rupe apud Andeleam, nuper egregie valde a Rege Ricardo constructum, visuque præclarum, Francis castellum intuentibus et collaudantibus in audientia publica dixit, et assertive quoque cum sacramento proposuit, quia vellet oppidum illud ex toto ferreum esse; pristinam ad hæc revera Normanniam domandi suoque dominio subjugandi, sicut et Aquitanniam totam, et sub spe quidem quasi certissima, fiduciam habens. Porro cum verbum istud ad Regem Ricardum postea

delatum fuisset, ut erat arrogantiæ nimiæ et animositatis immensæ, in audientia suorum multa, verbum hoc emittens, "Per gorgiam," inquit, "Dei!" (quoniam his et similibus sacramentis enormibus uti solet,) "si castellum illud totum de butyro foret, nedum ferreum vel lapideum, illud ab ipso viribusque suis totis, me valide defensurum absque dubio non diffiderem." Sed quoniam Dei auxilium huic verbo tam insolenti nec expetiit nec optavit, sed tanquam brachio suo, viribusque suis solis, totam ascribere defensionem temere præsumpserit, contra desiderium suum et elationis eloquium, paucis evolutis postmodum annis, Rege Philippo prævalente et dictum municipium obtinente, res evenit.[1]

Ut autem exemplum casus haud dissimilis hic ponamus, clausulam quandam de Itinerario nostro sumptam interserere præter rem non putavimus. A Meneviæ vero rupibus, sereno tempore, montes Hyberniæ prospici possunt; mari Hybernico tamen, uno contractorie transnavigabili die, interjacente. Unde Willielmus, Willielmi Regis Bastardi filius, et Normannorum in Anglia Rex secundus, qui Rex Ruffus est agnominatus, Kambriam suo in tempore animose penetrans et circumdans, cum a rupibus istis Hyberniam forte prospiceret, dixisse memoratur: "Ad terram istam expugnandam, ex navibus regni mei huc convocatis, pontem ad hæc faciam." Quo verbo ad Murdhac dominum Lageniæ tunc principem, in Hyberniam, forte translato, cum aliquamdiu propensius inde cogitasset, fertur respondisse: "Nunquid tantæ comminationis verbo Rex ille 'si Deo placuerit' adjecit?" Audito nunquam ullam prorsus Dei mentionem in hoc suo Rex sermone fecisset, tanquam prognostico gaudens certissimo: "Quoniam," inquit, "homo iste de humana tam confidit potentia, non divina, ejus adventum non formido."

Ad cumulum autem laudis et gloriæ fortunæque in posterum secundæ futuræ dicti Philippi Regis Francorum, illud accessit, quod ipsum in lucem emissum et jam natum,

[1] A.D. 1204.

et adhuc in cunis educatum, Reges remotiores Hispaniæ Sarraceni per nuntios suos, cum muneribus regiis et pretiosis exeniis in Franciam directos, in visitatione similiter et veneratione dignum duxere et cum eo fœdus inire, tanquam terrarum suarum per se vel suorum aliquem expugnatore futuro, (sicut per oracula vatum suorum jam didicerant,) totis desideriis appetentes, et pacis commodum sibi suisque devote postulare, nominaque sua regiis, apud Sanctum Dionysium, ascribi rotulis et memorialibus inseri notulis, (suæ quidem a longe suorumque civitati pariter et indempnitati non improvide prospicientes,) impetrare curarunt.

Ad vaticinium autem hoc veritate subnixum quandoque futurum, evidens hinc indicium et argumentum elici potest non invalidum; quod occidentalia regna tria vel quatuor (quatinus hic anticipatio fiat,) Anglia sc., Hybernia, Scotia et Wallia, cum opum affluentia et insularium classium copia magna, regiæque potestatis in immensum adaucta potentia, dicto Regi et heredibus suis, tanquam ad cultum Dei ampliandum, via præparata, jam per Dei gratiam pronis cervicibus fore sperabantur obnoxia.

Item ad argumenta quoque futuræ majestatis immensæ facit et visio, quam vidit frater quidam de Vicenis, vir quidem simplex et rectus ac religiosus, parum ante ortum dicti Regis Philippi. Videbat enim puerum in cunis ab alto dilapsum et in Franciam demissum, Francisque regni hæredem validum summo opere desiderantibus, tanquam a Deo datum; qui subito statim in tantæ excellentiæ tamque proceræ staturæ majestatem cunctis admirantibus excrevit, quod duos principes excelsos, Alemanniæ scilicet Imperatorem et Angliæ Regem, ad latera ipsius prout videbatur constitutos, superpositis capitibus ipsorum palmis, adeo in terram opprimere deorsus visus est et deprimere, quod nihil ex ipsis, aut valde parum, tempore brevi visum est in terris comparere. Quam visionem quidem his nostris diebus satis aperte veritas subsecutiva comprobavit.

Item et illud quod ei qui scripsit hæc accidit, inter cetera quoque prognostica prætereundum hic esse non

putavi. Cum enim Parisius, in juvenilibus annis liberalibus animi studiis vehementer applicaret,[1] contigit in ipso temporis autumpnalis initio, nocte quidem, et noctis hora quasi post conticinium et circa soporem primum, Philippum materno ex utero per Dei gratiam natum. Quo rumore per urbem audito, et cum gaudio suscepto, quale vel quantum lingua explicari non posset, statim campanarum omnium per urbis amplitudinem totam tantus undique sonus et clangor erupit, tantaque luminaria cerea fuerant per plateas omnes accensa, quod sonitus tanti tantique tumultus insoliti, necnon et nocturni luminis tam immensi causam ignorantes, urbis incendium tunc imminere putabant. Unde et auctor operis hujus adolescens in urbe existens et quasi vicesimum ætatis suæ tunc annum adimplens, a stratu quo recubans sompnum carpere jam cœperat exporrectus, ad fenestram illico prosiliit; prospiciensque vidit in platea vetulas duas admodum pauperculas, manibus tamen faces cereas præferentes, et tam vultu quam vocibus, totoque gestu corporis exultantes, passibusque properis, tanquam sibi invicem obviando et confligendo, cursitantes. Cumque causam tantæ commotionis et exultationis ab eis inquisisset, earum una respiciens statim et respondens, "Regem," inquit, "habemus nobis a Deo nunc datum et regni heredem Deo donante pervalidum, per quem regi vestro dedecus et dampnum, pœna pudorque gravis, confusione pariter et ærumna plenus, accrescet." Ac si aperte dixerit, "Puer est nobis hac nocte natus qui certe Regis vestri divino favore malleus erit, quique suam suorumque potestatem et pascua proculdubio decurtabit." Sciebat enim mulier ipsum sociosque suos de Angliæ regno oriundos esse, ideoque verbum hoc quasi prophetico spiritu prolatum, nimia nempe postmodum veritate complendum, acriter in ipsos eorumque Regem anus emisit.

[1] See the treatise, De rebus, &c. Ang. Sac. 467. Philip was born in 1165. According, therefore, to the computation in the text, 1145 will be the natal year of Giraldus; five years earlier than that assigned to it by Wharton, Ang. Sac. ii. 374.

Item facit ad hæc etiam evidentissime quod in Regis ejusdem regnantis initio, patre felicissimo jam rebus humanis exempto, et ipso adolescentulo adhuc existente tenello, cum exercitum Franciæ apud urbem Ambianensem in Comitem Flandriæ Philippum coadunasset,[1] qui Viromanniæ comitatum, Comitissa et herede Comitis sponsa, absque liberis et herede defuncta, detinere præsumpsit,[2] consertis viribus et ad congrediendum hostiliter jam paratis, barones Franciæ scientes juxta Comici sententiam, omnia priusquam arma sapienti tentanda, de pace tractatum habendum communiter censuerunt. Erant quippe quamplurimi vel prece vel pretio vel dilectione seu cognatione Comitis parti, qui vir erat virium magnarum grandisque potentiæ nimis, fautores existentes.

Cum igitur super hoc tractando magnates jam consedissent, Rege seorsum interim parumper amoto, sedebat ipse virgam de corulo viridi manu tenens, eamque dentibus rodens, et acriter undique circumspiciens. Quod cum barones conspexissent, statumque juvenis illius et gestum in hoc articulo cum admiratione notassent, dixit unus eorum quod equum bonum illi daret, qui cogitatum principis ei revelaret. Quod audiens lecator quidam statim exiliens ad Regem accessit rogans et petens, quatinus mentis suæ conceptum aperiendo, equum sub tali tenore promissum sibi tanquam ex dono suo datum conferret. Rex autem illi, quem non ignotum habebat, illico mentis arcana sic aperuit: "Volvebam hoc," inquit, "animo, utrum ullo unquam tempore mihi, vel alii Francorum Regi, Deus hanc gratiam dare dignetur, quod Franciæ regnum in statum pristinum eamque celsitudinem et amplitudinem quam tempore Caroli quondam habuerat, reformare queat." Quo verbo Regis baronibus relato, et protinus equo juxta promissionem dato, statim in hæc verba communiter omnes proruperunt: "Pereat ergo qui tali principi, et tam magnanimo ad revocanda regni jura, impedimentum opponit. Nunquam his aut aliis juribus[3]

[1] An. 1185. [2] See p. 88. | [3] *His autem aliis unquam,* MS.

Deo opitulante defecerit!" Et sic nobilis ille Viromanniæ comitatus, cum opibus et oppidis cunctis, humiliato detentore tanto, Regi Philippo tunc juvenculo, citra bellicum conflictum omnem, fuit absque difficultate et dilatione resignatus.

His igitur et præscriptis sub hoc tenore completis, de pace tractatum habentes, ad nutum Francorum Regis Comitisque Pictavensis honorem per omnia, ad dedecus autem Anglorum Regis et detrimentum, pacem formaverunt, formamque ejusdem scripto comprehensam, Anglorum Regi legendam et audiendam obtulerunt. Erat autem primum capitulum de misericordia cui se supposuit; secundum vero, quod omnes qui Comiti Pictavensi contra patrem adhæserant, de tenementis suis omnibus et ligantia filio solum intenderent et non patri, nisi ultronea voluntate ad ipsum forte redire voluerint. Et cum nomina illorum scripta in cedula legi audiret, primumque omnium Johannis filii sui nomen legeretur, tanquam extra se factus et consternatus, stratu quo recubabat statim in sessionem exurgens, et acriter circumspiciens: "Verumne est," inquit, "quod Johannes, cor meum, quem præ filiis omnibus magis dilexi, cujusque promotionis causa hæc omnia mala sustinui, a me discessit?" Compertoque pro certo quia sic erat, iterum se lecto rediens, faciemque suam ad parietem vertens et altius ingemiscens, "Vadant," inquit, "de cetero cuncta sicut poterunt; ego de me amplius nihil neque de mundo quicquam curo." Sicut autem qui præsentes extiterant verbis assertivis testimonium perhibuere, nihil adeo morbi malitiam aut vehementiam exasperavit, nihil mortem ipsius sicut dolor iste subitus et inopinatus acceleravit.[1]

[1] Gervase of Canterbury, who, in zeal for his fraternity, attributes the King's death to the vengeance of St. Thomas exerted for his monks, narrates an anecdote which is very characteristic, and shows how much the mind of Henry was exasperated by ceaseless troubles.

At the time of his last illness the Convent of Canterbury sent a deputation to the King, to lay their troubles before him; "temptantes (says the Chronicler) si forte in

Cap. XXVI.

De pictis et fictis, et demum ignominiosa Regis Henrici morte secuta.

Contigerat aliquando cameram Wintoniensem variis picturarum figuris et coloribus venustatam, locum quendam in ea vacuum regio mandato relictum, ubi postmodum aquilam depingi jussit et quatuor aquilæ pullos ei insidentes, duos alis duabus, et tertium renibus, parentem unguibus et rostris perfodientes, quartum nec minorem aliis in collo residentem et paternis acrius oculis effodiendis insidiantem. Requisitus autem a familiaribus suis quidnam hæc pictura portenderet, "Quatuor," inquit, "aquilæ pulli, quatuor filii mei sunt, qui me usque ad mortem persequi non cessabunt. Quorum minor natu, quem tanta dilectione nunc amplector, mihi denique longe gravius aliis omnibus et periculosius, nonnunquam insultabit." **Henry's last sickness.**

Sic igitur primo interius futuras per prolem ærumnas mente præsaga malorum sibi depinxit. Deinde exterius mentis conceptum protrahens artificio depingi fecit. Hic mihi notandum videtur illud Michææ prophetæ; *Nolite credere amico et nolite confidere in duce, ab ea quæ dormit in sinu tuo custodi claustra oris tui; quia filius contumeliam facit patri, filia consurgit adversus matrem suam, nurus contra socrum suam. Inimici hominis domestici ejus.* Naturam vero Johannis et proprietatem si quis scire desiderat, supra ubi de Britone et Hybernico mixtim agitur, requiratur.[1] Ad hæc etiam comprehensum fuerat in concordia, quod filium suum Comitem Pictavensem in osculo recipere, eique iram omnem et indignationem ex corde remittere

suis sentiret angustiis et resipisceret." On gaining admittance, which they did with great difficulty, they began by saying that the Convent of Canterbury desired their duty to him, as their *Lord and Master*. Whereupon the irritated King, furious at this ill-timed interruption, exclaimed, "Master! their master I have been, I am, and I will be; the traitors!" Gervasius, 1545.

[1] Top. p. 753. See also this work, p. 35.

debuisset. Quo licet facto, fictoque magis quam facto osculo dato, hoc Comes in discessu verbum a patre, quanquam demissa voce prolatum, audivit: "Nunquam me Dominus mori permittat, donec dignam mihi de te vindictam accepero!" Et sic a castro Comes exiens modumque concordiæ inter ipsum et patrem referens ac verba sequentia, grandem Francorum Regi et curiæ toti risum pariter et admirationem excitavit.

His igitur in hunc modum exactis ad Chinonense castrum se Rex deferri fecit; ubi invalescente valetudine feria quinta, et a quo decubuit vij. die videlicet, quem physici criticum vocant, letaliter correptus, hæc ingeminando immo multiplicando verba, quæ de reliquis cogitationum vehementia tam morbi quam doloris pariter et indignationis extorsit, (quoniam ex abundantia cordis os loqui solet,) *Proh pudor de Rege victo! proh pudor!* in extremis laboravit. Et sic demum inter ærumnosas hujusmodi voces, propriæ præco confusionis, expiravit, obrutusque magis et oppressus quam naturali morte finitus occubuit. Ex quo patet quod quanto [quis] secundis altius elevatur, tanto impetuosius ad imum demittitur; quantoque arcus magis retro curvatur, tanto sagitta fortius in anteriora propellitur. Unde in libro Regum invenies et a Domino dictum: *Quicunque glorificaverit me, glorificabo eum. Qui autem contemnent me, erunt ignobiles.* Item et Ecclesiastico; *Facienti nequissimum consilium, super illum devolvetur, et non agnoscet unde veniet illi.* Et paulo post: *Laqueo peribunt, oblectantur casu justorum, dolor autem consumet illos antequam moriantur.* Notandum hoc autem, quod quanquam ultione divina in patris perniciem ita filii desævirent, tamen eodem ultore qui nec bonum irremuneratum, nec malum relinquit inpunitum, privata postmodum eorundem voluntas est punita. Juxta illud: *Et reddet illi hereditatem ipsorum, in malitia eorum disperdet eos, disperdet illos Dominus Deus noster.* Divina namque voluntas per malas interdum hominum voluntates impletur. Quia sicut aliquando bona voluntate adimplet homo quæ

Deus, sic et mala nonnunquam idem quod Deus. Nonne igitur quasi de eo scriptum in Psalmo videtur: *Minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione.* Et alibi: *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos.* Et illud: *Noli æmulari in malignantibus, neque zelaveris facientes iniquitatem. Quoniam tanquam fænum velociter arescent, et quemadmodum olera herbarum cito decident.* Et illud: *Vidi ipsum superexaltatum et elevatum sicut cedros Libani. Et transivi, et ecce non erat, et non est inventus locus ejus.* Et illud: *Virum injustum mala capient in interitu.* Item et id Jeremiæ: *Clamavit perdix, congregavit, et fovit quod non peperit; fecit divitias, et non cum judicio. In dimidio dierum ejus derelinquent eam et in novissimis suis erit insipiens.* Unde Gregorius in Moralibus: "Ordinans nos Deus, juxta merita singulorum disposuit et terminum. Ut vel malus breviter vivat, ne pluribus noceat, vel bonus diutius vivat, ut pluribus prosit; vel rursus malus diutius, ut mala augeat quibus boni probentur, vel bonus citius subtrahatur, ne, si diutius vivat, malitia corrumpat. Et mutatur sententia Dei, sed non consilium æternum."

Cap. XXVII.

De origine tam Regis Henrici quam Alienoræ Reginæ et radice filiorum omni ex parte vitiosa.

His race vicious and corrupt.

Ut autem tam patris quam filiorum exitus infaustos minus de cetero lector obstupeat, de origine ipsorum et propagine quædam et hic apponere dignum duximus. Pater itaque Reginæ Alienoræ, Comes Pictavensis, qui uxorem Vicecomitis de Castello-Haroldi, hominis sui, quæ Mauberium dicta fuit, vi rapuit, et abduxit et de facto sibi in conjugem duxit.[1] Vir autem bonus et sanctus heremita quidam, missus, ut credebatur, a Domino, accedens statim ad ipsum prohibuit ex parte Dei, se nuntium ad hoc a

[1] The depravity of this Earl justifies our author's remark. See William of Malmesbury, who narrates this circumstance at greater length.

Deo missum esse protestans, ne uxorem alterius, hominisque sui præcipue, duceret vel desponsaret, matrimonium hoc non fore, sed manifestum et detestandum adulterium, dicens. Ille vero in errore persistens, respondit quod Dei nuntium illum esse nec credebat, nec ei constabat. Cui vir bonus ille: "Si nuntius Dei sum," inquit, "et mihi fidem non habueris, nunquam proles de vobis et ipsa suscipienda, vel propaginaliter inde proventura, felices fructus facere possit!" Istud Hugo, bonæ et sanctæ memoriæ Lincolniæ episcopus, referre solebat, auctorem laudans Regem Henricum secundum, qui hoc ei cum a filiis infestaretur, referre consuevit.

Qualiter autem Alienora Regina primo tam in transmarinis Palestinæ partibus se habuerit; qualiter etiam postea reversa, tam erga primum maritum quam etiam secundum, se postea gesserit; et de filiis ejus, de quibus in flore tanta spes fuerat, quomodo citra fructum ejus emarcuerunt, satis est notum.[1]

De filiabus quoque, Sicula scilicet et Saxonica; quarum alteram sine liberis, alteram sine letitia, illam sine fructu, istam non absque luctu, constat finaliter decessisse.

Ceterorum autem, ne per singula curramus (quod aliquos forsan offendere posset), tam de Hispanica prosapia quam Germanica, necnon et tam Armorica Britannia quam Gigantea, residuos fructus et fines, sequens poterit ætas explicare. Poterit tamen de Hispanica ex felici copulæ maritalis adjuncto aliquid forsan boni proventurum, Deo propitiante, sperari.[2]

Ad hoc quoque qualiter dictæ Reginæ filia utraque

[1] See Richard of Devizes, p. 25.

[2] Joan married William II. King of Sicily, by whom she had no children. Her second husband was Raymond, the 6th Earl of Toulouse. In her case the observation of our author is not strictly true, as she had a son by this husband, named after him. Maud married Henry the Lion, Duke of Saxony, by whom she had a numerous offspring, but shared in the troubles of her husband. Eleanor was Queen to Alphonso VIII. King of Castile, whose daughter Blanche married Louis, son of Philip Augustus, in 1200. See Bouquet, ib. and the note to this History, p. 15.

de Lodovico Francorum Rege suscepta, una[1] Comiti Campaniæ Henrico, altera[2] fratri ejusdem Comiti Blesensi Theobaldo legitime copulata, tam in Palestinis quam Græcorum finibus fructum amisit, nimis est notum.

Ad hæc etiam ut ostendatur qualiter ex Regis Henrici parte radix quoque propaginis vitiata fuerit, sciendum quod Imperator Henricus, (cui nupserat filia Regis Henrici primi et mater secundi, nomine Matildis, quique propter ambitum terrenum primo patrem suum carnalem captum in vinculis tenuit, et postea spiritualem, papam sc. Paschalem,) imperium sponte reliquit, et in ultimis occidentalis Britanniæ versus Cestriam finibus heremum petens, ibique usque ad obitum suum sancte et religiose penitentiam egit.[3] Imperatricem vero reversam Comes Andegaviæ Gaufridus, patre tradente, sed marito vivente, nuptam suscepit filiosque ex ea genuit, quorum duo[4] jam in spica et spe magna, subito tamen et sine fructu emarcuerunt et evanuerunt. Tertius autem, ut dictum est, cœpit altius quam finivit.

Item Comes Andegaviæ Gaufredus Regina Alienora, quando Senescallus Franciæ fuit, abusus fuerat; super quo et filium suum Henricum pluries, ut dicitur, præmunivit; monens et prohibens modis omnibus ne tangeret illam, tum quia domini sui sponsa, tum etiam quoniam a patre suo fuit ante cognita.

Ad cumulum igitur excessuum nimis enormium sic dictam Franciæ Reginam Rex Henricus adulterino concubitu, sicut fama dispersit, polluere præsumpsit, dominoque suo sic ipsam subtraxit sibique maritaliter eandem de facto copulavit. Qualiter, quæso, ex copula tali felix potuit prosapia nasci?

[1] Mary, daughter of Eleanor and Louis VII, mother of Henry, the unfortunate King of Jerusalem.

[2] Aleis or Adela, whose son Louis died in the expedition to Constantinople.

[3] "Figmentum in odium stirpis Andegavensis confictum. Constat enim ex historicis omnibus Henricum V. imperatorem anno 1125 vita functum." Bouq.

[4] Geoffry, Earl of Nantes, who died in 1157, and William, who died in 1163.

Preterea, qualiter dictus Andegaviæ Comes Gaufredus, in sanctum Gerardum Sagiensem episcopum eunucando desævit, et in Christum Domini cruentas manus injecit; qualiter etiam Rex Henricus, a paterno scelere non degenerans, in beatum martyrem Thomam insanire præsumpsit; ad perpetuam generis totius ignominiam utraque nimis est historia nota.[1]

Item, Comitissa quædam Andegaviæ, formæ conspicuæ sed nationis ignotæ, et a Comite ob solam corporis elegantiam ductæ, ad ecclesiam raro veniebat, et tunc in ea parum vel nihil devotionis ostendebat, nunquam autem usque ad canonem Missæ secretum in ecclesia remanebat, sed cito post Evangelium semper exire solebat. Tandem tamen tam a Comite quam ab aliis hoc cum admiratione notato, cum ad ecclesiam illa venisset et hora solita exire pararet, videns a quatuor militibus præcepto Comitis se retineri, rejecto statim pallio per quod tenebatur, et duobus filiis suis parvis, quos sub dextro pallii panno secum habebat, ibi relictis cum ceteris, aliis duobus qui stabant a sinistra sub brachio arreptis, per fenestram ecclesiæ sublimem, cunctis intuentibus, evolavit. Et sic mulier illa, facie pulchrior quam fide, cum prole gemina secum assumpta, nunquam ibi postea comparuit.

Istud autem Rex Ricardus sæpe referre solebat, dicens non esse mirandum, si de genere tali et filii parentes et sese ad invicem fratres infestare non cessent; de diabolo namque eos omnes venisse et ad diabolum didicebat ituros esse. Cum igitur ex omni parte radix fuerit tam vitiosa, qualiter hinc propago vel fructuosa pervenire posset vel virtuosa?

Ad hæc etiam cum in werra quadam grandi, quam Rex Francorum Lodovicus Regi Angliæ Henrico moverat, missus a Rege Henrico fuisset ad comitem Armoricæ Britanniæ Gaufridum clericus quidam facundus et facetus, cujus nuncupatio Godefredus de Lucy, qui

[1] Vide supra, p. 17.

et postmodum in Wintoniensem episcopatum est promotus,[1] eique verba quæ sibi filio dicenda pater injunxerat, fideliter proposuisset, totisque nisibus ut revocaret ad patrem filium, qui Regi Francorum in dicta werra firmiter adhæserat, verbis suasoriis sed non persuasoriis intendisset, tandem dictus Comes, qui vir erat prudens et eloquens valde, torvum ut videbatur ei prætendens vultum et verba minantia, "Miror," inquit, "quæ temeritas, quæ te præceps et inconsulta voluntas in terram ac potestatem meam, ad me tam pertinaciter exheredandum, huc advexit." Dictus autem clericus verens et ad hæc verba plurimum verecundus existens, cum respondisset, et assertionem sacramento proposuisset, se propter honorem ipsius tantum, et non propter dedecus aut damnum, illuc advenisse; Comes demum tanquam ænigma dicti sermonis exponens, ait: "Nunquid ignoras hoc naturaliter proprium et quasi jure hereditario ab avis et atavis insitum et insertum, ut nullus ex nobis alterum diliget, sed ut semper frater fratrem, filius patrem, et e diverso, totis nisibus infestare contendat? Noli ergo hoc jure nostro hereditario nos privare, nec frustra ut naturam expellas elaborare." Unde qualiter Normannici tyranni, nec naturaliter nec legitime, sed quasi per hysteron proteron in insula occupata regnaverunt, propter quod et pauci eorum vel nulli fine laudabili decesserunt; qualiter tam Regis Henrici primi quam etiam et secundi fratres non dimidiantes dies suos miserabiliter interierunt;[2] qualiter etiam Regis Henrici secundi filii in patrem unanimiter insurgentes, ipsumque, sicut jam dictum est, usque ad mortem persequentes, vindictam divinitus inflictam cito sublati de medio non evaserunt, (quia licet eorum actio forte Deo placuerit, qui ipsis utebatur ultionis suæ tanquam instrumentis, privata absque dubio modis omnibus intentio displicuit, quam etiam similiter suo in tempore ultio divina punivit); qualiter, inquam, hæc singula provenerunt, et quem

[1] In 1189. He died in 1204. | [2] See before, p. 153.

exitum finalem sortita fuerunt, per Angliam et Franciam satis est notum. Quapropter Porphyrii verbum, quod Gildas in historia sua recolit, hic apponere dignum duximus. Ait enim Porphyrius, orientalis historicus, "Britannia est occidentalis insula, fecunda tyrannorum patria." Unde Boetius: "Omnes insularum reges tyranni." Item et poeta: "Invidia Siculi non invenere tyranni, majus tormentum." Verumtamen quoniam generali plerumque per speciale derogari solet, nec alienum est extra regulam interdum quid inveniri, per Francorum dominatum, (si nostris fuisset diebus in Anglia divinitus datum sicut fuerat a multis desideratum,) qui quasi naturali propagine reges esse consueverunt non tyranni, pristina de cetero tyrannis in insula, Deo propitiante, cessare valeret.[1]

Cap. XXVIII.

De notabilibus quibusdam eventibus tanti principis mortem præcurrentibus.

The events which preceded his death.

Ea igitur quæ circa tanti viri occasum notabilia, cunctisque majoribus in exemplum terribile trahenda, nobis occurrunt, primum explicabimus; deinde ad signa mortis ejusdem prænuntia, visiones quoque varias et revelationes accedemus. In primis itaque notandum occurrit, quod cum anno fere toto duos archiepiscopos vel tres, episcopos vel v. scilicet, vel vj., curiæ sequaces habuit, nullum in fine pontificale consilium, nullum alicujus authenticæ personæ solatium, habere potuit; quippe ecclesiam Dei et ministros ejus, in sortem Christi electos, qui venerari solent, solatio in extremis sacerdotali digna veneratione fulciuntur.[2] Qui vero talia non agunt, sed perniciosos potius ecclesiæ filios se constituunt, talibus in fine carere plerumque videmus. Corpus autem in area cum exponeretur, adeo rapacitati omnes, ut in illo fieri solent

[1] "Hic animi livorem, quo in perniciem stirpis Andegavinæ ferebatur, aperte demonstrat auctor." Bouq.

[2] In the text, *infundantur;* but corrected in the margin.

articulo, communiter indulserunt, ut corpus nudum absque amictu quolibet aliquandiu relinqueretur; donec puer quidam accurrens pallio suo modico, ac tenui de filo[1] contexto, quali solent æstivo tempore juvenes uti, vix genua velante, corporis quoad potuit nuda contexit. Tunc completum fuit agnomen ejusdem, sicut de agnominibus sæpe videri solet, quod ei nondum regi, sed duci tantum, juvenilibus annis datum fuerat. Quoniam enimvero curta primum pallia de Andegavia in Angliam, (quæ longis et demissis ad terram palliis ab avi sui Henrici primi tempore uti consueverat,) iste portavit, Henricus ob hoc *Cum curto mantello* vulgo vocatus erat.

Ad hæc etiam cum a Chinone ad fontem Ebrardi corpus ejus efferri debuisset, vix qui corpus sindone consuerent, vix qui ad feretrum equos vel invenirent vel aptarent, vix qui debitis obsequiis et exsequiis funus prosequerentur, inventi sunt. In ecclesiam autem monialium majorem corpore jam delato, fama fines pernicibus alis transvolando, Comitem Pictaviæ ad paternas exsequias ocius advexit. Qui cum ecclesiam intraret et ad corpus accederet, patris facies in ejus adventu, sudario quo cooperta fuerat nudata, comparuit. Quæ tanquam colorata et solita feritate non exuta cum omnibus appareret, Comes ea inspecta non absque fremitu carnis et horrore, naturalique forte dolore, coram altari genua ponens, in oratione modicum, et tanquam Orationis Dominicæ per spatium, vix remansit. Sed statim ut ecclesiam intraverat, sicut perhibent qui præsentes fuerunt et viderunt, Regis utrinque naris sanguine cœpit manare, et quamdiu filius in ecclesia fuerat, non cessavit; adeo ut assidentes et funeri obsequentes os et faciem sudario detergere ac purgare vix valuissent. Cujus autem rei signum sive portentum hoc esse potuerit, quum expressa vocent,[2] diligens per se lector advertat, theoricamque a physicis rationem, quo talia contingant impetu, subtili indagatione exquirat.

[1] *pilo*, MS. [2] Quidnam expressa docent. Bouq.

In crastino vero, cum ante altare principale corpus sepulturæ traditur, vix annulus digito, vix sceptrum manu, vix capiti corona sicut decuit, quia de aurifrigio[1] quodam veteri inventa fuit, vix ulla prorsus insignia regalia nisi per emendicata demum suffragia, eaque minus congruentia, suppetiere. Et quoniam infelicissimum infortunii genus est fuisse felicem, hoc etiam ad cumulum adversitatis accessit, quod inter thesauros multos, tam Anglicanos quam transmarinos, longe tunc plus solito plenos, egenus occubuit, qui et turrium alta et subterraneorum ima cum regnis amplissimis thesaurizans, et ignorans cui congregavit ea, homini quem magis in terris exosum habebat, auro et argento referta, reliquit. Et sic quasi vindicta divinitus exquisita, malleo suo et mortis auctore sibi in universa succedente, inter ipsas copias, tanquam Tantalus alter, egestatis incommoda non evasit. Inter omnes quippe miserias nihil miserius esse potest quam in affluentia inopem esse, et ipsa quidem egestatis mala in ubertate sentire: unde poeta;—

"Ultima semper
Expectanda dies hominis, dicique beatus
Ante obitum nemo supremaque funera debet," &c.

Hoc et inter cetera notandum videtur quod ubi Reginam Alienoram sub habitu moniali includere tanto desiderio tantisque nisibus affectaverat, ibi vice versa et quasi ultione divinitus data, in loco obscuro tantæque majestati longe indebito, ea diu postea superstite manente, terra claudendus extrema concludi meruit et consumi. Sicut aperte visio prædicta declaravit: *Unus hic finis.* Et paulo post: *Velabitur cum velatis.* Circa dimidiam autem

[1] Properly auriphrygio; a turban or mitre, generally of white silk, embroidered. A learned note on this subject, with a drawing of the ancient form of this head-dress, will be found in Macri's Hierolexicon, under the word Mitra. It appears by another Chronicler, that on this occasion they made use of a woman's head-dress. "Funus, sicut vivens ordinaverat, ad cœnobium Fontis-Evraudi delatum est, ubi sine regio honore est humatum, facto sibi diademate de aurifrixo mulierum." Chronic. Laudunens. sub an. 1187.

ruinam ejus animi vi^a^. feria ante Natalem nocte, noctis hora post conticinium, et quasi circiter primum somnum, apparuit in Anglia cometa, quæ solet tam obitus principum quam ortus esse prænuntia, longe inferior non solum communibus stellis, sed etiam planetis, in hoc aere nebuloso, quasi sub ignei globi specie prætervolando, tamen sonitu quodam quasi tonitrui, longiore tamen et æqualiori, splendorem quasi fulgoris emittens, sed majorem et continuato jubare plus durantem.

Circiter octo dies ante obitum ejus contigit in Normanniæ partibus non procul a Sagio sed quasi per miliaria quinque, castro videlicet Oximensi, quod in scanno quodam pisces omnes quibus abundabat tanto conflictu tam in aqua ipsa quam extra prosilientes nocte quadam congrederentur, ut vicinorum hominum multitudinem ipso strepitu ad spectaculum evocarent. Tanto tempore tamque lethali certamine congressi sunt, ut in toto vivario vix unus mane vita superstes inveniretur, miro et inaudito prognostico multorum morte mortem unius præsagientes. Contigit etiam in Wallia provincia, videlicet de Eleuam,[1] quam solum ab Haia flumen Vagense disterminat, duo stagna non modica, nocte qua Anglorum Rex Henricus primus duxit extrema, a claustris alteri a natura et alteri humano labore collatis subito erupisse; artificiali longius per devexa dilapso, casuque precipiti demum, ut mos est, evacuato; naturali vero ultra duo passuum millia in valle quodam cum passibus prioribus et accidentibus, non absque multorum admiratione, perpetua stabilitate statim sortito et iterum in stagnum converso. In urbe Senonensi ea tempestate qua Thomas Cantuariorum antistes in Francia exulare compulsus fuerat, nocte quadam post matutinas cum in ecclesia Sanctæ Columbæ coram altari prostratus in orationibus diu jacuisset et de Anglorum Rege Henrico secundo ejusdemque filiis et eorum exitu inter orandum forte cogitasset, audivit

[1] "Elevein non procul a Vagæ fluvio." De Rebus gestis, &c. Ang. Sac. ii. 497.

hunc versum metricum demissa voce prolatum: "Mors capit una duos, capit sed mala patrem."

Fictum tamen primo fuerat hoc de Hely sacerdote et filiis suis et post revelatum martyri nostro de Rege Henrico et filiis ejus eisdem verbis. Ambo namque fratres, Henricus sc. et Gaufredus, sicut et eorum postea pater, febre acuta extincti sunt.

Item cum monachus quidam in stratu suo recubans, de filiis Regis Henrici militibus scilicet tam egregiis tribus, et quarto similiter natu minore, quod non erat princeps in terris qui tali genitura gauderet et quem exitum habituri forent, plurimum cogitaret, sic demum obdormiret, videbatur ei quod in ripa fluminis cujusdam videret quatuor aves sedentes, anatum scilicet masculi, qui vulgo mallardi dici solent, et cum essent aves illæ pro sua natura pulcherrimæ, dixit ei vox quædam: "Videsne volucres istas? filii sunt Regis Henrici, de quibus cogitastis; et vis ergo exitum illorum videre? Suspice parumper." Quod cum faceret, vidit avem quæ falco dicitur desuper in aere pernicibus alis volantem, et statim aves illæ quatuor, una post alteram se subito in aquam fluminis quasi præ timore avis illius submergentes, postea non comparuerunt, et continuo vox subjunxit: "Vis scire quæ sit avis illa supervolans, filius utique est Regis Franciæ Philippus." De tribus autem primis et primævis, jam nostris vidimus diebus, quod repentinis et intempestivis casibus revera rebus humanis exempti et quasi fluctibus seculi submersi sunt, Philippo Francorum sive causa mortis eorum fuerit sive non, adhuc superstite et potestate regnante. Quartum autem filiorum Regis Henrici adhuc superstitem, ad tranquillam populi pacem et ecclesiasticam libertatem conservet Deus in tempora longa. [1] Vide lector qualiter juxta tempus quo scripta sunt hæc locutus est auctor; tempore vero publicatæ postmodum editionis, more trium præcedentium, quartus [Joannes] Rege Philippo in

[1] The passage which follows, to *evanescere*, is undoubtedly a late addition, though no variety is observable in the writing of the MS.

Francia regnante, et hoc per filium primævum, ut credebatur, procurante, exinaniri jam cœperat et evanescere. Item cum vir quidam religiosus de fratribus eisdem et militibus, eorumque patre tam diu in terris et tam prospere regnante, similiter diu cogitasset et sic obdormisset, videbatur ei vir quidam assistere, qui et dicebat illi, "Dic psalmum istum, *Si vere utique*." Quem cum diceret usque ad versus istos tres dictos cum aliis; *Deus conteret dentes eorum in ore ipsorum; ad nichilum devenient tanquam aqua decurrens; sicut cera quæ fluit auferentur*, &c., statim disparuit ille. Quibus et hic versus tanquam ex sensu contrario non incompetenter adjungi potuit et adaptari: *Justi autem hereditabunt terram, et inhabitabunt in seculum seculi super eam.*

Cum in curiam Lodovici Francorum Regis Henricus secundus puer adductus fuisset, et præsens abbas Clarevallensis bonæ memoriæ Bernardus tunc forte fuisset, quæsivit Rex quid abbati de puero quem tanta terrarum et regnorum amplitudo heredem exspectabat videretur; vir sanctus in puerum intendens oculorum aciem, in terram inde flexo lumine tunc forte figentem, spiritu quasi prophetico respondit, "De diabolo venit, et ad diabolum ibit;" notans tam patris tyrannidem præteritam quam etiam filii proventuram, amborumque cruentam in christos Domini, Sagiensem sc. episcopum et Cantuariæ archiepiscopum atrocitatem detestandam.[1]

De coronatione Regis istius vir quidam bonus et simplex de Wigorniæ partibus jacens in lecto doloris, parum antequam spiritum exhalaret, circumstantibus inquit: "Rex iste, qui nunc coronatur, per xxxv. annos prope regnabit, sed non plene, pacemque servabit in omnibus usque ad extrema sui tempora. Exitus autem ejus ignominiosus erit. Post ejus tempora vero, non longo temporum intervallo, væ insulæ!"

Quod quidem ad tempus Johannis [qui] longe atrocius

[1] This and some of the preceding remarks are briefly quoted by Knyghton, 2393.

ceteris tyrannis omnibus, tam in sacerdotium quam regnum Anglicanum suis insanire diebus et debacchari, fas omne nefasque confundendo, plectibili temeritate præsumpsit, referri potest. Dictus enim Johannes, (cujus utinam vita nominis interpretationi concordasset! quatinus hic vel in paucis anticipatio fiat,) quoniam fratres egregios atque parentes in bonis æquiparare non potuit, puta sicut annis inferior, sic animis amaris et actibus pravis longe deterior existens, non solum ipsos in malis, verum etiam in vitiis enormibus vitiosos vincere cunctos, et maxime tyrannos omnes quos vel præsens ætas vel longævæ memoriæ recolere potuit antiquitas, detestandis pravæ tyrannidis actibus totis transcendere nisibus elaboravit. Illo nimirum in sceptris agente, immo revera furente, accidit in australis Kambriæ finibus, et provincia maritima quæ terra Morgani vulgo vocatur, parum ante interdictum Angliæ tam diuturnum, quod viro cuidam bono et copiose litterato cui nomen Mauricius, qui et frater fuit venerabilis abbatis de Neth Clementis, apparuit in visu persona militis cujusdam de partibus ejusdem, longe ante defuncti, qui et in hujusmodi verba prorupit: "Magister Maurici, versum hunc finias, *Destruet hoc regnum Rex Regum*"—Cui ille respondisse sic videbatur: "Immo et tu, qui versum fere perfecisti, finem apponas." Miles enim ille litteratus fuerat, et dum vixit solebat sæpius alternis versibus, et nunc incipiendo nunc finiendo, sociali quadam recreatione tanquam colludendo, conferre. Hoc autem dicto, miles subjecit: "Quoniam hebes es plus solito senioque confectus, versus sic finiatur et perficiatur:

"Destruet hoc regnum Rex Regum duplice plaga."

Sed ecce quam mira per visionem istam factam sequentis eventus prænuntia fuit. Parvo namque secuto tempore, interdictum tam generale et tam exitiale totum Angliæ regnum incomparabili mœrore contristavit, duplicemque persecutionis plagam, tam divinorum sc. subtractionis quam bonorum in clero spoliationis, incussit. Potuit et

ad hoc duplex plaga referri, quod duplici discrimine gravi non longe post, tam Regis exercitus quam Francorum, cædibus et incendiis atque rapinis, regnum destruxerunt. Dignum hic etiam id notatu videtur, quod quia barones Angliæ miseri, dictum Regem seque suosque male regentem, et ob hoc in Christi sponsam ecclesiamque sanctam tam atrociter insanientem, in nullo matris suæ miseriæ vel miserti vel compassi, compescere viriliter resistendo nolebant, dati sunt eidem et ipsi paulo post, ultione per extraneos divina, in exitiabilem et exterminabilem fere, nisi maturius remedium a Francis datum fuisset, destructionem. Unde et omine infausto, quod interdicti tempore et persecutionis ecclesiæ, quando papam curiamque Romanam totam ad tyrannum exterminandum favorabilem habere potuerant et propitiam, aggressi non erant, ipso postmodum papæ reconciliato, et vassallo quoque ecclesiæ Romanæ, causa procul dubio metus, effecto, discrete minus, quia longe difficilius et periculosius, aggressi fuerunt. Sed hæc hactenus; et nos ad materiæ seriem revertamur.

CAP. XXIX.

De visionibus variis dicti Regis Henrici [casum prænunciantibus].

VISIONES quoque tanti casus prævias et prænuntias, parum ante obitum ejusdem multi viderunt. Inter quos et mihi tunc curiam sequenti visum est, corpore Regis quasi tunc mortui in ecclesiæ cujusdam alam sinistram nocte delato, subito corvorum cornicumque et monedularum volatu, qui quasi ex tanta luminariorum copia perterriti a receptaculis suis exiliissent, lampades omnes in alto pendentes subito extinctas, et confractas in pavimentum corruisse; cerei quoque, quorum duo ad pedes stabant, avibus eisdem dejicientibus extincti sunt. Duo vero qui ad caput erecti fuerant, priusquam a circumstantibus teneri possent, per se in terram a candelabris elapsi, confracti

Præsages of Henry's misfortunes.

sunt. Sic igitur extinctis lucernis omnibus, nos, qui nocturnis exequiis assistere videbamur, statim exeuntes, nec ordinate quidem, sed præpropere præque timore diffugientes, corpus ibidem solum, quasi inmundis obsessum, præ timore pariter et horrore reliquimus, omnique humano prorsus solatio destitutum. Hanc autem visionem venerabili viro Baldewino Cantuariæ archiepiscopo, cum, adhuc Rege superstite, quamquam parum tamen ante mortem ejusdem, retulissem, et ipse mihi visionem, quam de eodem circa hæc eadem tempora viderat, explicavit. Visum enim erat ei quod cum ecclesiam quandam intraret, invenit in ea corpus hominis mortui quasi in feretro jacens; quod cum subito, non absque astantium timore, se super cubitum erigeret, in verba prorumpens acriter, "Ubi sum," inquit, "et ubi jaceo?" Dumque responsum acciperet, "quod in ecclesia;" subjecit, "Locus in ecclesia non est mihi, proinde cito exportare me." Rejectoque panno quo velatus fuerat, apparuit esse Rex Henricus. Archiepiscopus autem, illo exportato, quasi missam auditurus cum presbyteris jam intrasset, vidit altare nudum omnino et fissuram habens per medium amplam; et accedens propius vidit in ea egestiones quasi humanas, et immunditias circa altare undique magnas. Quo viso, cum horrore pariter et rubore se retrahens, prospexit sacerdotem ecclesiæ illius ex altera parte stantem; quem ad se vocatum, in hujusmodi verba convenit: "Tune es," inquit, "sacerdos qui in hoc loco ministrat?" Ac ille; "Sum," inquit. "Quare igitur locum sacrum et altare Domini tam irreverenter et tam inhoneste custodis?" "Domine, homo ille, quem nunc efferri vidistis, sic ecclesiam nostram dehonestavit." Archiepiscopus autem prohibuit ei ne citra honestam loci illius purgationem et reconciliationem amplius ibidem celebraret. Et vere homo ille suis diebus, quoad potuit, ecclesiam Dei in terris suis privilegiis privando et dignitatibus detrahendo quasi sordibus et immunditiis maculavit.

Visionem quoque sancti Godrici heremitæ nobilis,

cujus vita et conversatio borealis Angliæ fines nostris diebus illustravit, quoniam huic jam dictæ visioni ex parte non dissimilis erat, et hic apponere dignum duximus. Videbatur enim ei quod, cum ecclesiam quandam intrasset, vidit Regem Henricum et iiij. filios suos adultos coram altari tanquam prostratos, qui et postea surgentes, pallam altaris et lintheamina abstergere cœperunt, et quasi pulverem excutere. Deinde super altare scandentes a crucifixi pedibus et tibiis pulverulenta detergebant. Demum vero super crucifixum ascendentes ibique aliquandiu sedentes, demum urinis et egestionibus altare undique, quod horribile dictum est, sordidabant. Nec mora, vidit Regem cum duobus filiis suis, Ricardo sc. et Johanne, deorsum coram altari cum strepitu grandi corruentes, adeo ut minutatim confractos ibidem et miserabiliter vita privatos, cum horrore conspiceret, aliis duobus in conspectu suo nusquam comparentibus.

Hanc etiam visionem suam bonus vir ipse sic exposuit, quod orare et altare et crucifixi imaginem tergere videbantur, hoc quod pacem in terris suis pauperibus servare curabant. Quod autem super altare scandebant et crucifixum, oppressionem ecclesiasticam per ipsos factam et faciendam, designabat. Ruina vero Regis et duorum filiorum post ipsum regnantium, vindictam ab ipsis divinitus sumendam declaravit. Vixit autem bonus vir ille usque ad martyrium beati Thomæ et ultra: qui, et hoc audito, dixit; "Rex iste, qui tyrannidem in ecclesiam Dei tantam exercet, juxta visionem quam vidi, graviter corruet. Et filii ipsius, maxime duo illi postea regnaturi, patrem tam in culpa sequentur quam in pœna."

Vir quidam in somno vidit, quasi duobus Regibus in uno loco constitutis, Regem Henricum subito personam induere tam despectam et contemptibilem, ut quasi in nani staturam exiguamque homunculi formam cunctis admirantibus jam decresceret. Philippum vero Francorum Regem, tanquam ab Henrico Rege in quoddam castellum suum hospitandi gratia deductum, in tantam majestatem et

tam excellentem staturæ proceritatem vidit excrescere, ut intuentibus cunctis venerabilis valde ac formidabilis haberetur. Qui, cum Regem Henricum tam exiguum conspiceret, quasi digito protenso suis eum ostendens ait: "Estne iste homo cui terra relinqui debeat?"

Visum est alii Regem Henricum per vadum limosum equitantem, subito terra limoque desuper claudente, totum absorptum esse, limumque statim maximum et nigerrimum emergere; qui cum demum maximo cum labore extractus fuisset, sine capite repertus est. Dumque caput postmodum per se fuisset inventum, idque suo collo[1] jungere et aptare frustra, qui hæc vidit, elaboraret, a somno exporrectus evigilavit.

Monachus quidam, ductus in spiritu, vidit quasi hominem paratum ad duellum; et cum quæsisset ab angelo ductore quisnam esset ille, audivit quod Jesus erat. Et cum ex alia parte videret alium similiter paratum, quæsito quis ille esset, audivit quod Henricus Rex. Cumque congrederentur acrius, Rex graves insultus faciendo demum visus est Dominum in fronte percutere, adeo ut sanguis per faciem deorsum manare videretur. Tunc autem monachus contristatus plurimum et consternatus exclamavit, "Vhe! Vhe! auxiliemur Ei!" respondit ei angelus, "Non est opus, exspecta parumper." Et statim Dominus elevans baculum ita Regem percutiendo comminuit, ut ex ipso jam nihil omnino super terram compareret.

Cap. XXX.

De visione Willelmi Regis Rufi quam ipse vidit, et alia de ipso visa, similique morti suæ Regis postea Ricardi morte secuta.[2]

Divine warnings preceding the death of William II.

Visionem autem quam vidit Anglorum Rex Willelmus, Willelmi Bastardi filius et matris Henrici secundi patruus,

[1] *Toti*, MS.

[2] For the warnings which preceded the death of Rufus, the reader is referred to the indepen-

quem vulgus Regem Rufum vocavit, et hic explicare præter rem non putavi. Erat enim Rex ille strenuus in armis et animosus, sed tyrannus, adeo militiam diligens ecclesiamque Dei exosam habens, ut monasteria cuncta domosque religiosas ab Anglis olim fundatas per Angliam et ditatas, cum terris omnibus et possessionibus, vel ex majori mutilare vel in militares feodos convertere proposuisset; dicens, dimidium fere regni Anglicani religioni collatum esse, idque totum ad coronæ defensionem, si necessitas ingrueret, vel omnino vel parum suffragari. Ad talia namque illa dicendum vel cogitandum, necnon effectui si possint mancipandum, principes perversos inducere potuit, quod Angliæ, Regum Anglorum tempore et etiam penultimi Edwardi Westmonasteriensis diebus, annui fiscales redditus, sicut in rotulo Wintoniæ[1] reperitur, ad lx^{a} millium marcarum summam implebant. Tempore vero Regis Henrici secundi, tot terris interim militibus tam a Rege Stephano prius, quam ab ipso postmodum, tum propter werras primum inter ipsos, postmodum erga Franciam fere continuas, large utrinque datis, vix annui xij. millium marcarum redditus fiscales sunt inventi. Quæri ergo potest ab aliquo, vel tacitum etiam quempiam movere, qualiter Rex Henricus secundus et ejus filii tot inter werras tantis thesauris abundabant. Ad quæ ratio reddi poterit, quod quia minus habebant in redditibus, totum in accidentibus, plus in accessoriis quam principalibus confidentes, supplere curabant. Totis enim nisibus ibi rapinis insistitur, ubi quibuscunque modis res adquiritur; et ne defectus in aliquo reperiatur indesinenter et exquisite prædo grassatur. Hoc autem et hic notandum duximus, quod Imperator Alemannicus trecentarum fere millium marcarum redditus annuos habet, cum tamen in utroque tam Theutonico quam Lotharingiæ et Burgundiæ

dent testimony of the Chronicon of Verdun; published in Labbe, Nova Bib. MSS. i. 262. It contains some remarkable circumstances omitted by the general historians.

[1] I. e. Doomsday Book. Ellis' Introd. i. 353.

regno prælati ecclesiastici urbes possideant fere cunctas. Respectu reddituum et gazarum Imperatoris Græci vel etiam Regis Siculi, ante utriusque tam regni illius sc. quam imperii per Latinos destructionem, modicum illud et quasi pro nihilo reputandum. Urbs etenim una Siciliæ, Palernica scilicet, plus certi redditus Regi Siculo singulis annis reddere solet, quam Anglorum Regi nunc reddit Anglia tota.[1]

Dictum autem Regis Christianissimi Ludovici, patris scilicet Regis Philippi Normannorum mallei, memoratu dignum, et hic apponere præter rem non putavi. In ejus namque præsentia de variis Regum et Imperatorum divitiis factus sermo quondam fuit, nulla prorsus de Francorum regno mentione facta. Veluti Græcorum purpuris et pannis holosericis, gemmis quoque pretiosis, ceterisque opulentiis ipsorum multis et magnis. De Siculorum gazis gemmisque, metallis tam rutilis[2] scilicet quam tumulis, quibus abundant copiosissimis; et Hispanensium, præter opes ceteras et auri pallentis copiam magnam, equis egregiis quos patria gignavit et generosissimis. Item et de Alemannicis armatorum viribus, bellicosisque viris et robustis, deque multitudine gentium et fortitudine virorum, experientiam solum congrediendo cupientium, deque furore Teutonico, primo in præliis impetu vix tolerando, et [de] Saxonibus longe expeditissimis.

Item et de parcis[3] ferarum in Anglia et ferinæ copia tanta, silvestrique recreatione, canumque simul tam cursu veloci quam vociferatione concordi, aures et oculos delectante, deque metallo terræ illius tinnulo, argentique puteo vix exhauriendo, cujus dominatum[4] tantum et tam patu-

[1] Quoted by Brompton, p. 1011.

[2] The editors of Bouquet read *riculis*; and then add this remark, "Legendum forte *reticulis*, ita ut sensus sit, tam in marsupiis quam in arcis reconditis; interprete namque Cangio in his vocibus, *Ricula*, idem sonat quod reticula, et *tumulus* mensura capacitatis est Siculis et Relitensibus." The word *riculorum* occurs in Brompton (p. 1245) but certainly not in the sense given to it by Bouq. I have no doubt that the passage is corrupt, and for *tumulis* we should read *tumulatis* or perhaps *cumulatis*.

[3] *Pace*, MS.

[4] *Tam hyatum*, MS.

lum tamque repletum tyrannica magis [vis] Normannorum extorsit, quam ulla[1] certorum fiscalium reddituum præbuit aut præbet etiam de cervicibus Anglorum pronis, et modis omnibus in subjectionem et servitutem datis, et principis ad nutum sub quocunque discrimine semper servire paratis. Demum autem post verba hujuscemodi silentio facto, in sermonem hujusmodi Rex prorupit: "Inter cetera vero regna de Francia quoque nil dicetur!" Statimque subjungens; "Et nos certe panem," inquit, "habemus et vinum et gaudium." Sed ecce quam mirum fuit hoc et quam mansuetum tanti principis verbum. Nihil enim de armatura Cisalpina, et maxime Gallicana, quæ tam formidabilis olim, ut referunt historiæ, Romanis; nil de strenua Francorum militia, cujus etiam hodie mundum universum exsuperat gloria; nil de ceteris multis quidem et magnis ipsorum tam naturæ quam industriæ donis ac dotibus, quibus incomparabili virtute præcellunt; quia nil arroganter, nil superbe, nil jactabunde, de gente sua vir pius et mitis emittere voluit.

Item, et hoc adjiciendum hic esse videtur, quod in curia regia Franciæ, nil pompaticum, nil tyrannicum, quis videbit.[2] Non enim armis tempore pacis latera stipant, exosi quippe suorum nullis, diligi magis merentur a cunctis, nec etiam virgis aut baculis querulorum a se per marescallos et ministros arcent accessus.

In promptu namque est ibi justitia, quia statim quidem et gratis exhibita, non venalis ut alibi, vilique commercio sub Giezetico scelere damnabiliter exposita; et quanquam res tam pretiosa tamque deifica, quoniam Deo consubstantialis et coæterna, tanto cum dedecore prostituta, de die tamen in diem gravi semper cum morositate dilata.

Item, terrarum principes alii, in omni sermone sacramentis enormibus utentes, per mortem Dei, per oculos,

[1] Nonnihil deest.

[2] "Gul. Neubrigensis dicit Philippum Augustum rem insolitam fecisse, et Francis haud probatam, cum sui corporis custodes instituit." Bouq.

per pedes et dentes, per gorgiam atque strumellos, fatue nimis et indiscrete jurare præsumunt. Dumque Deum tam temerarie sic membratim dilacerare contendunt, divinæ majestatis excellentiam digna debitaque devotione se neque vereri, nec revereri patenter ostendunt. Hi vero, quotiens uti sacramentis in loquendo decreverint, per sanctos Franciæ, sub his simplicibus solum vel similibus jurando verbis sermonem onerant et adornant. Scientes quippe, et non verbis tantum, verum etiam cunctis propemodum actibus id astruentes, quoniam *qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter.*

Item, non ut ursos inter subditos, quemadmodum quosdam vidimus, nec se gerunt ut leones. Affabiles enim se suis exhibentes et amabiles, quamvis sublimes in terris effecti, nec superbi tamen ob hoc nec elati, sed humilitate magis et mansuetudine præditi. Sciunt quidem et recognoscunt, quoniam homines sunt, juxta illud sapientis eloquium: *Ducem te constituerunt, noli extolli, sed esto in illis tanquam unus ex illis.* Et illud, quod *quanto magnus es, humilia te in omnibus.*

Item, principes plerosque vidimus, qui, cum bellicis eventibus aut alea quavis fortunæ secundæ prosperum quid aut laude dignum adepti fuerint, statim in superbiam elati nimiam, id brachio suo totum ascribunt. Hi vero in cunctis successibus suis nimiam clementiam laudant atque potentiam, soli Deo gratiam dant atque gloriam, quotiens aliquid vel gratiosum egerint vel gloriosum.

Item, sunt et fuere principes quidam nostris diebus, qui jus et injuriam in omnibus æquiparantes et fas omne nefasque confundentes, totumque quodlibet tanquam sibi licere putantes, nec justitiam subditis præstant, nec thoro maritali fidem ullam aut pudicitiam servant; sed in utroque palam et publice delinquentes præsumptione plectibili, tam facto quidem enormiter peccant, quam exemplo. Horum autem et immaculatum copulæ legitimæ thorum laudabilis in principe castitas et pudicitia servat, et æquissima justitiæ trutina rectis regendi semitis et tanquam pretiosis undique

gemmis insertis, principalis excellentiæ thronum adornat et illustrat.

Item, principes vidimus qui non lineali propagine sibi invicem succedentes, sed per hysteron proteron potius, perque cædes suorum et strages propinquorum violentam adepti dominationem, cruentæ tyrannidis suæ et crudelitatis nimiæ talionem in terris ultione divina suscipiunt, perque sagittas atque balistas vel oppressiones bellicas et hostiles invasiones creberrimas, innaturali plerumque morte decedunt, perpetuam alibi pœnam in Gehennæ supplicio præstolantes, nec filiis aut nepotibus ceterisve propinquis male quæsita pejusque detenta, cuncta nimirum grave nimis et perverse gubernata, relinquunt. Hi vero serie hæreditaria semper et jure naturali regna paterna consecuti, modum et modestiam ac misericordiam in subditos summo opere servant, et atrocitatem omnem atque sævitiam in regimine vitant. Ideoque diu prospere simul et tranquille regnantes nutu divino, qui et in terris merita nonnunquam bona remunerat, honoris incrementa de die in diem ampliora suscipiunt, et decurso demum vitæ temporalis spatio, fine beato decedentes, et æternam in cælis retributionem de tam pio justoque regimine recipientes, filiis suis et heredibus sua feliciter regna contradunt.

Item, cum principes alii bestias atroces et voraces, ursos, pardos et leones assimilari coram hominibus in apparentia capiunt, pictos in armis ob ferocitatis indicium præferant et vexillis; hi soli moralitate laudabili sicut verbis et gestibus sic et actibus cunctis modum et modestiam sequi summo opere cupientes, et arrogantiam omnem atque superbiam vitare volentes, clypeos et vexilla cum ceteris armaturis simplicibus tantum gladioli flosculis signant et ornant.

Mirum igitur et præconiali memoria pariter et laude dignissimum, quod simplices hujusmodi flores his nostris diebus, ut hic paucis anticipatio fiat, pardos vincere vidimus atque leones. Quæ videlicet bestiæ terribiles, mirandis quidem rerum eventibus, solum odore florum et

Francorum afflatu, statim in fugam ignave celeriterque, nec respiciendo nec rebellando, sunt conversæ, speluncasque suas et cavernulas omnes, solitaque latibula et cubilia cuncta, cum prædis innumeris et pascuis amplis ac latis, floribus et floriferis inter ipsas belli primitias reliquere. Impletum hic igitur, sicut in aliis multis evidenter apparet, illud evangelicum Veritatis ipsius quod falli non potest eulogium: *Qui se humiliat exaltabitur, et qui exaltat humiliabitur.*[1]

Item, fuere modernis hiis nostris diebus et finibus principes quidam qui, bello tanquam indicto, semper in ea quæ Dei sunt manus avidas atque rapaces extendentes, Christi sponsam, quam Ipse sibi pro salute fuso sanguine comparavit, nulla prorsus in terris suis fungi libertate sustinuerunt. Ideoque terribili cunctis exemplo divinitus indulto, modo ultionis exquisitissimo, prole propria sed prave suscepta, statimque in parentes atrociter armata, continua fere finalique persecutione puniri, perque potentes de Pippini Karolique germine felici desuper ultores denique datos, a terris eisdem in quibus Dominum honorari debitoque de jure non permiserunt, ignominiose nimis et ærumnose tanquam talione suscepta, exstirpari[2] promeruerunt. Utinam a terra viventium sicut et morientium, a terra vitali sicut et pœnali sive lethali, a terra quam quærimus illa, sicut et terra quam terimus ista, meritis per omnia pravis damnabiliter expelli, non meruissent. Hi vero in regnis suis ea quæ Dei sunt Domino devote reddentes, et jura ecclesiastica suis tractanda prælatis et dispensanda, cum dignitatibus et libertatibus cunctis integra et illibata relinquentes, tam hic quam alibi mercede suscepta, et honoris in terris incrementa perampla, et in cælis post vitæ temporalis spatia, coronæ triumphalis præmia pro tam justo regimine consequi merentur æterna.

Non igitur inmerito, nec absque evidentissimo justitiæ cælestis judicio, terræ tyrannorum tam pravorum, tamque

[1] Mat. xxiii. 12.

[2] *Strepitus*, MS.; forte *stirpitus*.

per omnia perversorum, quales hic prænotati præscriptique fuerunt, ad manus piorum principum et benignorum, cunctaque per orbis climata laude dignorum, quorum et hic quoque mores ac modos ex parte depinximus, divina dispositione, quæ tam bonis quam malis interdum etiam in terris digna retribuit, viribus et armis jam devenerunt. Et sicut in Francorum regno, sic et in Anglicano proculdubio devenissent, si debitam istis sicut illis juxta fidem et promissionem ecclesiis pacem et reverentiam exhibuisset. Sed hæc hactenus.

Porro ut ad Regem Rufum, post digressiones non inutiles, revertamur. Hic quoque Novam in australibus Angliæ partibus Forestam, quæ usque hodie durat, primus instituit; multis ibidem ecclesiis, in quibus divina ab antiquo celebrari obsequia et ipsius præconia sublimari, desertis omnino et destitutis, multisque ruricolis et glebæ ascriptis a paternis laribus et agris avitis[1] miserabiliter profugatis et proscriptis.

Videbatur igitur ei nocte quadam in somnis cum forestam illam, quam præ cæteris Angliæ plus dilexit, mane venandi studio adire parasset, quod ecclesiam quandam intraret, quam adeo pulchram et decentius ornatam auletis historicis, et pretiosis Græcorum palliis, pannis holosericis et purpureis undique vestitam, textis philacteriis et feretris auro et ebore districtis gemmisque fulgentibus, qualem antea non videbat insignitam. Quibus cum admiratione consideratis, cum paulo post respiceret, vidit ecclesiam eandem tam circa parietes quam altare ex toto nudatam, cunctisque quibus illustrata fuerat, destituta. Respiciens autem tertio, vidit hominem nudum super altare jacentem extensum. Quem cum intuitus fuisset, de carnibus ejusdem statim comedere non mediocriter esurivit. Ferrum igitur exerens, quo cingi consueverat, ad pedes accessit. Cumque secare frusta et separare jam pararet, tam atrociter, ipsi vir ille respondit cum his verbis: "Non satis est tibi quod me tantis hactenus molestationibus infestasti, nisi

[1] *Auctis*, MS.

et carnes meas comedas et ossa corrodas." Unde et præ timore pariter et horrore a stratu clamans exiliit, statimque pro episcopo quodam, qui curiam forte tunc sequebatur, mittens, visionem ei totam enarravit. Quam et episcopus ei incontinenter fideliter exposuit in hunc modum : " Ecclesia, Rex, quam adeo pulchram et ornatam vidisti, ecclesia fuit regni tui priusquam regnares, quæ divitiis omnibus et opulentiis, dignitatibus et privilegiis, abundabat. Quod autem nudam postea vidisti, statum ecclesiæ regni tui, te regnante, designat, quam pro posse depauperasti et quantum in te propositoque fuit, opulentiis olim fidelium largitione collatis, ex toto nudasti. Homo vero quem super altare vidisti, corpus Jesu fuit, quod una cum ecclesia sua consumere, gloriamque ipsius extinguere, proposuisti. Terribilis autem illa facta respiciendo comminatio, formidabilis proculdubio est, ut resipiscas, commonitio. Quod nisi maturius egeris, timendum tibi, Rex, ne iram Ejus incurras exterminantem." Et cum episcopus consilium ei daret quatinus, convocatis illico episcopis regni sui et clero universo, eorundem consilio se Domino per omnia conciliaret, missisque statim nuntiis venerabilem sanctumque virum Anselmum Cantuariensem archiepiscopum, quem ea tempestate, quod libertates ecclesiæ tueri volebat, exulare compulerat, ab exilio revocaret, respondens Rex se cum regni sui proceribus consilium inde in brevi habiturum. Et protinus contra dissuasionem in prædictam forestam, ubi tot ecclesias destituerat, totosque fideles qui glebæ ibidem ab antiquo ascripti fuerant immisericorditer exheredaverat, venatum ivit. Nec mora, soluta per interemptionem contentione ubi deliquit, casuali cujusdam suorum ictu sagittæ letaliter percussus decubuit; miles enim directo in feram telo, nutu divino cælum pariter et telum regente, non feram eo sed ferum, et absque modo ferocem, transpenetravit.

Fuit et alia quoque de eodem visio notabilis, quia præmunitus a Domino et præmonitus, qui magis conversionem appetit peccatoris quam eversionem, longeque magis ut vivat

emendatus quam ut intereat obstinatus, desiderium habens. Visum est enim in somno priori de Dunestaple quod a viro quodam venerandi vultus ductus esset ad locum amœnum valde, ubi in aula quadam regia visus est sibi videre quasi Principem in throno sedentem cum collateralibus xij, et aliis multis mira venustate et decore præfulgentibus. Vidit et mulierem astantem pulcherrimam, lachrymabilem querimoniam de Willielmo Rege Rufo Principi deponentem, et vestes suas et indumenta, quæ pretiosa fuerant et venusta, quasi dissipata nunc ab ipso et dilacerata, coram omnibus ostendentem. Et ecce vir quidam niger et hispidus v. sagittas Principi præsentavit, quas et ipse reponi jussit, dicens per unam illarum injurias mulieris illius die crastina vindicandas. Quibus ita visis et auditis, eductus est ab aula canonicus ille, et quæreret a duce suo quisnam esset Princeps ille, et quæ mulier illa. Respondit ei dux ejus quod Christus erat, cum apostolis et ceteris assessoribus et familiaribus suis. Mulier autem ecclesia fuit, quæ per unam sagittarum illarum, quas præsentari vidit, in crastino proculdubio, ni Rex resipuerit ille, vindicabitur. Et statim exporrectus a somno surrexit, quasi post horam noctis mediam, et equis illico paratis, versus Novam Forestam ad Regem præmuniendum, [nec] equis parcens nec calcaribus mutatis, quasi etiam crebrius equitaturus,[1] acceleravit, eumque circiter horam diei primam, ubi in dictam forestam venatum ire parabat, invenit. Quem statim ut Rex venientem vidit, exclamavit se causam adventus ejus non ignorare, et præcepit illico xl. marcas ei donari. Qui enim alias per Angliam ecclesias pro posse destruebat, ecclesiam de Dunstaple sumptibus suis construi fecit, et tam locum illum præ ceteris, quam prioris quoque personam diligebat. Prior autem cum responderet se ob aliud nunc venisse, majoremque veniendi causam et urgentiorem habere, seorsum statim Rege vocato, dictaque secretius ei visione per ordinem tota, monuit ut in forestam tunc nullatenus iret, sed incontinenti se Deo reconciliaret, et

[1] *Equitaturis*, MS.

erga ecclesiam Dei se protinus emendaret. Et ecce nondum sermone finito, vir quidam, simillimus illi quem sagittas præsentantem in somno viderat, v. sagittas, tales quales in somno viderat, Regi præsentavit, quas illico militi tradidit cui nomen Radulphus de Aquis ad ferendas secum in forestam; priore quantum potuit et dissuadente, nec prævalente.[1] Unde et ab eodem milite continenter in silva una sagittarum illarum arcu missa, Rex perforatus interiit, iram quippe veri Regis illius, et cuncta Regentis, vindicem sentiens. Cujus acutæ sagittæ nimisque et falli nequeunt, et retrorsum non abeunt, nec vacuæ revertuntur. Cujus et ab arcus facie, nec fugere reprobi commode possunt, nec effugere. De quibus et ad quos Psalmista commonitoria quidem et comminatoria scribens et hunc versum præmittens ait, "*Deus judex justus, fortis et patiens, nunquid irascetur per singulos dies? Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit, arcum suum tetendit et paravit illum. Et in eo paravit vasa mortis, sagittas suas ardentibus effecit.*" "*Cum enim fregerunt arma ferrea irruent,*" ut ait Job, "*in arcum æneum.*"

Ut etiam ad majorem evidentiam et similium convenientiam quodammodo nunc quædam anticipemus; Comes Ricardus patri succedens in regnum et Rex effectus, tyrannica quoque suis diebus superbia tumens, sicut ille in sagitta, ita et hic in balista, qua nimis atrociter nimisque frequenter abuti solet, vindicem iram offendit. Unde et a quodam metrice dictum est:

Christe, tui calicis prædo fit præda Calucis,[2]
Ære brevi deicis qui tulit æra crucis.

[1] "Historici pæne omnes tradunt Gulielmum Rufum a Gualtero Tirello neci traditum. Ille vero cum juramento asserebat, *quod ea die nec in eam partem sylvæ in qua Rex venabatur venerit, nec eum in sylva omnino viderit*, inquit Sugerius tomo nostro xii. p. 12. Vide Ordericum Vitalem, qui eamdem visionem litteris consignavit, lib. x. p. 781." Bouq. To these may be added the authorities quoted in the notes to Fuller's Church History, ii. 47. Oxford.

[2] Chalus—Chabrol, Bouq. See also another epigram on Richard's death in the Chron. of P. Coral; in Bouquet, tom. xviii. p. 239, and the note.

Cap. XXXI.

De finalibus quibusdam ad prioris evidentiam adjectionibus.

Tales sunt igitur exitus tyrannorum, et tam cruenti, sicut in prima distinctione plurima veterum docent exempla. In principio florent in omne cordis desiderium, ut qui sordibus sunt sordescant amplius; [qui] laxis habenis efferuntur, in fine vero vindice dextera misere succumbunt, et tanquam flores verni, quos Zephyri Favoniique favor ad tempus eduxerant, Boreo subito Circiique flatibus emarcescunt. Patet igitur ex præmissis, quia cui plus committitur, et plus ab eo exigitur. Patet quoque quanto gradus altior, tanto casus gravior. Patet quia qui longanimis exspectator, idem gravissimus est et ultor. Patet, inquam, quia quos divina clementia diu ut convertantur tolerat, non conversos gravius damnat. Potentes enim potenter tormenta patientur, et fortioribus fortior instat cruciatio. Judicia quippe Domini abyssus multa. Nullus Regum Normannorum, cum usque ad hæc nostra tempora jam vj. vel vij. elapsi fuerunt, vitam laudabili fine terminavit.[1] Sicut autem bonorum vita bonis recitanda est ad imitandum, sic etiam malorum interdum tam malis quam bonis ad evitandum. Virtus enimvero, ut ait Boetius, sese diligit aspernitque contraria; nec potest malum vitari nisi cognitum. Unde et illud sapientis eulogium; Erudiunt plerumque bonos exempla malorum. Nec solum principes, quanquam principi tamen præcipue titulus conveniat, sed etiam prælati, nec non et privati quilibet, hic invenient tam per exempla quam præcepta, et quod fugere debeant, et quod sequi: longum enim iter est, ut ait Hieronymus, per præcepta; commodum autem et compendiosum per exempla. Bonum est igitur alieno in malo fugienda intueri. Indempnis quippe est castigatio, quam prædocent exemplaria; felix

[1] Henry III. began to reign, A. D. 1217.

quem faciunt aliena pericula cautum. Quoniam, ut ait Evodius, ruina præcedentium posteros docet, et cautio est semper in reliquum, lapsus anterior.

Libellum itaque de Principis Instructione totiens præmissum, nostra diligentia, prout in tanta terrarum turbatione tantaque temporis tempestate potuit, exaravit. Plangunt etenim proceres, suspirant pontifices, luget, proh dolor! ecclesia Dei; non solum exteriori possessione, verum etiam calicibus, textis, crucifixis, phylacteriis et ornamentis ab antiquo ad Christi solum obsequia fidelium largitione collatis, tanquam paganica rabie spoliata.[1] Et ut brevi eloquio nostri temporis, immo tempestatis, forma describatur, vacat his diebus potentibus opprimere, prioribus rapere, privatis prodere, miseris flere. Propter duorum etenim hominum invidiam duo regna rapinis innumeris et inauditis exactionibus exponuntur. Qualiter autem et per quem hæc exorta fuerit invidia, unde tanta et tam inexorabilis inter magnos mota est discordia, per quem etiam terra sancta cassato fidelium labore non recuperata, et quem finaliter effectum hæc contentio sit habitura, quem etiam[2] exitum Normannica Regum prosapia sive superstes, sive futura, consequi debeat, ampla currendi novis historicis area patet. Qualiter etiam catulum tyrannicum, cruentissimis a tyrannis parentaliter exortum, ipsumque tyrannorum omnium tyrannissimum, felicium et naturalium felix prosapia Regum, quorum sub regimine justo, regnandique moderamine pio, sub tranquillo pacis ac libertatis gaudio, Franciæ quidem tam regnum floruisse dinoscitur quam sacerdotium, divina dispositione pariter et ultione nostris victoriosissime diebus triumphare, duoque regna vel tria sub unica monarchia potentissime conglutinare. Qualiterque post tam nubila tempora tantæque potestatis ingruentis incommoda, demum regno Anglicano, pulsis nubibus et nebulis, dies serenus illuxit, occiduaque mundi climata, sub insulari tyrannide tanto tempore

[1] For Richard's ransom.

[2] Bis in MS.

pressa, post servitutis diutinæ jugum importabile, plenam denique liberationem præstans ac libertatem oculo benigniore pietatis superna respicere, tam vehementer ac desideranter et sperabatur et exspectatur, et quas ob causas Deo indignante, et injurias ecclesiæ suæ contra fidem et promissionem irrogatas graviter vindicante, spes ad effectum provenire non potuit;[1] studiosis, inquam, animis ista describendo, laudem præmiumque merendi, quoniam non omnia possumus omnes, locum præbere dignum duximus.

[1] This is spoken obscurely; but the writer seems to refer to the persecution, to which the clergy were subjected by Philip Augustus, on account of their proclaiming the interdict in France, on his cruelty to Queen Ingeburga. See Trivet. in an. 1199, p. 139.

EXPLICIT LIBER DE PRINCIPIS INSTRUCTIONE. AMEN.

APPENDIX.

APPENDIX.

I.

INCIPIUNT CAPITULA PRIMÆ DISTINCTIONIS.

I. De principis moderamine.
II. De principis mansuetudine.
III. De principis verecundia.
IV. De principis pudicitia.
V. De principis patientia.
VI. De principis temperantia.
VII. De principis clementia.
VIII. De principis munificentia.
IX. De principis magnificentia.
X. De principis justitia.
XI. De principis prudentia.
XII. De principis providentia.
XIII. De principis modestia.
XIV. De principis audacia et animositate.
XV. De principis gloria et nobilitate.
XVI. De differentia inter Regem et tyrannum.
XVII. De tyrannorum obitu et fine cruento.
XVIII. De principum electorum tam vita laudabili quam fine.
XIX. De principalium nominum expositione.
XX. De principis religione ac devotione.
XXI. De finali principis intentione et felici totius vitæ consummatione.[1]

[1] By the above list of Chapters prefixed to the first book, or Distinction, the reader will be able to form a fair idea of its contents. The extracts which follow contain such selections from it as were likely to be anywise interesting to the historian.

II.

PRÆFATIO IN LIBRUM DE INSTRUCTIONE PRINCIPIS.[1]

The Welsh regarded with great jealousy in the English court.

Ad curiam igitur a studio, peccatis exigentibus, a Rege vocatus (cui nihil minus menti quam mentiri, nihil desiderio magis quam decipere, quam differre, quam sequentium animos et obsequentium dilationibus cruciare,) circa eundem, ejusdemque defuncti filium atque hæredem et utinam non vitiosum, irreparabili damno duo fere lustra consumens, nihil ab illis præter inanes vexationes et vacua æris promissa suscepi.[2]

Si quid enim gratiæ morum gravitas, si quid litteræ, si quid industria conferre potuit, totum id suspectum, totum infestum, totum exosum, Walliæ nomen ademit. Tres enim naturæ partes quamquam ab Anglis et Normannis linea contraxerim originali, totamque præterea convictus (a quo et mores formantur) vim, partem et proprietatem, longam quoque eam morandi consuetudinem, quæ et alteram sibi naturam comparare solet; ex quarta tamen parentalis propagationis columna, et post tertiam, prima tanquam genialis quadrigæ rota a Trojana nobilitate con-

[1] This is the preface to which allusion has already been made in the notes to p. 3. It is taken from David Powell's Life of Giraldus Cambrensis, prefixed to his edition of the Itinerarium Cambriæ, printed in Camden's Anglica, Normanica, a veteribus scripta, p. 817, ed. 1603.

The author of this Life, after noticing the fact, that Giraldus was intimate with the Archbishops of Canterbury, Baldwin and Hubert, thus proceeds :—

"*Hic tametsi Angliæ Regibus semper charus extiterit, et plures legationes pro illis obierit, multos tamen in curia ex primi nominis nobilibus adversarios habuit : de quibus in præfatione libri sui de Principis Instructione ita scribit :* Ad curiam igitur," &c.

[2] [Cf. Lib. De rebus a se gestis, iii. 1.]

tracta, totum infici et modico quasi fermento massam corrumpi, semperque in elationem extolli, gens inimica conjectat. Unde et quoniam inter Anglos (ut diximus) nostra tam morum institutio fuerat, quam conversatio; in Cambria vero natio reperta est et cognatio; compactum est ex his et confectum. ut uterque populus me sibi tanquam alienum reputans, et non suum, semper oculo respexerit novercali. Alter ob hoc suspectum habens, et alter exosum.

Accessit et aliud inter incommoda, quod si quid a nobis egregie dictum vel gestum fuerit, statim quoad licuit, aut illud invidia suppressit, aut malitia pervertendo corrupit, in hujusmodi verba plerumque prorumpens: "A Cambria potestne aliquid boni esse?" Sin autem (humanis ut mos est excessibus) aut pes a linea quandoque titubare, aut a littera vel syllaba cadere lingua videbatur, in mediis quoque et indifferentibus, nec laude dignis nec vituperio, statim hostilis irrisio cum exclamatione Cambriæ vitium exprobravit, tanquam patriæ cognata fuerit enormitas et innata.

Mihi vero visum est et indubitata veritate compertum, quod sicut nonnullos regio composita malos educat et incompositos, sic aliquem interdum regio barbara bonum producere possit et eruditum. Quia non tam locus personam, quam persona laudabilis locum illustrat.

III.

EXCERPTA EX LIBRO PRIMO.

De principis justitia.[1]

LAUDABILEM in Francorum regno vidimus consuetudinem, et a vero naturalium principum pietatis fonte manantem. Inprimis namque facinorosis quorumlibet excessibus (nisi nimia forte fuerint atrocitate notabiles; tunc enim

The ancient mode of administering justice in France.

[1] [f. 65.]

tanquam multis minoribus delictis æquipollente, statim uno punitur peremptorio), primo per urbem reus in publico conspectu fustigatione confunditur et flagellatur. Deinde si forte reciderit, aut fronte et facie cauteriatur, aut auriculæ inferiore pulpa mutilatur. Tertio vero, cum damnabili nota si deprehenditur, durius in ipsum tanquam incorrigibilem et humano cœtui prorsus inutilem animadvertitur; et sic demum quasi publicus hostis, juxta delicti quantitatem vel exoculatur, vel patibulo sublevatur. Laudabilis lex, et digna memoria dispensatio! Fieri namque potest et plerumque contingit, ut enormi delicto ab æquitatis linea, casu sinistro, semel quispiam exorbitet, nunquam hactenus assuetus, vel de cætero reversurus. Propterea humanitatis ejusdem gratia tot exoculatos alibi non vidimus. Merito nimirum morte dignissimis pœnam pietas mitigavit, ut inutiles corpore facti, spiritui vacare volentes, parte vigere valeant illius meliore.

IV.

[*S. Thomas Cantuariensis.*] [1]

Thomas à Becket and the *Sortes.*

BEATUS Cantuariensis Archiepiscopus Thomas egens in exilio, cum apud Pontiniacum moram faceret, lectioni pariter intendens et orationi, cum moris haberet ut fatigatus a studio per singulos clericos suos singula loca studii causa tenentes deambularet, quærens a singulis quod elegans dictum tunc invenisset; veniens ad Alexandrum Valensem, Bangorensem archidiaconum, [2] qui in ejus obsequiis tunc fuerat, quæsivit in quo libro studeret, et cum ille Martialem totum tunc forte præ manibus et oculis haberet, dixit Beatus Thomas, quoniam talem virum talis liber decebat; erat enim ille vir joculans et linguæ

[1] [f. 92, b.]

[2] This is that Alexander, I suppose, of whom mention is made in the Epistolæ S. Thomæ, edited by Lupus, at p. 161. "Alexander lingua paterna vocatus Cuelin, sicut natione et cognomento Gualensis. Edoctus quidem in litteris, jocundus in verbis," &c. He was the Archbishop's crosier-bearer. Will. Stephan. p. 40; ed. Sparke.

dicacis. Qui statim respondit quod liber ille dignus erat qui ab ipso transcriberetur; et si non propter aliud, propter versus duos quos in adventu viri sancti, quasi pronostico quodam, tunc legebat præscriptos; sc., qui fortunæ martiris expresse conveniebant. Propter quod, his auditis, et librum a manibus ejus statim assumens, ipsum transcribi fecit. Hos quoque versus ibidem invenies:

Di mihi dent, et tu, quæ tu Trojane mereris,
Di mihi dent, et tu, quæ volo si merui.[1]

V.

[*Britannia fertilis tyrannorum.*] [2]

UNDE et illud Porphyrii orientalis hæretici a Gilda introductum[3] — hic apponendum: "Britannia occidentalis insula fertilis est tyrannorum patria." In Francia vero quoniam mansuetiores et mitiores principes esse solebant paucissimos vidimus aut etiam legimus nisi naturali solum et præclara morte functos.[4]

Early kings of France milder than those of Britain.

[1] A similar anecdote of S. Thomas is narrated by Fordun, in his Scotichronicon. "When Thomas," he says, "was seeking safety by flight, early one morning, as he was walking alone, and meditating on the sadness of his condition, he was met by a certain clerk. 'Whither away?' he inquired. 'I am going,' quoth the scholar, 'to school at Canterbury. For I have heard,' he continued, 'that it pleases our noble Archbishop to maintain poor scholars. I have hopes therefore of finding support under the wings of his fatherly affection and goodness; for I am but a poor orphan, and have no means of supporting myself.' 'And what book art thou reading, my son,' replied the Archbishop, kindly, 'and where is thy lesson?' 'Cato,' answered the scholar; 'and here is my lesson—

'*Esto animo fortis cum sis damnatus inique.*'

The Saint took the verse for an omen, as a message of comfort from Almighty God; and telling the clerk, that, when he next saw the Archbishop, he should approach him with confidence, and, asking his charity, show this verse, for a token, he gave him some money; and they separated with mutual comfort." Lib. viii. 18.

[2] f. 83, b.

[3] See the Historia Gildæ, § 4, ed. Stevenson.

[4] "Apparet ex multis locis in hac Distinctione, Giraldum non alio usum fuisse exemplari Gildæ, quam eo quod nunc publice legitur." Leland, Coll. iv. 10.

VI.

De Scotis.[1]

Origin of the Picts and Scots.

QUONIAM autem de Pictis et Scotis facta est hic mentio, quæ gentes et quibus ex partibus, quibusve de causis in Britanniam advectæ sunt, sicut ex diversis collegimus historiis, hic explanandum, præter rem non putavimus.

Pictos itaque quos et Agatirsos Virgilius vocat, Sciticas circiter paludes habitationes habuisse, referunt historiæ. De quibus et Servius super Virgilium commentans et hunc locum exponens, sc. "*Pictos Agatirsos*," ait; "Pictos eosdem quos et Agatirsos appellamus, et dicuntur Picti quasi stigmatizati, quia stigmatiari et cauteriari solent propter abundantiam fleumatis. Et sunt hi populi iidem qui et Gothi. Quoniam utique ubi ex crebris stigmatibus cicatrices obducuntur, corpora quasi picta redduntur; ex cauteriis hujusmodi in cicatrices obductis *Picti* quoque sunt vocati."

Cum ergo Maximus ille tyrannus de Britannia in Franciam, cum robore virorum ac virium necnon et armorum insulæ toto, ad occupandum imperium transvectus fuisset, Gratianus et Valentinianus fratres et consortes imperii gentem hanc Goticam, rebus in bellicis fortem ac strenuam, sibi quoque vel confederatam vel subjectam, et imperialibus tam beneficiis, a Scitiæ finibus in aquilonares Britanniæ partes ad Britones infestandum et tyrannum cum juventute regni tota quam abduxerat non rediturum seu revocandum, navigio transmiserunt.

Illi vero tamen quoniam innata Gothorum bellicositate pervalidi fuerunt, tamen et quoniam insulam, viris ac viribus, ut diximus, vacuam invenerunt, boreales ejusdem partes ac provincias non modicas ad suam non reversuri, quippe de prædonibus demum accolæ facti, usurpatas occuparunt.

[1] f. 96, b.

Processu vero temporis quoniam uxores de Hybernia sibi vicina duxerant, quas a Britonibus habere non poterant, gentem Hybernicam, quæ et Scotia dicitur, sibi in consortium allexerunt; partemque terræ occupatæ maritimam suæque patriæ, ubi mare angustum, proximiorem, quæ et Galweidia dicitur, ad habitandum contulerunt. Ubi et unanimes postmodum ad Britones infestandum et fines suos dilatandum sunt effecti.

De quibus et Gildas historicus, de excidio Britonum tractans ait:[1] "Exinde Britannia omni armato milite destituta atque valida juventute regni spoliata, quæ supradictum tyrannum comitata domum nunquam ultra rediit. Jam omnis belli usus prorsus ignara, duabus primum gentibus vehementer sævis, Pictorum ab aquilone, Scotorum a circione, opprimi cœpit et calcari."[2]

Porro de Pictorum gente pervalida post tot victorias qualiter evanuit succincte dicemus.

Occupata ut diximus a Saxonibus insula, stabilique cum Pictis pace firmata, Scoti qui Pictis adjuncti, et ab eis ad terram inhabitandam accersiti fuerant, videntes Pictos, quamquam propter affinitatem Hiberniæ jam pauciores, longe tamen armis et animositate præstantiores, ad solitas et tanquam sibi innatas prædictiones, quibus cæteris præminent gentibus, recurrerunt. Convocatosque tanquam ad convivium magnates Pictorum cunctos, captata tam cibi quam potus crapula et ingurgitatione forsan nimia, et opportunitate notata, clavorum extractione qui tabulata tenebant, in bancorum concavitatem quibus sedebant, mira decipula poplite tenus, ita quod se nullatenus erigere possent, communiter undique lapsos, desubitos quidem et improvisos, nec ab affinibus et confœderatis suoque beneficio confeodatis et bellorum sociis quicquam tale timentes, statim trucidaverunt universos. Sic itaque de duobus populis gens bellicosior et validior totaliter evanuit; altera vero longe modis omnibus impar, tanquam

[1] Hist. Gildæ, § 10.

[2] The author cites here several passages from Gildas, which I have omitted.

in tempore tantæ prædictionis emolumenta assecuta, totam a mari usque ad mare, terram illam quam a suo nomine Scotiam dixerunt, usque in hodiernum obtinuerunt.

VII.

De naufragiis.[1]

The ancient laws of England relative to shipwrecks.

In antiquis etiam Anglorum legibus ab aliquo sanctorum, ut credimus, regum, de quibus infra dicetur, constitutus, major est æquitas, cum tamen illa maxima fuerit, reperitur.

Statutum enim fuerat quod si unus de naufragio evaserit, etiam pauperrimus, et navem et totum quod ad terram venerit, et quod salvari poterit, solus obtinebatur. Item si nullus evaserit, hæredibus naufragorum, si comparuerat, totum restituetur.

Nostris tamen diebus, tam Angliæ quam Walliæ necnon et Hiberniæ maritimis finibus, longe aliter fieri vidimus, non solum in terris principum et laicorum, verum etiam, quod est exemplo perniciosius, episcoporum et ordinis ecclesiastici prælatorum; ubi nave sc. vi tempestatis ad saxa collisa vel etiam sabulo infixa, quamquam integra fere tota, salvisque personis cunctisque et possessionibus, quia non ad portum veniens desideratum, vel quia non adeo prospere ut volebant, statim ab accolis prædonibusque crudelissimis tanquam ad prædam undique concurrentibus omnia rapi, distrahi et dissipari. Sed quæ major atrocitas vel aviditas vel potius quæ major inhumanitas quam afflictos sic affligere ?

f. 104, b.

VIII.

Faganus et Duvianus.[1]

SPEAKING of the mission of Faganus and Duvianus, and how the Britons retained the knowledge of Christianity during all the havoc caused by the Saxon, Giraldus says, "unde et ecclesiæ nonnullæ intra Kambriæ spatium, quæ hodie adulterino vocabulo Wallia dicitur, nominibus prædictorum Fagani sc. et Duviani fundatæ inveniuntur et dedicatæ."[2]

Many Welsh churches named after Faganus and Duvianus.

IX.

De Rege Arthuro nostris diebus invento.[3]

ARTHURI quoque Britonum Regis inclyti memoria est non supprimenda, quoniam monasterii Glastoniensis egregii, cujus et ipse patronus suis diebus fuerat præcipuus ac largitor ac sublevator magnificus, historiæ multum extollunt.[4] Præ cunctis enim ecclesiis regni sui, sanctæ Dei genitricis Mariæ Glastoniensem ecclesiam plus dilexit et præ ceteris longe majori devotione promovit. Unde cum vir bellator extiterit, in anteriore parte clypei sui Beatæ Virginis imaginem interius, ut eam in conflictu præ oculis semper haberet, depingi fecerat; cujus et pedes quotiens positus in congressionis articulo fuerat, deosculari cum plurima devotione consueverat.

Discovery of King Arthur's body.

Hujus autem corpus quod quasi phantasticum in fine, et tanquam per spiritus ad longinqua translatum, neque morti obnoxium fabulæ confinxerant, his nostris diebus

[1] f. 107.

[2] See also Leland's Collect. iv. p. 11.

[3] f. 107.

[4] The most important passages on this subject have been collected by Leland in his Assertio Arthuri; reprinted in his Collectanea by Hearne, vol. v. p. 48, ed. 1774; and still more fully in vol. iv. 11. In his Speculum Ecclesiæ, Giraldus gives a similar account of the head-dress of Arthur's queen, handled so roughly by a monk at the time of disinterment as to crumble into dust, to our author's great regret.

apud Glastoniam inter lapides pyramideos duos, in cœmiterio sacro quondam erectos, profundius in terra quercu concava reconditum, et signatum miris indiciis et quasi miraculosis, est inventum, et in ecclesiam cum honore translatum, marmoreoque decenter tumulo commendatum. Unde et crux plumbea lapide supposito, non superius ut [nostris] solet diebus, [sed] inferiori potius ex parte infixa, quam nos quoque vidimus, namque tractavimus litteras has insculptas et non eminentes et exstantes, sed magis interius ad lapidem versas, continebat: "HIC JACET SEPULTUS INCLYTUS REX ARTHURUS CUM WENNEVEREIA UXORE SUA SECUNDA[1] IN INSULA AVALONIA."

Occurrunt hic autem notabilia plurima; habuerat enim uxores duas, quarum ultima simul cum ipso sepulta fuerat, et ossa ipsius cum ossibus viri simul inventa, sic distincta tamen, ut duæ partes sepulchri, versus caput sc. ossibus viri continendis deputatæ, tertia vero versus pedes ossa muliebria seorsum contineret; ubi et trica comæ muliebris flava cum integritate pristina et colore reperta fuit, quam ut monachus quidam avide manu arripuit et sublevavit, tota statim in pulverem decidit. Cum autem aliqua indicia corporis ibi inveniendi ex scripturis suis, aliqua ex litteris pyramidibus impressis, quamquam nimia plurimum antiquitate deletis, aliqua quoque per visiones et revelationes bonis viris et religiosis factas, maxime tamen et evidentissime Rex Angliæ Henricus secundus, sicut ab historico cantore Britone audierat antiquo, totum monachis indicavit, quod profunde, sc. in terra per xvi. pedes ad minus corpus invenirent, et non in lapideo tumulo sed in quercu cavata. Ideoque tam profunde situm corpus, et quasi absconditum fuerat, ne a Saxonibus post necem ipsius insulam occupantibus, quos tanto opere vivens debellaverat, et fere ex toto deleverat, posset nullatenus inveniri; et ob hoc etiam litteræ, veritatis indices,

[1] *Cum . . . secunda,* om. Leland; his quæ sequuntur verbis ad marg. adjectis: *Silvester hic aliquid inscriptioni de suo capite addidit.* Collect. iv. 12. Sed vide p. 106, ibid.

cruci impressæ, interius ad lapidem versæ fuerunt, ut et tunc temporis quod continebat occultarent, et quandoque tamen pro locis et temporibus id propalarent.

Quæ nunc autem Glastonia dicitur, antiquitus insula Avallonia dicebatur. Est enim quasi insula tota paludibus obsita, unde dicta est Britannice, Inis-Avalon,[1] id est, *insula pomifera.* Pomis enim, quæ *aval* Britannica lingua dicuntur, locus ille quondam abundabat. Unde et Morganis, nobilis matrona et partium illarum dominatrix atque patrona, necnon et Arthuro Regi sanguine propinqua, post bellum de Kemelen, Arthurum, ad sanandum ejusdem vulnera, in insulam quæ nunc Glastonia dicitur deportavit. Dicta quoque quondam Britannice Inis-vitrin[2] fuerat, hoc est, *insula vitrea.* Ex quo vocabulo supervenientes postea Saxones locum illum *Glastingeburi* vocitabant.[3] Glas enim lingua eorum *vitrum* sonat, et bury *castrum* vel *civitas* appellatur.

Sciendum etiam quod ossa reperta corporis Arthuri tam grandia fuerunt, ut et illud poetæ completum in his videri posset:

"Grandiaque effossis mirabitur ossa sepulchris."

Os enim tibiæ ipsius appositum [tibiæ] longissimi viri loci, quem et nobis abbas ostendit, et juxta pedem terræ illius affixum large tribus digitis trans genu ipsius se porrexit. Os etiam capitis tanquam ad prodigium vel ostentum capax erat et grossum, adeo ut inter cilium et oculos spatium palmalem amplitudinem large contineret.

Apparebant autem in hoc vulnera decem aut plura, quæ cuncta præter unum majus cæteris, quod hiatum grandem fecerat, quodque solum lethale fuisse videbatur, in solidam convenerant cicatricem.

[1] *Enim Avallon,* MS.

[2] *Enis gutrin,* MS.

[3] Both Knyghton and Brompton had evidently this passage before them, in the account which they have given of the finding of King Arthur's body in their respective chronicles. See Twysden, 2397 and 1152.

X.

[*De Rege Edwardo Confessore.*][1]

Edward the Confessor.

Porro de Saxonibus regnum occupantibus, quod absque stupore non recolimus, digna memoratu quædam occurrunt. In quibus vehementer admirandum, quod super tam vitiosum fundamentum, cunctis quippe per proditiones et perjuria turpiter actis et adauctis, laudabiliter fieri potuit ædificium; et si violentis prædonibus fraudulentisque demissa sint peccata, ubi nec pœnitentia subsecuta, nec ablata sunt restituta. Veruntamen de gentibus eisdem tempore procedente, Rex Eadmundus pro Christi fide vita terrena privatus, sed et æterna felici commutatione donatus: et Rex Oswaldus martyrio lavisse similiter crimina visus.——Penultimi quoque Regis Anglorum Edwardi, &c.

Giraldus narrates the anecdote of the thief stealing the clothes from the King's bed; 2. of the King's order to restore the money unjustly levied for the payment of Danegeld; 3. his dream, in which he saw the King of Denmark, when proposing to invade England, fall from his ship into the sea.

XI.[2]

[*De Ludovico VII.*]

The virtues of Louis VII.

Ut autem ad moderna tempora regnaque vicina propius accedamus, Christianissimi Francorum Regis et nostro tempore feliciter regnantis Ludovici, patris sc. Regis Philippi sub quo Normannorum in Neustria evanuit gloria, gesta quædam memoratu digna recolemus. Dictus itaque Rex Ludovicus, cum in castri cujusdam Burgundiæ finibus expugnatione, peregrinis et viatoribus infestissimi,

[1] f. 108, a. | [2] f. 108, b.

cui nomen Nunenta,[1] duobus fere mensibus expeditionem protraxisset, reversus Aurelianis gravi morbo et fere desperato decubuit. Cujus cum medici, tam proprii quam undique confluentes, causas ægritudinis subtilius inquisivissent, tandem in hoc omnes convenerunt, quod ex longa continentia et defectu coitus incommodum ei illud acciderat; erat enim hoc circa prima tempora quibus Reginam scilicet Alam nomine duxerat, de qua postea Philippum Regem susceperat, quam non mediocriter diligebat. Hoc igitur ei exposito coram urbis ejusdem episcopo, abbatibus quoque et prioribus, personis quoque plurimis ac viris religionem habitu præferentibus ad hoc adductis, incontinenti Rex respondit: "*Mittatur ergo propter Reginam.*" Sed quia in remotis tunc forte fuerat abinde partibus, et morbus instabat, consilium omnium in commune fuerat quod puella ei aliqua interim, quæ sibi remedium compararet, et quasi vitam redimeret, adduceretur. Quod cum ei proponerent, hanc solam fore curam eis asserentes, episcopus etiam et personæ qui aderant omnes peccati impunitatem ei promitterent et erga Deum super hoc se sponsores darent, respondit vir bonus: "Si non est alia quam hæc valetudinis hujus cura, faciat de me Dominus voluntatem suam, quia malo mori castus quam vivere adulter." Et sic Deo totum committens, ejusdem miseratione, qui non derelinquit sperantes in se, brevi convalescens, remedio divinitus dato morbi malitiam exsuperavit. O quam sanum, quam salutiferum, memoratuque dignissimum, principis verbum!

Cui simillimum quoque postmodum nepotis ejusdem ex filio, et ab avi tanti natura laudabili non degenerantis,

[1] "Anno 1169. Rex Ludovicus finem impositurus dissidiis quæ emerserant inter Aniciensem seu Podiensem episcopum et Armannum Podemniaci vicecomitem, suscepta in Alverniam expeditione Nonnetam, vicecomitis, peregrinis etiam infesti, castrum expugnavit, prout videre est tomo nostro xiv. p. 466. Unde Giraldus, quamquam discrimen ponat infra inter *Burgundiam regiam* et *Burgundiam imperii*, Alverniam pro Burgundia scribere debuisset." Bouquet.

elogium fuit. Cum enim Ludovicus, Philippi Regis filius, in expugnatione Anglicana moram aliquamdiu protraxisset, militesque sui verentes, ne propter uxoris absentiam quæ in Francia fuerat, et conjugalis thori carentiam, juvenilis animus longam expeditionem fastidio duceret, ei vel joco vel serio quandoque dixissent, quod alicujus interim puellæ nobilis amplexibus naturam suam confortaret, calidæque virentis juventæ fervorem tali remedio temperaret; fertur illico respondisse, responsumque suum sacramento firmasse, "quia propter totum Angliæ regnum sibi quiete possidendum, et ex toto pacificatum, fidem sponsæ suæ legitimæ debitam nollet ullatenus, licet unico adulterio, violasse." Non ergo degener hic nepos, qui tam avi benignitatem, quam patris quoque strenuitatem, verbis et factis expressit et certis indiciis repræsentavit.

Item aliud quoque notabile memorati principis[1] ejusdem factum egregium hic inserere dignum duxi. Reversus a curia Romana familiaris ejusdem clericus, cum ibi cuncta negotia bene peracta Regi significasset, ex abundanti, ut fidelis principi videretur, ostendit privilegium quo cathedralium ecclesiarum vacantium in regno suo custodiam ei habere et fructus interim percipere, canonicasque et ecclesias, necnon et ecclesiasticas dignitates, quas vacare contigerit, ad nutum dare, summus Pontifex indulgebat. Quo Rex audito, litteras a manu portitoris arreptas statim in ignem misit, dicens de aliis negotiis effectui mancipatis ipsum ei, sicut decebat, gratum existere; super hoc autem negotio, vel alio quovis, quod ad animæ suæ periculum vergat, impetrato, nec a Deo nec ab ipso grates habiturum; dicens etiam et asserens se malle litteras igne comburere quam animam suam occasione litterarum illarum perpetuis Gehennæ flammis comburendam relinquere.

Item, mos principis ejusdem erat, quod omni sexta feria in pane solo et aqua jejunabat; propter quod sæpius a suis monitus, majoribus scilicet domus regiæ

[1] Louis VII.

palatiique præfectis et cæteris magnis viris, ut tale jejunium,[1] cibariis et potu plenius utendo propter corporis sui valetudinem robustiorem, de cujus nimirum salute regni totius salus plurimum pendebat, saniori consilio solveretur, et in compensationem pauperes centum vel ducenti aut plures pascerentur, respondere consueverat: "Pauperes quidem de quibus vel quot mentionem fecistis, volumus ut pascantur; jejunium tamen nostrum solvere nolumus, quia etsi non propter Deum animæque salutem, propter corporis tamen commodum hanc abstinentiam facere deberemus. Tantum namque superfluitatis stomacho nostro per totam hebdomadam ingerimus, quod multum unius diei quies absque dubio confert tam ad appetitum excitandum, quam etiam ad sanitatem corporis conservandam. Ideoque abstinentiam istam non corpori minus quam animæ utilem [profuturam], cum et corpus nostrum diligatis, et animam amplius diligere deberetis, facere de cætero non impediatis nec dissuadere quod non expedit, præsumatis."

Item et hoc de eodem notabile censui, quod in ultimo colloquio inter ipsum et Anglorum Regem Henricum secundum habito gestum fuit, sicut in principio tertiæ Distinctionis de ruina principis cujusdam et ignominia expresse continetur, ubi Rex Ludovicus, enumeratis demum injuriis sibi ab Anglorum Rege illatis, causas revocatorias Deo scilicet et hæredi suo adhuc puero, et baronibus coronæ cum lachrymis commisit;[2] quas quidem justus Dominus ab oculis Christianissimi principis tam pie et tam juste productas, vacuas esse non permisit; parum enim ante obitum suum quid futurum postea per hæredem suum fuerat, evidenter ei per

[1] Bouquet refers the reader to the letters of Pope Alexander, addressed to King Louis; wherein the Pope prescribes what diet he should use on Fridays and in Lent. Bouquet, Recueil, &c. xv. 823.

[2] See this History, p. 86. The editors of Bouquet refer to Benedictus Abbas for an account of this transaction, under the year 1177; (Bouq. xiii. p. 173, Hearne's edition, p. 213;) observing further, that Giraldus has given a deeper colouring to this affair, which was of a more quiet and pacific nature than he describes it.

visionem ostensum. Videbatur enim sibi videre, collectis in præsentia sua tam Anglorum Rege quam baronibus regni Franciæ majoribus cunctis, filium et hæredem suum Philippum procedentem in medium, et baronibus per ordinem, qui jura coronæ suæ detinebant, humanum sanguinem in scypho aureo propinantem, incipientemque a stirpe materna, Blesensibus scilicet avunculis suis, et Duce Burgundiæ, necnon et matre propria Blesensium sorore, et sic per Comitem Flandriæ Philippum consequenter transeundo, poculum usque ad Anglorum denique Regem Henricum producentem.[1] Mira quidem visio, quoniam eodem ordine quo visus est eis potum illum sanguineum propinasse, defuncto in brevi patre, singulos seriatim invasit, et jura coronæ contra tot et tantos detentores tam viriliter etiam in tenera ætate, quoniam Cæsaribus virtus contingit ante diem, revocavit; tanquam in illos qui pia patris lenitate et mansuetudine nimis insolenter et infideliter abusi fuerant, filius a Domino vindex datus, sicut in subscripta libri Distinctione tertia plane poterit inveniri.

Ad hæc autem de Comite Campaniæ Theobaldo[2] Blesensi primo, Regis Anglorum Henrici primi ex sorore nepote, aliqua memoratu digna dicemus. Erat enim vir iste religiosus ac pius, in pauperum quoque sustentatione conspicuus, dominique sui, de quo diximus, Regis optimi Ludovici laudabilis æmulator effectus. Hic inter cætera pietatis opera præcipua, leprosis terræ suæ caritativa libenter largitione subveniebat: inter quos unum extra suburbium Carnotense per spatium aliquod et eleemosynis suis sustentabat, et partes illas adveniens provida devotione visitabat. Unde cum illuc quandoque venire contingeret, sero et quasi in crepusculo descendens ut pauperem suum

[1] Giraldus has repeated this vision at p. 86. See also William de Nangis in an. 1165.

[2] Theobald the Second, surnamed the Great. William of Nangis extols him in nearly the same terms as our author, for his charity, justice, and munificence in constructing monasteries; i. 21.

visitaret, ad casam ejus accessit; cui pulsanti ad ostium pauper aperuit, multas inter cætera gratias ei super impensa sibi caritate referens, Dominumque precibus devotis ad retributionem invitans; Comitem etiam rogans quatinus præposito villæ, cujus eum curæ commendaverat, quia benignus ei fuerat, gratus existeret. Demum autem post sermones plurimos rogavit Comitem et impetravit, quatinus ipsum in equo suo secum ad villam ut diutius interim ei loqui posset, causa Dei deportaret. Quod cum factum fuisset, multaque obiter ab ipso verba bona monitaque salutis audiisset, descendente coram palatio Comite, leprosus iste diligenter requisitus nusquam comparuit. Comes autem cum accersito majore, scilicet præposito suo, rem ei gestam indicaret, et qualiter etiam curam ejus erga ipsum collaudaverat, admirans ille vehementer et obstupescens, illum de quo loquebatur, jam mense fere transacto, pro certo mortuum fuisse et sepultum asserebat; unde et Comitem hæsitantem super his et credere non valentem, testibus adhibitis qui exequiis et sepulturæ secum intererant, ad sepulchrum etiam eum in crastino mane deduxit. Unde et Comitem hunc defunctum laudibus plusquam humanis, quoniam hyperbolicis, quidam sic efferendo versiculos hos emisit:

"Ille pius Theobaldus erat, quem gaudet habere [1]
  In cælis polus, terra carere dolet.
Non hominem possum, non audeo dicere numen;
  Mors probat hunc hominem, vita fuisse deum.
Trans hominem, citraque deum, nam plus fuit illo, [2]
  Nescio quis; neuter, inter utrumque fuit."

Quod autem præter cæteras ejus virtutes in pauperum sustentationibus tam benignus fuerat et tam munificus, visus est etiam in terris a Domino ex parte fuisse remuneratus. Præter hoc enim quod feliciter et tranquille vixit, terrasque suas tantas tam pacifice rexit, filiorum quoque

[1] Ille comes, comes ille pius Theobaldus erat quem Gaudet habere polus,

[2] —— deum plus hoc minus illud:—Variations in Knyghton, 2385, and Lib. iv. 13.

suorum et prolis fortunam patris felicitas fecundavit, adeo ut tres filios suos primævos[1] de terris quas ipse possederat, post ejus discessum comites fieri procuraret; quartus autem natuque junior, paterna providentia litteris addictus et clericatui datus, primum in Carnotensem episcopum est promotus, deinde in Senonensem archiepiscopum, demum autem in Remensem est sublimatus. Filias autem suas, cum primævas tres vel quatuor in vita comitibus,[2] ducibus, tam in Burgundia regali quam imperii quoque finibus, magnis et præpotentibus viris nuptui dedisset, junior omnium, quam moriens modicam cum fratribus reliquerat et innuptam, Francorum Regi, de quo scripsimus, postea nupsit Ludovico,[3] de qua et præter spem, Deo propter utriusque, ut creditur, tam Regis quam comitis merita bona propitiante, filium suscepit et hæredem, Normannorum malleum et Aquitanorum, de quo mentionem fecimus supra, Regem Philippum. Demum autem vitæ temporalis spatio feliciter decurso, Rege Ludovico paulo post fine bono rebus humanis exempto[4] epitaphium ejus quidam satis eleganti stylo, et decenter ornato schemate rhetorico, odam metrico compendio scribens, et tanquam ad filium et hæredem apostrophans et patrem sepultum ostendens:

> " Hunc superes tu, qui superes successor honoris;
> Degener es, si degeneres a laude prioris."

Filius autem a patre, tantoque patre degenerans revera non fuit, cujus nempe fortunam tam paterna felicitas quam propria quoque, sibique innata strenuitas, gratia de-

[1] "Henricum, Campaniæ Comitem; Theobaldum, Comitem Blesensem; Stephanum, Sacri-Cæsaris Comitem." Bouq.

[2] "Agnetem, Rainaldi II. Comitis Barrensis conjugem; Mariam, Odoni II. Burgundiæ Duci nuptam; Mathildem matrimonio junctam cum Rotrodo III. Comite Perticensi; Elizabeth, traditam primo Rogero Apuliæ Duci, filio Rogeri Siciliæ Regis, nuptam deinde Guillelmo Goeti, domino Montis-mirabilis in Pertico." Bouq.

[3] A.D. 1160.

[4] A.D. 1180.

super inspirante favorem in tantæ plenitudinis gloriam fecundavit, quod a tempore Caroli, filiique sui Ludovici primi, in statum tam eximium tantæque amplitudinis titulum Franciæ regnum non excrevit. Præter spem autem ideo diximus, quia cum de duabus uxoribus primis, Pictavensi[1] scilicet et Hispaniensi[2] filias tantum suscepisset, in senectute sua tertiam istam omine felici duxit uxorem.

De regibus autem Anglorum ultimis, Normannica scilicet stirpe progenitis, hoc compertum habeas, quod quasi per hysteron proteron, ordineque præpostero perque suorum cædes propinquorum, publicas vel occultas, regnare plerique cœperunt, quodque perpauci illorum hactenus feliciter aut fortunate discesserunt.

XIII.

De Scotorum principibus religione conspicuis.

SCOTORUM autem principes, qui et Reges dicuntur, sicut et Hispaniæ principes, qui nec coronari tamen consueverant nec inungi, bonos quidem et sanctos fuisse fama prædicat, et quorum bonitatem, qui nostris diebus præfuit, non denigrat Rex Willelmus. Hic etenim quamquam juvenilibus annis interdum juveniliter agens, et motus carnis ad plenum non refrænans, sensualitatis insultus ratione prævia et prævalente non cohiberet; morum tamen maturitatem et venustatem simul cum annis processu temporis induens, et sic ætatum sic et virtutum gradibus feliciter ascendens, abjecto veteri homine, ex toto novus effectus et in virum alterum jam mutatus, cum lenitate simul et mansuetudine, cum religione magna, et erga Deum ecclesiæque sacræ cultum grandi et jugi devotione, eleemosynarum quoque in pauperes largitione, pius, providus et pacificus, justitia ubique cum æquitate

William King of Scotland.

[1] Elianor. | [2] Constance.

servata, Scotorum extitit nostris diebus rector felix et moderator.

Proinde totum regni sui decus, quod apud Aunewicense castrum, simul cum oppidis electis, hostili conflictu captus olim amiserat, Scotia quidem a tempore Claudii Cæsaris usque tunc regno Britannico non existente subjecta, ab Anglorum Rege tunc regnante Ricardo, divina etiam justitia utriusque principis uno in facto merita pensante, pretio pecuniæ dato prætereunte, felici sibi suisque commercio (quoniam in Christiano non tam initium quam finis spectari solet,) rem impretiabilem[1] vir magnanimus recuperavit.[2] Porro quoniam nihil humanis in rebus omni ex parte perfectum natura expolivit, nihilque tam clarum in terris quod aliqua menda vel nævo non denigretur, vir tantus et tam laudabilis in multis totam gloriam suam ab ineunte ætate usque in senium (proh dolor!) unica macula decoloravit. Per totam enim terræ suæ totius amplitudinem, in cathedralibus ecclesiis cunctis, nullas omnino nisi ad nutum ipsius, more tyrannico, fieri permisit electiones; enormes quidem Normannicæ tyrannidis per Angliam abusiones, nimis in hoc expresse sequens.

Proinde divina ut creditur ultione secuta, quæ punire quoque temporaliter plerumque solet, honorem suum et regni sui, quem perditum ante a Rege Ricardo recuperaverat, per fratris ejusdem et proximi successoris impetum, Scotia denuo subacta, et Anglis in subjectionem data, in senio jam constitutus amisit; et jugum quod excusserat, iterum cum pudore, dedecore pariter et dolore resumpsit.[3]

..... Absit igitur ne vertatur, et inter principes egregios meritis virtutum plurimum commendandus, propter maculam unam, vel nunc sero diluendam et delendam, aut

[1] "Hic asteriscus a manu Lelandi" Hearne, ib.

[2] Cf. p. 13. See also Trivet. in an. 1189.

[3] He did homage to King John in 1199, and gave his two daughters as hostages in 1209. Trivet. in ann.

a catalogo principum illustrium et electorum abradi debeat; aut quod longe horribilius est, omnique malo deterius, a libro, quod absit, vitæ deleri! Absit et hoc quoque, ne filius ejus qui pro patre in Scotia regnare jam cœpit, Rex Alexander,[1] nimis expresse patrissando similem animæ suæ plagam incurrat, sed patrem in bonis imitando maculam hanc unicam evitet!

[1] William died in 1215. At the end of his Dialogue de Jure et Statu Menevensis Ecclesiæ, Giraldus states that this work was published in his seventieth year (tanquam anno ætatis meæ septuagesimo). This serves as an additional confirmation to the remark made at p. 146 of this History respecting the date of our author's birth.

XIV.

Note to page 85.

Theobald II. surnamed the Great, Earl of Campania.

Henry, E. of Campania.	Theobald, E. of Blois.	Stephen, St. Cæsar. Com.	William, I. Bp. of Carnot, II. Abp. of Sens, then III. of Rheims.

INDEX.

LONDON :
Printed by S. & J. Bentley, Wilson, and Fley,
Bangor House, Shoe Lane.